

UDK 808.1 + 881.09(05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1980
4

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 28	ŠT. 4	STR. 369-488	LJUBLJANA	OKT.-DEC. 1980
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

Posvetilo Francetu Bezlaju	369
RAZPRAVE	
Alenka Šivic-Dular	Območje znanstvenega zanimanja Franceta Bezlaja . . . 371
Jože Toporišič	Pomenoslovni in etimološki prikaz slovanskega <i>ganati</i> . . . 379 <i>N</i>
William R. Schmalstieg	Kopitarjeva slovnica — oblikoslovje 395 <i>N</i>
Velemir Gjurin	Današnji pogled na Kopitarjevo delo 415 <i>A</i>
Tone Pretnar,	Slovenski pravopis 1945 425 <i>A</i>
Neenad Šučur	Umetniške možnosti ljudskega osmerca in deseterca v poeziji aljamiado 16. in 17. stoletja 447 <i>R</i>
Stefan Barbarič	Milan Marjanović kot slovensko-hrvatski literarni posrednik 457 <i>R</i>
OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO	
Janez Rotar	Profesor Emil Štampar, 1912—1980 475
Marjan Dolgan	Literarna veda v zborniku o razsvetljenstvu 477
Marija Stanonik	Nov prispevek V. E. Guseva k obravnavi protifašističnega pesnjenja pri slovanskih narodih 481
Jože Toporišič	Stankiewiczzeve študije o slovan. morfofonemiki in naglasu 485
Eric P. Hamp	Rezijansko <i>jist</i> 'polenta' 487

CONTENTS

Dedication to France Bezljaj	369
STUDIES	
Alenka Šivic-Dular	The Span of France Bezljaj's Scientific Interests . . . 371
Jože Toporišič	The Semantic and Etymological Presentation of the Slavic Verb <i>ganati</i> 379
William R. Schmalstieg	Kopitar's Grammar — Morphology 395
Velemir Gjurin	Kopitar's Work from a Contemporary Viewpoint . . . 415
Tone Pretnar,	The <i>Slovenski pravopis</i> of 1945 425
Neenad Šučur	The Artistic Potentialities of the Folk-Song Octameter and Decameter in the 16th and 17th c. Aljamiado Poetry 447
Stefan Barbarič	Milan Marjanović as a Slovene-Croatian Literary Mediator 457
REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS	
Janez Rotar	Professor Emil Štampar (1912—1980) 475
Marjan Dolgan	The Literary Science in the Volume on Enlightenment . . . 477
Marija Stanonik	A New Contribution of V. E. Gusev towards the Study of Anti-Fascist Poetry among Slavic Nations 481
Jože Toporišič	Studies in Slavic Morphophonemics and Accentology, by Edward Stankiewicz 485
Eric P. Hamp	Bela (San Giorgio) — Reziya: <i>jist</i> 'polenta' 487

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences). Jakob Rigler, Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec

Casopisni svet — Counsel of the Journal: Martin Ahlin, Bibijana Amon, Emil Cesar, Drago Družkovič, Janez Dular, France Forstnerič, Peter Gregorc, Boris Paternu, Jože Sifer (predsednik — President), Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadravec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Tehnični urednik — Managing Editor: Miran Hladnik

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

ZASLUZNEMU SLOVENSKEMU JEZIKOSLOVCU
IN UNIVERZITETNEMU PROFESORJU
AKADEMIKU DOKTORJU FRANCETU BEZLAJU
ZA SEDEMDESETLETNICO

OBMOČJE ZNANSTVENEGA ZANIMANJA FRANCETA BEZLAJA

Jubilej gotovo ni samo trenutek, ko se spomnimo jubilaranta in njegovega dela ter ju ustrezno počastimo, temveč tudi priložnost, da si njegovo delo znova uzavestimo, ga ovrednotimo in morda poiščemo v njem še nove delovne spodbude. Tako se razkriva tudi nenehna vpetost posameznikovega dela v življenje in delo kake družbene skupnosti, njegov prispevek k njenemu ozaveščanju. Tako vlogo je imela (in jo ima) tudi dolgotrajna znanstvena dejavnost akad. Franceta Bezlaja, staroste slovenskega zgodovinskega jezikoslovja, rednega profesorja primerjalnega slovanškega jezikoslovja na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Čeprav je Bezlaj začel svojo znanstveno pot z vprašanji slovenskega knjižnega jezika, pa nam njegovo delo, obsegajoče več kot dvesto razprav ali izčrpnih ocen in nekaj samostojnih knjig,* kaže, da je zrela leta svojega življenja posvetil vprašanjem (najstarejše) zgodovine slovenskega jezika in kulture, kakor ju razodeva imenoslovje in sploh besedoslovje. Sistematično se je torej posvetil raziskovalnima področjema, ki sta bili dotlej pri nas slabo obdelani — kljub nekaterim ljubiteljem in strokovnjakom, ki so se ju včasih lotevali. Možnosti za načrtno jezikoslovno delo te vrste so bile na Slovenskem dolgo zelo majhne, nekoliko so se povečale šele z ustanovitvijo univerze, še bolj pa z ustanovitvijo akademije znanosti in umetnosti; zadnja je med svoje delovne načrte uvrstila tudi slovenski etimološki slovar. Vse mogoče okoliščine, od znanstvene in organizacijske preobremenjenosti raziskovalcev do premajhnega razumevanja okolja in še česa, so ta načrt za več desetletij zavrle, vendar je Fran Ramovš le pridobil Bezlaja najprej za ekscerptorja strokovne literature, nato pa tudi za avtorja slovarja. S tem je bilo nekako uravnano Bezlajjevo nadaljnje zanimanje.

Franceta Bezlaja lahko štejemo za dediča tistega slovenskega jezikoslovnega izročila, ki so ga ustvarili ali razvijali Miklošič, Oštir in še posebno Ramovš, kar je zmeraj s ponosom poudarjal. Pri raziskovanju besedja je tudi njega vodilo temeljno spoznanje gibanja Wörter und Sachen o povezanosti besede s človekovo skušnjo, kulturo in mišlje-

* *Oris slovenskega knjižnega izgovora*, Ljubljana 1939; *Slovenska vodna imena I—II*, Ljubljana 1956, 1961; *Éseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1967; *Étimološki slovar slovenskega jezika I*, Ljubljana 1976. Celotna bibliografija bo izšla v Onomastici jugoslavici, posvečeni 70-letnici akad. Franceta Bezlaja.

njem, zato nas ne preseneča še njegovo zanimanje za etnologijo in luščenje potez duhovne kulture naših prednikov. Veliko pozornost je namenjal pomenu kot bistveni sestavini besede, čeprav glede tega ni izoblikoval kakih posebnih teoretičnih sklepov, in arealnemu jezikoslovju, tj. ugotavljanju razširjenosti obravnavanih jezikovnih pojavov v slovenščini in drugod.

Slovenščina se je razvila iz jezika, katerega nosilci so približno sredi prvega tisočletja n. š. prišli na stara kulturna tla, prek katerih je peljala pot v Italijo in proti katerim so pritiskala ljudstva s severa in zlasti z vzhoda, na današnje stičišče treh v Evropi prevladujočih jezikovnih skupin in kultur: slovanske, romanske in germanske. Slovani so v gotatem svetu, ki so ga šele polagoma kolonizirali, gotovo naleteli na romanizirane staroselce, in sicer ne samo na Ilire in Kelte, temveč mogoče tudi na nosilce še starejših jezikovnih plasti, vendar so vse asimilirali. O teh stikih nam govori tolikšna množica substratnih jezikovnih prvin, kot je ne najdemo v nobenem izmed slovanskih jezikov, približuje pa se, posebno na slovenskem zahodu, gostoti, znani iz Pirenejev in centralnih Alp. Z metodo fonetične zamenjave, ki so jo uporabljali raziskovalci kot Schuchardt, Lessiak, Gamilschegg, Ramovš idr., se je Bezlaj uspešno poskušal v luščenju romanskega substrata v slovenskem besedju. Zaradi glasoslovnih različic je lahko ugotavljal, da je na tem malem prostoru moralo biti več različnih romanskih plasti/narečij, v gorah pa samo romanizirani pastirji. Položaj je mogoče ponazoriti z Bezlajevim vzporejanjem rezijskega *čámurče* 'gams', bohinjskega *komarča* 'ostrv za plezanje čez previse' in gorskega imena *Komarča*; isto osnovo s pomenoma 'divja koza' in 'rogovila' srečamo tudi drugod po Alpah in Pirenejih, glasovni razloček med besedama pa priča, da sta bili v slovenščino sprejeti prek različnih fonetik. Bezlaj je s substitucijsko fonetiko pri tistih besedah, ki kažejo tipične glasovne inovacije in so v romanskih jezikih datirane, ugotavljal tudi čas stika Slovanov s staroselci; če je do romanske lenizacije prišlo po šestem stoletju, potem je moralo biti npr. današnje slovensko *Solkan* < *Silicanum* sprejeto pred tem, *Viden* < *Utinum* pa po tem.

Vendar pa substratne prvine niso ohranjene samo na oblikovni ravni, temveč lahko tudi na pomenski. Bezlaj je tako odkril verjeten kalk po neki antični predlogi tudi v slovenskem in sh. narečnem *kruh* 'panis' (v zvezi s 'krušiti, drobiti') nasproti izgermanski izposojenki *chlěb*. Spričo velike fragmentarnosti ohranjenega gradiva si je lahko misliti, kako težavno opravilo je luščenje drobcev, saj je zanj potrebno dokajšnje

poznanje evropske jezikovne preteklosti — ne le tiste, ki zadeva slovenski etnični prostor — pa tudi umska prodornost in kombinatorika. Globlje Bezlajevo zanimanje za te reči ni vidno samo iz »praktičnih« primerov, tj. rešenih etimologij, temveč tudi iz njegovih ocen Hubschmidtovih in Krahejevih del, saj jih dopolnjuje iz preverja tudi s slovenskega stališča. Bezlaj je imel tudi srečo, da je živel v bližini Oštirja in Skoka; diskusije z njima so oplajale njegovo delo.

Manj se je ukvarjal z vprašanji adstrata v slovenščini, tj. nemških, madžarskih in (kasnejših) romanskih prvin, mogoče zato, ker je bilo glede tega dotlej že največ narejenega: poleg raztresenih prispevkov iz druge polovice 19. in 20. stoletja, katerih pisci so iskali neslovanske tujejezične prvine zato, da bi jih odstranili, je tu še delo Miklošiča, Štreklja, Kelemine, Šturma, Ramovša, Koštiála, če omenim le nekaj starejših slovenskih raziskovalcev, izmed mlajših tujih pa predvsem Striedtertempsovo in Mendēja. Po svoje imamo lahko za adstrat tudi mlajše slovanske izposojenke v slovenščini, tiste, ki so prek slovarjev, časopisja in knjig, tj. »nespontano«, prodirale v knjižni jezik in po njem še v druge zvrsti. Čeprav gre za velikansko delo, ki je tudi etimologu pogosto v pomoč (posebno Breznikovo), pa se zdi, da je naše vedenje o tem predmetu še vedno pomanjkljivo, zlasti za starejše slovarje, npr. Hipolitovega.

V zvezi s pripravo etimološkega slovarja se je Bezlaj nujno moral ukvarjati tudi z bogato slovansko besedno dediščino, ki sestavlja jedro slovenskega besedišča. Po izidu Bernekerjevega slovanskega etimološkega slovarja, ki je pritegnil tudi precej slovenskega besedja, se je skoraj zdelo, da so zadeve že precej dognane. Vendar pa je Bezlajevo etimološko delo pokazalo, da neredko prav slovensko gradivo zaradi svoje oblikovne in pomenske raznovrstnosti — v njem je tudi dosti arhaizmov, ohranjenih mogoče zaradi obrobne položaja slovenščine — omogoča korekture etimologij. Številne teh besed, znanih iz sodobnih narečij in iz zgodovine slovenskega jezika, nimajo ustrezne slovanske vzporednice, temveč samo baltsko (npr. glagol *terjati* 'zahtevati'), veliko pa jih ima vzporednice strogo lokalizirane, oziroma imajo tipična območja razširjenosti. Ker so taka območja daleč narazen, jih seveda ne moremo šteti za naključne inovacije, posebno ne, kadar gre za cele besedne plasti. Bezlaj je pri tem — gotovo tudi ob spodbudnem zgledu iz češkega jezikoslovja (Šmilauer) — uvidel posebno vrednost mikrotoponimije in antroponimije kot bolj ali manj na določen prostor vezanega besedja (čeprav vsakega po svoje), zato ju je upošteval kot enakovredno gradivo. Sad študija slovanske besedne dediščine je predvsem njegov etimološki

slovar; po drugi strani pa so mu spoznanja o zakonitostih nastopanja posameznih jezikovnih prvin nujno sprožila »večna« vprašanja o naravi slovanskega superstrata, ki je dal podlago ne le slovenščini, temveč tudi balkanskim slovanskim jezikom, pa tudi o naravi praslovanščine in o smerih ter času razseljevanja in naseljevanja Slovanov. Vprašanja so toliko bolj upravičena, ker južni Slovani niso bili avtohtoni prebivalci teh krajev.

Kljub velikemu prizadevanju jezikoslovcev, arheologov, etnologov in antropologov je v zvezi s slovansko pradomovino še marsikaj temnega in podobno je s praslovanškim jezikom. Velika podobnost med sodobnimi slovanskimi jeziki se še danes močno poudarja kot nekak dokaz, da je morala biti podobnost pred več kot tisoč leti pač še večja. Res je, da praktično na nobeni slovnični ravnini ni najti narečnih potez, ki bi sekale slovanski jezikovni svet in le en njegov del tesneje povezovale npr. z delom baltske jezikovne skupnosti; zato upravičeno govorimo o večji enotnosti praslovanščine in verjetno tudi o njeni manjši starosti v primerjavi z baltščino. Narečni razločki med tremi slovanskimi vejami so večinoma razmeroma mladi, največ jih je iz časov razseljevanja ali iz časa kmalu po njem. Morda bo prihodnje poglobljeno raziskovanje iz funkcijskega (in ne le inventarnega) zornega kota pokazalo, da je med posameznimi deli praslovanščine vendarle obstajal kak opaznejši razloček tudi v slovnicah. Vznemirljiva je hipoteza, ki jo zagovarja tudi Bezlaj, da je naša rekonstruirana praslovanščina v resnici samo nova poenotena koine slovanske mešanice in da bi se z natančnim študijem besedja, upošteva je tudi imenski fond, ki je v resnici le nekaka okamenina, dalo zvedeti kaj več o naravi te mešanice oziroma o njenih sestavinah. Že danes je komajda sporno, da so bila prav besedna neskladja dokajšnja; o tem priča tudi bogata »sinonimika«, predvsem tista, ki je nesporno slovanskega izvora, a je prvotno pripadala vsaj glede besedja različnim enotam znotraj slovanske skupnosti. Dosedanje klasifikacije slovanskih jezikov temeljijo predvsem na mehničnem, prostorskem načelu, pri ugotavljanju medsebojnih zgodovinskih zvez oziroma njihove genetične identifikacije se zaradi domnevno razmeroma enotne slovnične sestave upošteva jo predvsem pičli (pozni) razločki. Na podlagi tega je dognano, da so se Slovani najprej razdelili na zahodne in vzhodne, od slednjih pa so se kasneje odcepili še južni, in ti naj bi bili prišli na Balkan prek karpatskih prelazov ali južno od tega gorovja. Njihovih smeri ne poznamo, še manj njihovo plemensko sestavo (kljub nekaterim izpričanim etnikom), zgodovinski po-

datki o njih pa so skopi in predvsem preveč posplošujoči. Dejstvo je le, da na Balkanu nikoli ni bilo tako enotne jezikovne skupnosti, kot je npr. vzhodnoslovanska. Doslej se je izoblikovala predvsem teza o dveh južnoslovanskih enotah — zahodni in vzhodni. Prvi naj bi pripadali slovenščina in srbohrvaščina, drugi pa bolgarščina in makedonščina. Pri tem naj bi bila makedonščina nekako prehodno območje med vzhodno in zahodno enoto, skupaj z bolgarščino pa bi se vklapljala v balkansko jezikovno zvezo. Vzhodna in zahodna enota sta utegnili biti jezikovno različni že ob prihodu na jug (ne glede na kasnejše politične razmere, ki so ju ločevale), pripadala naj bi bila celo različnima naselitvenima tokovima, ki sta vzhodno oziroma zahodno od Džerdapa prestopila Donavo in zaradi domnevno s staroselci zasedenega vmesnega območja nista prišla v stik niti kasneje. Ko ne bi sledovi v najstarejši romunski in madžarski izslovanski toponimiji in besedju kazali jezikovnih lastnosti vzhodne južnoslovanske frakcije, bi lahko govorili o preprosti projekciji položaja, domnevanega za pradomovino, tako pa se kaže izredna jezikovna zapletenost, ki spremlja slovanske premike tostran Karpatov. Na dodatna vprašanja tega tipa je Bezljaj zadeval tudi ob slovenščini in srbohrvaščini. Po pričevanju lastnih imen, deloma pa tudi pojavov, kot sta usoda skupine *dl/tl*, predpona *vy-* ipd., so Slovani naselili vzhodne Alpe že takrat, ko je glavšina »panonskih«¹ bila še nad Donavo, kasneje pa je prav ta panonski val okreplil slovanski položaj na Koroškem, Štajerskem in južno od tod. Tudi v srbohrvatistiki se danes priznava tesna genetična zveza, tj. ista jezikovna podlaga kajkavščine in (vzhodne) slovenščine, medtem ko se za čakavščino kot celoto, posebej pa za njen severozahodni del trdi, da kaže številne prastare (posebne leksične) zveze s kajkavščino in slovenščino, sicer pa da je sorodna s štokavščino. Tudi naseljevanje čakavskega območja naj bi bilo potekalo od vzhoda. — Taka je torej v grobem podoba, sestavljena predvsem na podlagi nekaterih slovničnih potez. Bezljaj je daleč od tega, da bi kako konkretno slovansko pleme istil s konkretno slovnično ali leksično potezo, saj se taki poskusi po toliko stoletjih ne morejo posrečiti; rad pa bi spoznal kaj več o nenavadni zmesi raznorodnih besednih prvin, saj tudi besedje lahko odkriva sorodnost, prav gotovo pa je vsaj odsev nekdanje zemljepisne bližine njgovih nosilcev.

Zelo perspektiven bi bil poskus sestaviti nekako notranjo klasifikacijo slovanskih jezikov, izpeljano na podlagi ponavljanja starega slovanskega besedja, klasifikacijo, ki bi izraziteje prikazala večjo ali manjšo sorodnost (posameznih delov) današnjih slovanskih jezikov, ne da bi se nujno

ujemala z »uradnimi« jezikovnimi mejami. V bistvu z enakim namenom kakor jezikoslovci in zgodovinarji so tkalsko in poljedelsko terminologijo v povezavi z različnimi tipi in podtipi istih realij na Balkanu (in seveda iščoč njihove zveze zunaj tega območja) pozorno spremljali etnologi, kot so Obrębski, Gavazzi, Bratanić. Opazili so nekoliko drugačno razmestitev naselitvenih tokov: osrednji je zajemal le dele štokavskega narečja, obrobni pa bolgarske, vzhodnosrbske in nekatere makedonske, na drugi strani pa hrvaške primorske in dalmatinske govore. Razločki med tokovoma so zelo globoki in kažejo na popolnoma drugačno jezikovno in etnološko izročilo, vendar oboje slovansko. Karakteristike osrednjega toka — najverjetneje je prispel kasneje in razdelil starejšo slovansko naselitev na dva zemljepisno ločena dela — so pri terminologiji pluga/rala izpričane tudi pri Slovencih in gredo prek Avstrije na Češko. Obrobni tip pa je skupaj s poimenovanji znan tako pri vzhodnih kakor tudi pri zahodnih Slovanih. Tudi etnologe je stanje v severnih in zahodnih hrvaških krajih ter v Sloveniji napeljalo na misel, da je bilo prvotno celo več različnih slovanskih skupin/jeder. Med jezikoslovci so opažanja te vrste čedalje pogostnejša; Tolstoj npr. ugotavlja podobno dvojno delitev na primerih kot *sadija* — *čadž*, saj je prva beseda slovenska, zahodnosrbohrvaška, makedonska in bolgarska, druga pa je razširjena predvsem na vmesnem prostoru. Poudariti je treba, da se razširjenost ne ujema povsem pri vseh obravnavanih primerih, vendar je temeljna podoba nedvomno skupna. Podobna se je že zelo zgodaj izoblikovala tudi Bezlaju, sprva predvsem pri toponimičnih osnovah, kasneje tudi v drugem besedju. Osnov ni mogoče naštetih vseh in vzporednic seveda ne najde zmeraj na vseh mogočih (pričakovanih) zemljepisnih točkah. Tako ima npr. slovensko *jaška* 'luknja, rov', *jašek* 'rov' vzporednico le v braškem *jaška* 'amfora', slovensko *trzina* 'praha', *trzen* pa vzporednico v srbohrvaškem narečnem *trzan*, *trzna* 'ledina, širši prazen prostor zraven vasi' (srednja in severozahodna Bosna) itd. Podobno porazdelitev, tj. razmeroma večje koncentracije na določenih krajih, bi kazale tudi vzporednice pri severnih Slovanih. Ta pojav je Bezlaj sicer poljudno, vendar z enako znanstveno težo prikazal v Esejih o slovenskem jeziku.

Čeprav ni še čas za sintezo o vrstah in številu slovanskih tokov, ki so prišli in se tudi ustavili na mejah rimske in bizantinske države, pa Bezlajevo delo potrjuje, da je bil v teh selitvah precejšen zahodnoslovanski element, vendar so ga pozneje delno prekrili vzhodnoslovanski valovi. Tako je, najbrž na begu pred Madžari, celo v 10. stoletju prodrli

do vzhodnega slovenskega ozemlja tak val, ki v zgodovinskih virih sicer ni nikjer omenjen, a je vendarle moral biti zadosti močan, da je zapustil nekaj primerov ruskega polnoglasja, ki jih je izluščil Bezlaj (*gorica*, *zorica* < **gorodjica*, *zorodjica* 'ograja za svinje', *balujača* 'vodna jama' < *-boloŋ* 'poplavni svet'); enako je mogoče, da so deli posameznih slovanskih plemen prispeli v Alpe in na Balkan tudi poprej, vendar o tem ne vemo nič drugega, kot da poznamo nekaj tvorb, ki so bile v času razselitev že neproduktivne, npr. *Zjot/Zjut* 'imeni podzemeljskih votlin', *Djot* 'isto' (Bela krajina), kajkavski hidronim *Riutna*, celo v apelativu *roža mogota*.

Zaradi izredne zapletenosti in težavnosti luščenja se zdi, da je tu dela še za več rodov, vendar pa bo prispevek Franceta Bezlaja zmeraj ohranil vidno mesto.

POMENOSLOVNI IN ETIMOLOŠKI PRIKAZ SLOVANSKEGA GANATI

V članku se obravnava slovanski glagol *ganati -aję* nedov. 'ugibati, domnevati, prerokovati' in 'govoriti, blebetati', pritegnjeni pa so tudi (deloma rekonstruirani) glagoli, s katerimi je etimološko soroden (**gonati -aję*, **goniti -ję*, **gonjati -aję*, **gonetati -aję/-ję*), in njihove sestavljenke ter izpeljanke.

Besedotvorna, oblikoslovna in pomenoslovna razčlemba besednega gradiva je pokazala nezadostnost in neustreznost doslejšnje splošno priznane etimologije in nakazala tudi njeno rešitev. Glagole je zanesljivo treba izpeljevati iz ide. korena **g^hhen-* 'udarjati, tolči', ki je pri Slovanih sicer lepo ohranjen. Izločitev novega pomenskega podsestava, ki ni le slovanski, ampak tudi baltski, lepo osvetljuje nekatere točke slovanske duhovne kulture.

The article deals with the Slavonic verb *ganati -aję*, impf., meaning 'guess, presume, foretell' and 'speak, babble'; also taken into account are (partly reconstructed) verbs which are etymologically related to it (**gonati -aję*, **goniti -ję*, **gonjati -aję*, **gonetati -aję/-ję*) as well as their composite forms and the forms derived from them.

The word-forming, the morphological and the semantic analysis of the word material has disclosed the inadequacy of the so far generally accepted etymological explanation and also indicated a solution to the problem. It seems beyond doubt that the verbs in question must be traced back to the Indo-European root **g^hhen-*, meaning 'strike, beat', which, as it happens is very well preserved among the Slavs. The identification of a new semantic underlying form, which is not only Slavic but also Baltic, very well elucidates certain points in the Slavonic spiritual culture.

Beseda *ganati* je že zelo zgodaj prišla v znanstveno evidenco, saj je o njej razmišljal že A. Matzenauer.¹ Njegova etimologija se sicer ni obdržala, pač pa je v etimološki literaturi do današnjih dni obveljala njegova povezava tistih besed iz slovanskih jezikov, ki naj bi bile v neposredni etimološki zvezi z njo. Osnovo *gana-* tega glagola je izpeljal iz ide. korena, ki ga je bil Fick² predstavil kot **gad-* 'doneti, govoriti, peti' (skr. *gad* 'govoriti, reči', ir. *gadh* 'glas', lit. *žódis*, *godóti* 'domnevati, meniti', let. *gádat*, slovanskega besednega gradiva pa ne podaja; danes vseh teh besed seveda ne izpeljujemo iz istega korena), besedotvorno pa ga je pojasnil kot obliko, nastalo z dodatkom nekega *-n-*, tj. **gad-n-*, ki ga ni določneje opredelil. Isti koren, le v obliki **god-n-*,³ naj bi bil izhodišče

¹ A. Matzenauer, Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu, LF 7, 1880, str. 173, 175.

² A. Fick, Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache, 1868, str. 55.

³ Vendar pa ne pove nič določnejšega o tem, ali je ta **god-* isti kot pri besedah *goditi*, *godz* itd.

tudi za sh. *gonetati*, r. *zagonuť/ugonuť*, dluž. *zgoniš*. Čist, nepodaljššan koren **gad-* pa naj bi se zadržal v slovanskem glag. *gadati -ajō*. Po eni strani je torej »izolirano« besed(n)o (skupino) povezal z glag. *gadati* ipd., po drugi pa z besedno družino, ki vsebuje korenski *god-*.

To razlago je brez pridržkov in brez dodatnih pojasnil sprejel Miklošič,⁴ dodal je le še sh. besedo *zagonati*. Berneker⁵ je skušal dopolniti predstavo o besedotvornem postopku, tj. *goni-/gana-* je pojasnil kot novotvorbi po glag. **godnōti/*gadnōti*. Tudi Smal'-Stočkij⁶ je prispeval le dodatno ukrajinsko besedno gradivo. Machek⁷ se je sicer pridružil tej »klasični« povezavi besed, le da je glasovni razloček med *gadati* in *ganati* pojasnil kot menjavo zobnikov *d/n*,⁸ etimološko pa je ločil tudi korena **god-* in **gad-*, zato ni povsem jasno njegovo mnenje glede oblik s korenskim *gon-* (*gonetati*, *-gonati* ipd.). Tudi Vaillant⁹ je sicer menil, da je nedov. glag. *ganati* drugoten in da je nastal kot vidski par k dov. **gadnōti*, in pri tem je poenostavitev *-dn- > -n-* s slovanskega stališča povsem pravilna in celo nujna. Nasprotno pa je za razmerje med glagoli z *gon-* in glag. *gadati* izrecno menil, da ga je težko pojasniti, a ga je vendarle treba dopustiti.

Tudi pslov. etimološki slovar¹⁰ odločno zagovarja etimološko zvezo med glagoloma *gadati* in *ganati*; glasovni razloček pojasnjuje — podobno kot Machek — z menjavo determinativov, zraven pa pristavlja, da pač ni mogoče vsega preprosto šteti za drugotno tvorbo po glag. **gadnōti*, čeprav tega svojega stališča z ničimer nadrobneje ne utemeljuje. Kot poseben geselski članek omenja sam. **gana* (stč. 'žalitev', č. 'graja, sramotitev; napaka, hiba', slc. 'sramotenje, graja, napaka', polj. nareč. 'sramotenje, graja', ukr. 'graja, sramotenje, sramota', blr. nareč. 'graja, sramotenje', blr. knj. *han* 'napaka, hiba'), ki naj bi bil izpeljan iz glag. *ganati*. Iz pomenskih razlogov pa v posebnem geslu priteguje kot etimološko soroden tudi glag. **ganiti* (stč. 'zmerjati, žaliti', č. 'grajati, sramotiti, črniti', slc. 'grajati, sramotiti, zasramovati, žaliti', polj. 'grajati, zasramovati, obsojati', r. nareč. 'zasramovati, grajati, obsojati; pričakovati', ukr. 'za-

⁴ F. Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886, str. 59.

⁵ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, 1908—15, str. 288.

⁶ R. Smal'-Stočkij, *Ukrajinska mova v etimologičnomu slovari E. Bernekera*, *Slavia* 5, 1926—27, str. 35, 39.

⁷ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, 1957, str. 120, s. v. *hādati*.

⁸ Verjetno je mislil na dva različna determinativa.

⁹ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves IV*, 1974, str. 75 in passim.

¹⁰ Slovar' slavjanskix jazykov 6, 1979, str. 99—100.

sramovati, grajati, zmerjati, klevetati', blr. 'grajati, obsojati' itd.)¹¹ in tu mu je glagol *ganati* »čisti verbum dicendi«. Nič pa ne pove o razmerju do besed s korenem *gon-*.¹²

Prav zaradi dokajšnje enotnosti v literaturi bi pričakovali, da je etimološka rešitev vsekakor ustrezna; nadrobnejša razčlemba oblik, ki vsebujejo **gon-*, **gan-*, ter njihovo razmerje do *gadati* in besedne družine iz **god-* pa nam vendarle ponuja drugačna etimološka izhodišča, oz. kaže, da imamo opraviti s homonimnimi tvorbami.

Preidimo na razčlemba gradiva v slovanskih jezikih, najprej v slovenščini.

Pleteršnik¹³ prinaša glag. *gánati -am* nedov. 'ugibati'¹⁴ z izpeljanim sam. *ganálica* 'uganka' (besed ne locira) ter glag. *uganáti -am* dov. 'uganiti, zadeti', znanim iz Idrije, z izpeljanim sam. *uganālica* 'uganka', znanim v Goriških brdih. Z drugimi predponami glagol neposredno ni izpričan. Po doslejšnjem prepričanju naj bi bil ta glagol tudi besedotvorno in pomensko izhodišče splsln. sam. *uganka*, torej **uganǫka* < **ugadnǫka*, in vzhsln. *zagānka* 'isto'¹⁵ < **zaganǫka* < **zagadnǫka*. Danes je ta sam. v neposredni asociativni zvezi s splsln. glag. *uganiti -nem* dov. 'uganiti, zadeti, določiti', ki ima nedov. par *ugíbati -am/-bljem*.¹⁶ Vendar pa glag. *-gíbati* v tem pomenu še Hipolit¹⁷ ni poznal — pomenil mu je le 'movere' — poznal pa je le *vganováti/vgániovati*,¹⁸ kar dokazuje, da se je ta (vidski) par oblikoval šele pozneje. Glag. *uganiti -nem* torej lahko rekonstruiramo kot **ugadnǫti*, in ne kot **ugǫbnǫti*. Kaže, da je bil glag. *gadati -am* nedov. v pomenu 'ugibati' premalo živ v sln. narečjih — v njem je prevladal pomen 'čvekati, klepetati' — zadržal pa se je v »besedotvorno mlajšem« glag. **-gadnǫti* dov., ki je verjetno zamenjal dov. **-gadati -ajǫ*. Zavest o etimološki povezanosti glag. *gadati -am* nedov. in *uganiti -nem* dov. se je torej izgubila zaradi razločka v pomenu in (gla-

¹¹ Zavrača pa etimologijo R. Brandta in M. Vasmerja, po kateri je glagol izpeljan iz korena **gǫn-/*gon-*, gl. op. 10.

¹² Morda bo to razmerje osvetljeno v posebnem geselnem članku v naslednjem delu.

¹³ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, s. v. *ganati* in passim. Kjer podatki niso iz tega slovarja, citiram vir.

¹⁴ F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I, 1976, str. 135: etimološko je raztolmačen kot izpeljanka iz glagola *gadati*.

¹⁵ Morda ga je Miklošič vzel iz Habeličevega slovarja.

¹⁶ Po pričevanju sln. etimološkega slovarja je tak par znan le v osrednjih sln. narečjih.

¹⁷ Hipolit, *Dictionarium latino-corniolanum*, rkp., s. v. *gibati*.

¹⁸ Gl. op. 17, I, str. 128, 145 itd. Še Vodnik ima v svojem rokopisnem slovarju, s. v. *mutmassen, erraten* le *vganováti* in *vgániti*.

sovni) obliki. Glag. *ugániti -nem* dov. < **ugadnōti -nq -nešb* se je naslonil na glasovno in besedotvorno podobni *ugeníti -gánem* dov. 'odmakniti, odriniti' < **ugzbnōti -nq -nešb*, ki vsebuje ide. koren **gheubh-* 'kriviti, premikati'. Oblikovni razloček med tema sln. glagoloma je bil v korenskem samoglasniku v nedoločniku (in morda v različnem naglasnem mestu), vendar pa to ni bila zadostna ovira za njun sovpad. Tako je tudi v nedov. **ugybati* lahko nastal nov pomen 'ugibati' šele po prekritju obeh dov. glagolov.

V sln. srečamo tudi glag. *ugoniti -im* dov. 'uganiti, zadeti, prerokovati, določiti' (*Človek uganja, bog ugoni*), ki ga je etimološka literatura¹⁹ rekonstruirala kot **ugodnōti*;²⁰ ta rekonstrukcija pa ne zdrži kritike, ker bi nujno morali imeti sedanjske oblike **ugonem -neš*, kot je pravilno ugotovil že Pleteršnik. Zato se nam zdi ustrežnejše izhodišče glag. **ugoniti -jō -išb* dov., katerega obstoj v vzhsl. narečjih posredno potrjujejo tudi izpeljanke *ugonitva, ugonitba, ugonitka*. Zaradi strukture ga je primerno šteti za vidski par k nekemu nedov. **goniti -jō -išb*, ki je moral imeti pomen 'ugibati'. Zelo mogoče je, da je sln. *ugánjati -am* nedov. 'ugibati, določati, skleniti', ki ga omenjajo Janežič, Slomšek, Caf, v bistvu drugotni nedovršnik (s ponavljalnim pomenom) prav k temu *ugoniti -im* dov., saj prav ta danes najpogostejši besedotvorni tip vidskega nasprotja praviloma nastopa le v predpinskih oblikah. Medtem pa drugotni nedov. glag. *uganjepati -jujem* lahko izpeljujemo tudi iz glag. *uganiti -nem* dov.

Seveda to ne pomeni, da v sln. ni mogoče najti ostankov, tvorjenih na podlagi glag. **-godnōti -nq -nešb*. Tako npr. sln. nareč. glag. *odgoniti -nem* dov. 'uganiti, zadeti' drugače skoraj ne moremo pojasniti, ima pa popolno vzporednico v r. *otgonut' -neš'*.

Preseneča nas pisanost oblik, ki so jih ohranila sln. narečja, medtem ko so v drugih slovanskih jezikih izpričane le posamezne. Tako npr. Caf in Štrekelj prinašata tudi glag. *ugónjati -am* dov. 'uganiti, zadeti' z drugotnim nedov.-ponavljalnim glag. *ugonjávati -am*. Ker je dov., ga nikaikor ne moremo šteti za vidski par k dov. *ugoniti* — temu bi nasprotoval tudi korenski vokalizem — temveč k nekemu nedov. glag. **gonjati -ajō*. Pleteršnik omenja še sam. *odgonetka* in *odgonetljaj* poleg glag. *gonétati -am* nedov. 'ugibati', kjer pa viri kažejo, da gre za sh. vpliv.

Če povzamemo, vidimo, da iz sln. besednega gradiva lahko rekonstruiramo naslednje izhodiščne oblike:

¹⁹ Gl. op. 14.

²⁰ Ta glagol je v enakem pomenu znan iz severnoslovanskih jezikov.

1. **-gadnōti in *-godnōti*, oba dov., in sicer kot ostanka, ne pa kot produktivni prvini; s predpono *u-* in *od-*;
2. **ganati -ajō* nedov.; povezan še s predpono *u-*;
3. **goniti -jō* nedov.; ohranjen le v zvezi s predpono *u-*; ne povsem nedvomno je izhodišče vzhslav. *zgōnka* 'uganka'; lahko bi bila izpeljana tudi iz glag. **sōgoniti*, ki je v kajk. izpričan kot *zgoniti*;
4. **gonjati -ajō* nedov., ohranjen le v zvezi s predpono *u-*;
5. **gonati -ajō* nedov., ohranjen le s predpono *u-*;
6. **gonetati -ajō* nedov., s predpono *od-* ali brez nje.

S r b o h r v a š k o gradivo²¹ kaže manjšo oblikovno razčlenjenost, saj iz njega lahko rekonstruiramo le štiri besedotvorne tipe, pri čemer ima četrti tip dve različici. Glag. *ganati* je prvič izpričan že sredi 15. stol. v Poljanah v Dalmaciji (*ganati na planide*), kasneje pa še večkrat. Tako ga v pomenu 'proponere' skupaj z glagolnikom *gananije* navaja Stulić v svojem slovarju, z opombo, da je besedi dobil v glagolskem molitveniku; slednjo ima še neki pisec iz 16. stol., katerega jezik je pomešan s cerkvenoslovanskim (*Prova zapovēd opovēda, zabranjuje i osudjuje ... čarodeanja, bahorja, gananja*).²² Iz 16. stol. sta znana še im. mn. *ganafci*, ki kaže na im. edn. **ganavcb*,²³ in sam. *ganka* 'uganka' (*Reći ću da s' dobil gusle i glas mani i da s' ganku upril, Da ganku ovu istumači i zagana* — oboje Zoranić). Danes je glag. *ganati -am* nedov. v pomenu 'reševati uganko, ugibati' znan iz Vodice, prav tako tudi sam. *ganač* 'ugankar, vedež' in *ganka* 'uganka'; v Istri pa *ganka* pomeni tudi 'Chrysanthemum leucanthemum'²⁴ in sam. *gankarica* 'deklico, ki žreba' (*Djeca izaberu jednu koja ždrijeba /gankaricu/, a drugu penicu, da pazi da gankarica brojeć ne bi prevarila*). Poleg teh pomenov, izpeljivih iz 'ugibati' ali 'prerokovati', je v čak. narečju²⁵ živ že glag. *ganāt* nedov. v pomenu 'govoriti' — pozna ga že Parčić v 19. stol. — in iz njega izpeljani sam. *gānka* 'pripovedka, anekdota' (Vodice) s pomanjševalnico *gančica* 'zgodba, pravljica' (Hvar). Jasno je torej, da ta glagol izpričuje dva temeljna pomena, tj. 'ugibati', 'prerokovati' in 'govoriti'.

²¹ Opiram se predvsem na Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, passim, in P. Skoka, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, 1971, str. 550; deli sta trenutno najpopolnejši zbirki sodobnega in zgodovinsko izpričanega sh. besednega gradiva.

²² Očitno se vsi trije izrazi nanašajo na črno magijo.

²³ P. Skok, op. cit., ga obravnava kot poimenovanje vršilca dejanja na *-avac*.

²⁴ Zelo pogosto se uporablja v zvezi s pridevnikom: *bijela ganka*. Ta rastlina naj bi dobila ime po tem, ker so jo uporabljali pri prerokovanju oziroma ugibanju o ljubezni.

²⁵ Našteti so naslednji kraji: Opatija, Garica, Cres, Brzac na Krku, Vrbnik, Dobrinj, Dubašnica, Selca itd.

S stališča sodobne sh. jezikovne zavesti gre vsekakor za homonimne pomene, z razvojnega stališča pa bi ju verjetno lahko povezali v pomensko »verigo«, ki naj bi kazala njuno medsebojno genetično razmerje. Pomen 'govoriti' bi se teoretično lahko razvil iz pomena 'ugibati', če bi bilo 'ugibanje' pojmovano kot izrazita umska dejavnost, tj. kot 'misliti, v mislih iskati rešitev'; nastal bi po prehodu glagolov mišljenja med glagole govorjenja, kot ga poznamo iz sln. *meniti* 'misliti, v mislih imeti' (nedov.): *meniti* 'reči' (dov.), *soditi* ipd. Pri takem prehodu se navadno spremeni glagolski vid. Razčlemba kaže, da glag. *ganati* ni nikoli razvil pomenov, ki bi kazali na abstraktno razmišljanje, zato se mi taka razvojna možnost ne zdi verjetna. Ker nasprotna pot, tj. od glagolov govorjenja do glagolov mišljenja, ni mogoča, moramo izločiti tudi to. Še najlaže pa bi se pomen 'govoriti' razvil prek 'prerokovati', saj je akt govorjenja sestavina pojma 'prerokovati', oziroma gre za govorno napovedovanje prihodnjih dogodkov (prek kakega medija).

Teže je pojasniti medsebojno razmerje pomenov 'ugibati' in 'prerokovati', tj., ali sta se razvila drug iz drugega (mogoči sta obe smeri) ali pa sta le sopomena kake večpomenske besede.

Ker so vse našete besede vezane le na pomenski krog 'ugibati', predvsem kot 'iskati rešitev (uganke)', nas nekoliko preseneča pri Belostencu²⁶ izpričani sam. *ganka* 'nejasno/težko vprašanje, ki ga je težko rešiti, problem' oziroma 'tisto, kar je postavljeno', posebno ker sh. praviloma loči med 'postavljanjem uganke' in 'rešitvijo uganke' s tem da dodaja predpono *za-* ali *od-*, medtem ko sln. oba pojma izraža z 'rešitev uganke', gl. *uganka*. To pomensko dvojnost zlahka pojasnimo, če sam. *ganka* (iz **ganъka*) obravnavamo kot prvotno ime dejanja glag. *ganati*, tj. kot 'ugibanje', ki je nato prešlo v ime udejanjenega, morda celo ime orodja.²⁷ Skratka, to pomensko nasprotje je lahko pravilno nastalo le znotraj samostalnika, kasneje pa se je preneslo tudi na glagolske oblike; sčasoma se je morda izoblikovala zavest, da vsaka teh besed lahko združuje oba pomena.

Glag. *ganati* je izpričan predvsem s predponama *za-* in *u-*: *zaganati-am* 'uganiti'²⁸ (*Vidit ću, ki vaju hitrijega uma bude, da ganku ovu istu-*

²⁶ J. Belosteneć, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium* II, str. 100.

²⁷ *Slownik prasłowiański* I, 1973, str. 94: enako razlaga tudi severnoslovanski samost. *gadka* (iz **gadъka*), bajka (iz **bajъka*). Primerjamo lahko še str. *gadanije* (gl. Sreznevskij, *Mat.* I, 1893) in stč. *hadanie* »argumenta« iz 14. stol. (Gebauer, *Slstč.* L, 1903). Gl. še Vaillant, *GC* IV, 1974, str. 352 d.

²⁸ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, XXI, 1973—74, str. 847: napačno pojasnjuje ta glagol kot nedovršen.

mači i zagaņa, Zoranić), *zagananje* 'prerokovanje po ptičjem letu ali petju' (Belostenec), *zaganka* 'uganka' (Belostenec), *zagana* 'skrivnostno vprašanje' in pri Šuleku 'problem';²⁹ gotovo je starejši pomen 'uganka', tj. poimenovanje za slovstveno zvrst, kot pa pomen 'problem, npr. matematični, filozofski ipd.'; opozorim naj spet na pomensko dvojnost znotraj tega predponskega tipa, tj. na 'uganiti; prerokovati' in 'postaviti vprašanje/uganko'; mogoče je tudi, da je sam. *zagana* napravil Šulek sam, ker je sam. *zaganka* razumel kot pomanjševalnico; glagolnik *uganànje* 'ugibanje, domnevanje, prerokovanje' (Belostenec)³⁰ kaže na glag. **uganàti*, ki se oblikovno povsem ujema s sln. nareč. *uganati*.

Drugi glagolski tip v sh. (narečjih) ni neposredno izpričan, lahko pa ga zanesljivo rekonstruiramo iz oblik, sestavljenih s predpono. Kajk. *zgoniti -im* dov. 'proreči' (Belostenec, Vitezović) je npr. očitno nastal na podlagi nedov. glag. **goniti*, sestavljenega s predpono **sž(n)-*; iz njega je izpeljan še sam. *zgonitelj* 'vedeževalec' (Belostenec), *zgonjenje* 'vedeževanje, ugibanje' (Vitezović, Jambrešić). Njegov drugotni nedovršnik je *zganjati -am* 'vedeževati, prerokovati', *zganjanje*, *zganjavac* 'prerokovalec, vedeževalec'. Ta nekdanji nedov. glag. **goniti* ima lahko tudi predpono *za-*: *zagoniti -im* dov. 'proreči' (Habelić, Vitezović), *zagonit* 'skrivnosten (Vuk); ugančen, tj. tak, ki je v zvezi z uganko (Iveković)', *zagonka* 'zagonetka, odgonetanje' (Vitezović, Jambrešić);³¹ njegov drugotni nedov. je *zaganjati -am* 'ugibati, prerokovati' (Belostenec), *zaganjanje*, *zaganjka* 'enigma' (Vitezović). Z drugimi predponami je malo primerov, npr. z *u-* *ugánjam* 'domnevam, ugibam', *uganjavec* (Belostenec)³² in z *iz-* (verjetno iz **jvz-*) glag. *izganjam* 'slutim, prerokujem'.³³ Zanimivo je, da ta tip tvori s sln. oblikami strnjen areal, medtem ko na drugih delih sh. jezikovnega ozemlja ni izpričan.

Tretji glagolski tip je spet samo kajkavski. Iz Belostenca je znan glag. *zganiti -im* dov. 'proreči', na podlagi katerega lahko rekonstruiramo nedov. glag. **ganiti -jǫ*. Tu ni mogoče zanikati možnosti, da gre za tvorbo iz sam. *gana*, ki pa bi se pomensko moral ujemati z glagolom.

Četrty glagolski tip ima koren **gon-* podaljšan s priponama *-etati* ali *-otati*, pomensko pa se ne loči od prejšnjih treh. Že iz 16. stol. sta znana glag. *gonetati -am/-ćem* nedov. (sedanjik je bil **gonetajǫ* ali **gonetjǫ*)

²⁹ Omenja ga v slovarju znanstvenega izrazja, cit. po Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, s. v.

³⁰ Gl. op. 26, II, str. 563.

³¹ Gre za enako vlogo pripone *-zka* in za enako razvojno pot kot pri samost. *ganka*.

³² Gl. op. 26. Prim. še sln. glag. *ugoniti -im* dov., iz kakršnega je moral biti izpeljan tudi omenjeni kajk. glagol.

³³ Gl. op. 26, str. 148.

in iz njega izpeljani dov. *gonénuti*, *gònenem* (iz **gonetnoṭi -no*), in sicer s precejšnjega dela sh. jezikovnega ozemlja, nastala pa sta verjetno na (južnem) štokavskem ozemlju, če sodimo po nekaterih podanih lokacijah (Risan, Dubrovnik, Črna gora) ali po izsamostalniškem glagolu *gunetkät -am* nedov. 'zastavljati uganke; klepetati, čenčati' (Kosovo). Poleg tega so znane še izglagolske izpeljanke: *gonet* 'prerokovanje po zvezdah' (Kavanjin, 18. stol.), *gònetā* (Vuk, Risan)/*gònetva* (Dubrovnik, 18. stol.)/*gonetka* (Dubrovnik, 16. stol.) 'uganka'. Oblikovno ni nesporen le sam. *gònetā*; Skok³⁴ ga pojasnjuje z vplivom sam. *planeta*, najverjetneje pa gre za drugotno tvorbo, morda po sam. *gònetka*. Izglagolski pa so še sam. *gonétalac* (Vuk, Črna gora) (iz **gonetalbcb*) ter prid. *gonetan* in *gonetav*.

Glag. *gonetati* je sestavljen predvsem s predponama *za-* in *od-*, ki tvorita pomensko nasprotje: *zagonétati -am/-čem* nedov. 'postavljati uganke' in *zagonenuti -nem* dov., povr. *zagonetati se* 'kadar si postavljajo uganke in jih rešujejo', iz tega še v pismenstvu precej razširjeni sam. *zagonetka* 'uganka, skrivnost', *zagonetva zagonetaljka* (Lika), *zagonetan* 'nerazumljiv, nejasen, čuden'; *odgonetati -am/-čem* 'reševati (postavljeno) uganke', *odgonenuti -nem* dov., *odgonetka*, *odgonetljaj*. To pomensko nasprotje je zelo lepo vidno iz primera *Ja ću vam zagonenuti zagonetku, pa ako mi je odgonenete, daću vam trideset košulja* (Daničić), pri prej obravnavanih treh glagolskih tipih pa pogosto tudi oblike s predpono *za-* pomenijo 'rešiti uganke, uganiti' in iz tega 'proreči'. Očitno gre za dva različna pomena predpone *za-*, ki verjetno nista enako stara. Mogoče je mlajši tisti, ki stoji v ostrem nasprotju z *od-*, starejši pa tisti, ki skupaj z glagolom daje pomen 'uganiti, najti rešitev'. Enako pomensko vrednost ima predpona *za-* tudi v sh. kajk. *zagoda/zagodna* 'uganka', r. *zagodka* 'uganka'. Prvotnejši (konkretni) pomen predpone *za-* je gotovo zelo težko rekonstruirati. Morda ni preveč predrzno pritegniti sln. nareč. *zapovedati* 'dopovedati', *zaiti* 'doiti', *zapoldne* 'dopoldne',³⁵ kjer predpona *za-* pomeni isto kot v knjižnem jeziku navadnejša predpona *do-*, in ji pripisati podobno pomensko nasprotje, kot ga v slovanskih jezikih kaže tudi predpona *u-*, tj. pomena 'pri, do' (v tem pomenu je tudi predlog) in 'stran, od, raz'. Prvega izmed njiju naj bi ohranili sln. narečni primeri, drugega pa omenjeni primeri s pomenom 'uganiti'.

Drugačno narečno razširjenost, omejeno na severna in zahodna sh. narečja, kaže podaljšava s pripono *-otati*: glag. *gonotati*, (Belostenec, Stulić), *gonotka* 'uganka', *gonotnik* 'ki ugiba', prid. *gonotan*.

³⁴ P. Skok, gl. op. 21.

³⁵ F. Bezlaj, O imenih Snebrje, Sostro in drugo, JiS XXI/8, 1976—77, str. 225.

Za sh. lahko rekonstruiramo naslednje izhodiščne oblike:^{35a}

1. **ganati -ajq* nedov.; produktivnejši je bil v čak. kot v kajk., in verjetno ni bil štokavski;
2. **goniti -jq* nedov.; znan predvsem v kajk.;
3. **ganiti -jq* nedov.; znan iz kajk.;
4. a) **gonetati -ajq/-jq* nedov.; znan predvsem v juži Dalmaciji, Črni gori, na Kosmetu;
- b) **gonotati -ajq/-jq* nedov.; ohranjen predvsem severno od areala, kjer je bil živ glag. **gonetati*.

Nekaj sledov te besedne družine najdemo tudi na bolgarskem jezikovnem ozemlju (za mak. nimam pozitivnih podatkov). Iz bližine jugoslovanske državne meje, tj. iz Търна, Cerova in Kjustendila, sta izpričana sam. *ganètka* 'uganka' in *gonètka* 'pravljica'.³⁶ Tudi tu gre očitno za izpeljavo s pripono *-òka* iz nekih v blg. neizpričanih glagolov **ganetati* in **gonetati*, katerih drugi bi imel vzporednico v sh. *gonetati*. Zaradi zemljepisne lege krajev, kjer je beseda izpričana, smemo sklepati, da gre v bistvu za strujen areal besedotvorne možnosti, ki se pač ne ujema z današnjimi jezikovnimi mejami. Nasprotno pa sam. *ganètka* take vzporednice nima nikjer, vendar pa strukturno, tj. zaradi pripone *-et-*, ni osamljen in jo smemo kljub temu uvrstiti v isti areal. Razmerje med pomena 'uganka': 'pravljica' je enako onemu, ki ga izpričuje sh. sam. *ganka* 'uganka; bajka', mogoče pa je bilo tudi v sam. *gonetka*, če sodimo po kosovskem glag. *gunetkät*, ki je iz njega izpeljan.

Ta dva samostalnika, tj. *gonètka* in *ganètka*, pojasnjuje blg. etimološki slovar³⁷ iz osnove **god-n-* in **gad-n-* oziroma iz glagolov **-godnqti* in **gadnqti* in ju primerja z r. nareč. *ugonút'* dov. 'uganiti/rešiti uganko', sh. *gòneti* in sln. *ganati*. Pri tem ostaja tudi za glag. *ganati* le še Vaillantova razlaga.³⁸ Ker je glasovno povsem mogoča, bi bilo treba dokazati predvsem, da se je izgubila zavest o etimološki in pomenski zvezi med glagoloma **-gadnqti*/**-godnqti* in izhodiščnima glagoloma *gadati* in *goditi* ipd. ter da je bil to lahko vzrok za nastanek novega, drugega glag. *ganati*. Dokazati bi bilo tudi treba, da se je ta glagol deprefigiral,

^{35a} Petega glagolskega tipa, ki ga omenja le Miklošič (gl. op. 4) opirajoč se na Habelića, tj. glag. **gonati -ajq*, izpričanega kot kajk. *zgonati* 'postaviti uganko', v članku nisem upoštevala.

³⁶ V. Georgiev, I. Гълъбов, J. Zaimov, S. Ilčev, Български етимологичен речник I, 1971, str. 229.

³⁷ Gl. op. 36.

³⁸ A. Vaillant, GC IV, 1974, str. 197: >et on peut admettre que sur **ganqti* a été refait *ganati*.

saj sta se **-gadnŏti/*-godnŏti* večinoma uporabljata s predponami,³⁹ predvsem pa bi morali dokazati obstoj takega besedotvornega tipa pri tem korenu v sh. in blg.; kolikor sem lahko ugotovila, so ga poznala (morda ne vsa) sln. nrečja (gl. sln. nareč. *uganiti -nem* in *odgoniti -nem*), že sh. pa ne kaže nobene sledi. Nobenega razloga pa ni, da bi domnevali prehod glag. druge glagolske vrste v četrto.

Iz povedanega sledi, da za blg. lahko popolnoma zanesljivo rekonstruiramo le:

1. **ganetati -ajŏ nedov.*,
2. **gonetati -ajŏ nedov.*

Iz cerkvenoslovanskih spomenkov poznamo le glagolnik *gananie* 'ugibanje, vedeževanje, uganka', in sicer v treh spomenikih; to kaže, da je moral obstajati tudi glag. **ganati* nedov.⁴⁰

Najpomembnejša je torej ugotovitev, da so omenjeni glagoli ali njihove tvorjenke nekoč morali biti znani pri vseh južnih Slovanih, čeprav očitno niso imeli povsod enakega položaja v besednopomenskih sestavih. Na skrajnjem jugu in vzhodu južnoslovanskega jezikovnega prostora jih nadomešča/izpodriva besedna družina z deblom *gata-ti*.

Staroruruščina⁴¹ pozna glagolnik *gananie* 'uganka' in glagola *gananstvoovati/ganastvoovati* 'govoriti z drugimi besedami; prerokovati'. Prva beseda je zanesljivo nastala na podlagi glag. *ganati*, glagola pa morda po deležniku na *-n* ali *-t*; ker sta izpričana predvsem v cerkvenih besedilih, se ne zdi izključeno, da gre za slavonizme. Vendar pa nas narečno besedno gradivo⁴² prepričuje v avtohtonosti te besede v ruščini. Obstajajo namreč glag. *ganát' (čto)* 'domnevati, ugibati, prerokovati' in v enakem pomenu tudi glagola *gonát'* in *gonít'*. Po podanih primerih je jasno, da se lahko uporabljata tudi kot brezpredpanski glagoli (primer *On po sebe gonit* 'sklepa, sodi' kaže na nedov. **gonit'*, glagolnik *gonánie* 'uganka, ugibanje, vedeževanje' pa na glag. **gonát'*). Glag. **ganat'* lahko rekonstruiramo iz prefigiranega *proganát'*, izpričanega v stavku *Proganali vsju noč'*. Drugi primeri, ki jih Dalj podaja v istem geselskem članku, oblikoslovno in besedotvorno ne ustrezajo geselskim besedam, kar dokazuje, kako zapletena oziroma nerazjasnjena so ostala ta razmerja

³⁹ Med redke izjeme štejemo stč. *hodnúti* 'sagen, gestehen', ki ga omenja J. Gebauer, *Slovník staročeský I*, 1903, str. 447, in se je razvil iz **god-nŏ-ti*.

⁴⁰ *Slovník jazyka staroslověnského*, zv. 8, 1964, str. 391.

⁴¹ *Slovar' russkogo jazyka*, zv. 4, 1977, str. 10. — M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka I*, 1964, str. 391: omenja še str. in slov. glag. *ganati*, ki ga prej citirani slovar nima.

⁴² V. Dal', *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka I*, 1903, str. 922.

pri tej skupini besed. Tako npr. deležn. na *l-dogonulsja* (*Dogonulsja, čto li?* 'uganil je') lahko pripada le glag. *dogonut'*, verjetno < **dogodnōti*, torej iz korena **god-*, sicer bi moralo biti **dogonilsja* ali **dogonalsja*; 1. os. edn. prih. *zaganu* (*Zaganu zagadku: perekinu za grjadku...*) le iz **zaganut'*, verjetno < **zagadnōti*, torej iz korena **gad-*, sicer bi pričakovali **zaganaju*;⁴³ 2. os. *razganeš'* (*Ne razganeš'* 'ne boš uganil/zadel') iz **razganut'*, verjetno < **razgadnōti*, torej korena **gad-*, sicer bi pričakovali **razganaeš'*;⁴⁴ velelnik *otganí* le iz *otganut'*, verjetno < **otgadnōti*, torej spet iz korena **gad-*, sicer bi pričakovali **otganaj*. Če smo v teh primerih lahko rekonstruirali oziroma razmejili različne besedotvorne tipe, pa v primerih, ko sta velelnika *pogoni* (*Pogoni eščě* 'pomisli, razmisli') in *otgoní* »ugani«⁴⁵ izhodišča ne moremo nedvoumno določiti, saj gre lahko za izhodiščni **pogodnōti/otgodnōti* ali pa za **pogoniti/otgoniti*.⁴⁵

Poleg že podanih oblik, ki nesporno vsebujejo korena **gad-* in **god-*, pa se med Daljevim gradivom najdejo še sledovi za **zagodnōti* (*Zagonu zagodku: perekinu...*) 'postaviti/zastaviti (za reševanje)',⁴⁶ **ugodnōti* (*Ne ugoneš', gde utoneš'*),⁴⁷ **otgodnōti* (*otgonut'*),⁴⁸ tj. s korenem **god-* v osnovi, **dogadnōti* (*doganut'* 'uganiti' in povr. glag. *doganut'sja* 'spomniti se')⁴⁹ ter **ugadnōti* (*Ne uganeš, gde upadneš', gde vstaneš'*),⁵⁰ ki sta izpeljana iz korena **gad-*. Iz prikazanega je očitno, da sta glagola večinoma sestavljena s predponami (*do-*, *ot-*, *u-*, *za-*). Seveda ni nobenega razloga, da bi jih vse razlagali iz istega korena, tj. bodisi iz **god-* bodisi iz **gad-*, s pomočjo kakega fonetičnega pojava, saj so besede tudi severnoruske, tam pa se *-a-* in *-o-* med seboj ločita v prednaglasnem položaju.⁵¹

Vsekakor moramo torej priznati obstoj dveh oblikovnih skupin: na eni strani glagolov **-godnōti* in **-gadnōti*, tj. glagolov s korenskim **god-* in **gad-*, na drugi strani pa glagolov **gonáti*, **goniti*, **ganáti*,⁵² ki smo jih

⁴³ Gl. op. 42, III, 1907, str. 1493, s. v. *razganut'*.

⁴⁴ Gl. op. 45: Dal' omenja dva pomena glag. *razganut'*, tj. 'rešiti (kaj), uganiti' in 'postaviti za ugibanje'. Ali gre za podobno antonimično dvopomenskost predpone **orz-*, kot jo poznamo že iz predpone *za-*?

⁴⁵ Gl. op. 42, str. 1115: omenja glag. *otgonit'* s. v. *dogadat'*.

⁴⁶ Gl. op. 42, str. 1413.

⁴⁷ Gl. op. 42, IV, 1909, str. 932.

⁴⁸ Gl. op. 42, II, 1905, str. 1864 s. v. *otgadat'*.

⁴⁹ Gl. op. 45.

⁵⁰ Gl. op. 47.

⁵¹ K. F. Zaxarova, V. G. Orlova, Dialektnoe členenie russkogo jazyka, 1970, str. 74.

⁵² R. glag. *ganát'* in sh.-čak. *ganāt* pričata o prvotno naglašenem veznem samoglasniku **ganáti*. Enako naglasno mesto kaže tudi sln. glag. *uganáti* dov. Zelo verjetno je, da je čak. naglas *gánati* in sln. *gánati* drugoten.

rekonstruirali tudi pri južnih Slovanih, saj ni nobenega otipljivega razloga, zakaj bi morali izhajati iz korena z odpadlim končnim soglasnikom.

Za ukrajinščino in beloruščino trenutno nimam ustreznih podatkov, povsem mogoče pa je, da se bodo nekatere teh oblik našle tudi drugod pri vzhodnih Slovanih. Za vzhodnoslovansko jezikovno ozemlje lahko rečemo, da ta besedna skupina ni produktivna, tako kot ni v blg. in mak. Iz doslej ugotovljene razširjenosti pa lahko trdimo, da gre zanesljivo za besede, ki so nastale in živele že pred razselitvijo Slovanov.

Sledi obravnavanih glagolov najdemo tudi pri zahodnih Slovanih, kar dodatno potrjuje tezo o njihovem nastanku (gre za nastanek besedne in pomenske skupine) pred razselitvijo Slovanov. Tako gornjelužiškosrbski glag. *zhonić -nju -niš* dov. 'zvedeti, skusiti'⁵³ in dlužsrb. *zgoniś/nazgoniś/wuzgonjowaś* dov. 'isto', glagolnik *nazgonjenje/zgonjenje* (*po zgonjenju* 'erfahrungsgemäss').⁵⁴ Tudi tu moramo rekonstruirati **sṷ-goniti -jŏ -nišb* dov. k prvotno nedov. **goniti -jŏ -išb*; pomen bi se lahko razvil iz 'uganiti'. Nimam sicer dokazov, tj. zgodovinskih podatkov, da so te besede v tem ali podobnem pomenu stare, mislim pa, da si tako domnevo lahko dovolimo na podlagi južno- in vzhodnoslovanskega besednega gradiva.

Povzemimo rekonstruirane oblike iz slovanskih jezikov, kolikor jih je trenutno mogoče zanesljivo ugotoviti iz dosegljivega besednega gradiva:

1. sln. dokazuje obstoj glagolov **-gadnŏti*/**-godnŏti* : **ganati*/**gonati*/**gonjati*/**goniti*, morda še **ganiti*;

2. sh. dokazuje obstoj glagolov **ganati*/**goniti*/**ganiti*/**gonetati*/**gonotati*;

3. blg. dokazuje obstoj glagolov **gonetati*/**ganetati*;

4. r. dokazuje obstoj glagolov **ganati*/**goniti*/**gonati* : **-gadnŏti*/**godnŏti*;

5. lužsrb. dokazuje obstoj glag. **goniti*.

Naj pripomnim, da so vse te oblike glagolov morale biti prvotno nedovršne, morda celo ponavljalne. Postavlja se vprašanje o (etimološkem) korenu, ki naj bi ga vsebovali različici **gon-*/**gan-*. Že na začetku, ob pregledu etimoloških razlag obravnavane besedne družine, smo videli, kako so pojasnjevali glag. *ganati -ajŏ* nedov., vendar pa imamo ob teh

⁵³ P. Völker, Hornjoserbsko-ñemski slovník, 1970, str. 895.

⁵⁴ B. Šwjela, Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch, 1953, str. 94, s. v. *erfahren*.

⁵⁵ Opiram se na izsledke svoje doktorske disertacije.

razlagah pomisleke, ki smo jih izrazili ob blg. gradivu. Obstaja še teoretična možnost, da je ta glagol izpeljan iz nekega neizpričanega sam. **gadna*, ki naj bi se razvil v **gana*. Če bi bil v zvezi z glag. *gadati*, bi moral pomeniti nekaj podobnega kot 'misel, domislek',⁵⁶ izpeljani glag. *ganati* pa bi moral pomeniti 'domišljati se, na misel prihajati'. Tak pomen bi mu prav gotovo omogočil razvoj v pomen 'ugibati', naprej pa še v 'prerokovati' in 'govoriti', kot je tudi izpričan ponekod pri južnih Slovanih. Vendar pa se glag. *ganati* loči od glag. *gadati* tudi po tem, da nikoli ne pomeni 'misliti, razmišljati', medtem ko glag. *gadati* tak pomenski razvoj pozna. To je na videz neodločilno in zanemarljivo, a zdi se, da postane zelo pomembno, če pritegnemo še nekatere pomenske prvine. Tako imata npr. sh. glagola *gonetati* in *gonotati* priponi *-etati/-otati*,⁵⁶ ki se je prvotno dodajala predvsem onomatopejskim osnovam, dajala pa je pomen intenzivnosti. Verjetno je moral biti tudi izpričan **gan-* občuten kot onomatopejski, medtem ko niti glag. *gadati* niti domnevni sam. **gadna* nista bila taka.⁵⁷ Zato tudi ne more biti naključno, da osnova *gana-* ni razvila pomena 'misliti'. Ker se torej osnova *gada-* in sam. **gadna* v bistveni pomenski sestavini ne ujemata z osnovo *gana-*, ju moramo popolnoma izločiti iz nadaljnje obravnave. Še jasneje postane, da so ju povezovali le zaradi naključne glasovne podobnosti in podobnega pomenskega rezultata, ne pa na podlagi strukturne in funkcijske enakosti. Ta misel se še okrepi, če pritegnemo tudi oblike z **gon-* in jih primerjamo z glagolom **-godnoŕi*, saj bi se prav tako pokazali bistveni razločki.

Vendar pa ni treba iskati kakega posebnega, doslej v slovanskih jezikih neizpričanega korena, temveč lahko izhajamo iz ide. kor. **gyhen-* 'udariti, udarjati',⁵⁸ ki je v ide. jezikih bogato izpričan: slov. *gŕnati*, *ženŕ*, lit. *ginti*, *genù*, sti. *hánti* 'udari, zadene, ubije', av. *ŕjanti*, arm. *ganem* 'tepem, udarjam' itd.

Z besedotvornega stališča pa se prav pri tem korenu najdejo v slovanskih jezikih, seveda v pomenu 'gnati', naslednje glagolske oblike: **goniti* -jŕ nedov., **gonati* -ajŕ nedov.,⁵⁹ **gonjati* -ajŕ nedov.,⁶⁰ **ganati* -ajŕ nedov. Slednji glagol je znan le iz blg. zidarskega argoja v pomenu 'nosim,

⁵⁶ A. Vaillant, GC IV, 1974, str. 254 in Słownik prasłowiański I, 1974, str. 52: gre za pripono *-tati*; samoglasnik pred njo se je prvotno ujemal z onim v korenu, npr. cslov. *kokotati*, r. *lepetat'* itd.

⁵⁷ P. Skok, gl. op. 21; A. Vaillant, gl. op. 9, str. 256.

⁵⁸ J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 1959, str. 491 do 493.

⁵⁹ Omenja ga P. Skok, op. cit., str. 575, skupaj s sam. *gonavica* »driska«.

⁶⁰ Gl. op. 59; P. Skok omenja iz 18. stol. nedov. glag. *gŕnjati* -am. Slovar' ruskogo jazyka, zv. 4, 1977, s. v.: glag. *gonjati* (*sja*) šteje za sinonim glag. *ganjati* (*sja*).

ženem' in kot povr. glag. *ganam si* 'grem, hodim'.⁶¹ Nekatere teh besedotvornih možnosti pri istem korenu pozna tudi litovščina,⁶² npr. *ganýti* 'weiden, hüten' in *ganióti*, ki je intenzivni glagol h *ginti* 'treiben, jagen'.

Te tvorbe so verjetno starejše kot glag. *-ganjati*, vidski par h glag. *-goniti*. Danes je težko rekonstruirati vse morebitne pomenske razločke med glagoli **goniti*, **gonati* in **gonjati*, saj tudi niso mogli biti veliki. Že Vaillant je opozoril,⁶³ da gre pri glag. **gonáti* za star ponavljalni glagolski tip, ki je v slovanskih jezikih ohranjen le v ostankih, pozna pa ga tudi letščina. Težko je reči, ali je bila ta oblika splošnoslovanska, gotovo pa je bila že praslovanska in celo baltoslovanska. Glag. **goníti* je še danes izrazito nedovršno-ponavljalen, nedoločen, njegova tvorba pa ni v slovanskih jezikih nič izjemnega. Kar zadeva glag. **gonjáti*, se nagibam k mnenju, da je tudi praslovanščina poznala nedovršni glagolski tip (morda z nekakim intenzivnim pomenom, takim kot v litovščini), ki se je tvoril s pripono *-ja*.⁶⁴ Tako bi tudi v r. glag. *gonjat'*, ki je indeterminirani par h glag. *gōnati*, morali videti starino. Odveč je poudarjati, da so se prvotno uporabljali brez predpon, da niso nastali po drugotni dekompoziciji. Naglas pa moramo v vseh treh navedenih primerih rekonstruirati na glagolski priponi, tj. na *-í-*, *-ú-*, *-já-*. Glag. **ganati -ajō* pa je bil morda kak intenziv k tem ponavljalnim glagolom ali vsaj k enemu izmed njih. Oblikoslovna in besedotvorna vzporednost med glagoli **gon-/*gan-* 'udariti > gnati' in **gon-/*gan-* 'ugibati, prerokovati' je torej na dlani.

Kakšna pa naj bi bila pomenska zveza med njimi? Ker je glagolski koren **gon-/*gan-* 'ugibati' moral biti (občuten kot) onomatopejski, je najpreprosteje izhajati še iz pomena 'udariti', ki se lahko poveže s pomenom 'zadeti'. Pomen 'udariti' pa vsebuje tudi semem 'stakniti', zato ni popolnoma jasno, ali moramo pomen 'uganiti' pojmovati le kot metaforično 'zadeti (v duhu)' (prim. sln. *zadel si* tudi 'uganil si', sh. *pogodio si/ugodio si/zgodio si* isti pomen, mak. *pogodi* tudi 'ugane', blg. nareč. *ugodjã* 'uganem, opazim namere'; to pomensko razmerje proti severu slabi, prim. le č. *uhodnouti* 'uganiti') kot 'zazdeti se' (prim. sln. *zdeti se*

⁶¹ Gl. op. 36.

⁶² E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch I*, 1962, str. 152.

⁶³ A. Vaillant, GC III, 1966, str. 359 in 475—6. Na str. 359 pravi: »Un type particulier d'itératifs en slave est celui de s.-cr. *hódati*, prés. *hōda-* 'aller de côté et d'autre, se promener', est de même *gónati*, *nósati*, *vódati*, *vózati*, a côté et à part du type *hódití* des imperfectifs 'surcomposés', type *gánjati*, *gánja-*, la formation est anciennes«. Na str. 361—2 opozarja na enak deverbativni tip v letščini.

⁶⁴ J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego II*, 1965, str. 348—51, primerja ta baltški glagolski tip s slov. tipom *-ganjati*.

nedov. 'videri' < **sō-dēti se* 'postaviti skupaj', polj. *zdać się* 'isto' < < **sō-dati se* 'dati skupaj';⁶⁵ izhajati bi torej morali iz pojma 'združiti, sestaviti, stakniti') ali pa celo kako drugače. Prva možnost se zdi vsakakor zelo prepričljiva. Če jo priznamo, potem bi morali tudi v pomenski verigi, rekonstruirani za sh., dopustiti, da sta pomena 'uganiti' in 'prerokovati' le dva enakovredna člena istega polisemema. Razvoj od izhodiščnega 'udarjati' do 'čarati, prerokovati', morda lahko celo brez posrednega 'zadeti', poznamo tudi v lit. glag. *būrti*; tega je že Havers⁶⁶ primerjal z gr. *phármakon* 'zdravilo, čarovno sredstvo, čar', ki ga je izpeljeval iz pomena 'udarec' Fraenkel⁶⁷ sicer ni prepričan o tem, da ju je mogoče n e p o s r e d n o povezati, ne dvomi pa o pomenskem izhodišču gr. besede, katere pomen je izpričan še v lat. *ferire*, stisland. *berja* 'udarjati' itd. O tem, da se je koren **gūhen-* 'udarjati' pri Baltih uporabljal tudi za poimenovanje nekaterih dejavnosti v kulturni praksi, priča lit. *išganūs* 'heilbringend',⁶⁸ glag. *ginti -ū* 'braniti, zagovarjati', *giñklas* 'orožje', *apginti* 'briniti', *neapginklus/nopginklus* 'nezavarovan; nezaščiten', *giñčas* 'prepir, svaja, pričkanje, borba; prepirljivec' in iz tega *gintyti* 'prepirati se; bojevati se; ugovarjati',⁶⁹ očitno pa je moralo biti tudi slovansko. Danes je zelo težko natančno rekonstruirati razvojno pot. Nedvomno sta bila kulturno udarjanje in prerokovanje domena istega ozkega kroga ljudi. Morda je treba zvezo med pojmom 'udarjati' in 'prerokovati' razumeti kot 'odganjati (hude) duhove' in prek tega *'določati usodo, soditi, prerokovati'. Iz tega bi lahko sklepali, da je prerokovanje prvotno obsegalo željo po dejavnem vplivanju na potek prihodnjih dogodkov. Ker je bilo tako dejanje verjetno spremljano tudi z raznimi govornimi dejavnostmi — vloga vseh naj bi bila prestrašenje in odgon hudih duhov — se je lahko razvil tudi pomen 'govoriti' in 'blebetati'. Prav zato, ker v tej besedni družini najdemo v litovščini pomensko razmerje med 'udarjati' in 'prepirati se' (prim. enaka razmerja pri lit. *kāuti* 'udarjati, kovati, ubijati', *kāutis* 'zmerjati se', *kova* 'boj, tekmovanje'), moramo k temu rekonstruiranemu korenu **gon-* pritegniti tudi slov. *ganiti* 'karati' in povr. glag. *ganiti se* 'prepirati se',⁷⁰ ne glede na to, ali gre za prv. glagolsko tvorbo ali za izsamostalniško izpeljavo. Pomensko razmerje med 'udarjati, gnati' in 'karati' pa je moralo biti vsaj na delu slovanskega jezikovnega ozemlja

⁶⁵ Iz slovanskih jezikov je znano mešanje korenov **dhē-* in **dō-*.

⁶⁶ W. Havers, Zur Etymologie von griech. *phármakon*, IF 25, 1909, str. 375 d.

⁶⁷ Gl. op. 62, str. 67.

⁶⁸ Gl. op. 58.

⁶⁹ Gl. op. 62.

⁷⁰ F. Slawski, Słownik etymologiczny języka polskiego I, 1952—56, str. 254 do 255; P. Skok, op. cit., str. 574—6; Gl. op. 10, str. 100.

razmeroma dolgo mogoče, sicer ne bi mogli pojasniti blg. *karam* 'ženem, gonim' in celo 'vozim (avto)', sh. *teram (kola)* 'isto': *koriti/karati*.

Za konec naj še dodam, da moramo kot nesporno mlajše obravnavati sln. *dognati -ženem* dov. 'ugotoviti', kljub podobnemu pomenu in etimološko istemu korenu, saj gre za novejšo metaforo 'pripeljati (kaj) do konca'.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel behandelt das slavische Verb *ganati -aję*, imperfektiv, 'erraten, vermuten, prophezeien' und 'reden, quatschen', es werden auch (teilweise rekonstruierte) etymologisch verwandte Verben (**gonati -aję*, **goniti -ję*, **gonjati -aję*, **gonetati -aję/-ję*) herangezogen und ihre wortbildenden Möglichkeiten. Die bisherige etymologische Literatur verknüpfte sie mit einigen anderen, in Form und Bedeutung ähnlichen Verben, vor allem mit dem Verb *gadati -aję*. Trotz der grossen Übereinstimmung in der Auslegung wurden viele Punkte niemals gänzlich geklärt.

Die ins Detail gehende morphologische und wortbildungsmässige Aufgliederung, auf der die gesamte Ausführung beruht, zeigt formal grosse Gleichartigkeit mit der Wortfamilie, die aus der indoeuropäischen Wurzel **g^hen-* 'schlagen, prügeln', slav. *g^hnati, ženę*, abgeleitet ist. Eine solche etymologische Verknüpfung erscheint kühn, bis man feststellt, dass die baltischen Sprachen eine gleiche bedeutungsmässige Trennung kennen innerhalb der Wortbedeutungsstruktur mit der Wurzel **g^hen-*.

Die semantische Aufgliederung des Wortmaterials, die die Entwicklung der einzelnen Bedeutungen und ihrer gegenseitigen genetischen Bedeutungsverhältnisse zu ergründen sucht, stützt sich auf die Methode der Bestandteilsaufgliederung, obwohl diese nicht überall streng formalisiert ist, sondern nur wesentliche unterscheidende Züge in den Bedeutungen der einzelnen Wörter herausgestellt werden. Ein derartiges methodologisches Verfahren ermöglichte die Erkenntnis der Entwicklungswege des Wortes und der kulturellen Umgebung, in der es entstanden ist und gebraucht wurde.

KOPITARJEVA SLOVNICA — OBLIKOSLOVJE*

Kopitarjevo oblikoslovje obravnava od tradicije prevzete pregibne besedne vrste v njihovi določenosti s strani oblikoslovnih kategorij (kakor so spol, določenost, vid, čas, naklon itd.) ter v paradigemski tipiki, ki zajema glasovno in prozodično morfonemiko. Ta se opira na kritični razbor dotedanjih slovenskih slovníc na ozadju žive sodobne slovensčine in zlasti novejšega besedilnega izročila. Kopitarjeve ugotovitve so v pretežni meri dokončne, zlasti v glagolskem vidu pa tudi slovansko jezikoslovno inovativne. Pri dvojničnih dilemah mu odloča tudi funkcijski vidik, ki avtorja varuje pred brezizjemno zvestobo načelu doslednosti za vsako ceno. Nekatere nepopolnosti Kopitarjevega opisa oblikoslovne zgradbe slovenskega jezika so davek stanju takratne slavistike, ki jo v veliki meri vzpostavlja ravno Kopitar, komaj kdaj davek sistemskemu hotenju mimo narave pojavov.

Kopitar's morphology deals with the traditionally handed-down declinable parts of speech in their determination through morphological categories (such as gender, definiteness, aspect, tense, mood, etc.) and in the typical paradigmatic features involving the phonemic and prosodic morphonemics. This is based on a critical examination of the Slovene grammars written by that time, an examination against the background of the living spoken language and of the recent texts in particular. To a large extent Kopitar's findings have a definitive value, and are, especially as regards the verbal aspect, also in Slavonic studies innovative. In alternative dilemmas he resorts to the functional aspect, thus protecting himself from an uncompromising fidelity to the principle of consistency at any cost. Certain imperfections of Kopitar's description of the morphological structure of the Slovene language are clearly due to the then current situation in the Slavonic studies — which situation Kopitar was bringing to a higher level, hardly ever persisting in systemic formulation at the expense of the nature of linguistic facts.

0 Kopitarjeva slovnica¹ je v strokovni/znanstveni literaturi dobila prilastek znanstvena, in to po pravici. Izšla 1809 (z letnico spredaj, tj. začetka tiska, 1808), je imela pred seboj dveh vrst prednice: bohoričevsko (1584,² 1715³ in 1758⁴) in pohlinovsko (1768,⁵ 1783⁶), h kateri se prišteva

* Nekoliko prirejeno predavanje (zlasti s podčrtanimi opombami obogateno) s simpozija o Kopitarju v Evanstonu pri Chicagu maja 1980.

¹ Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, W. H. K. Laibach, bey Wilhelm Korn, 1808, XLVIII + 462 str. + 19-stolpčna priloga k str. 157; na str. 460: Wien, den 1. Hornung 1809, Kopitar.

² Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura, ad latinae linguae analogiam accomodata /.../ Adami Bohorizh, Witenbergae, anno M. D. LXXXIII; XXIV + 173 + 79 str.

³ Grammatica Latino-Germanico-Slavonica /.../, Labaci, Formis I. G. Mayr, Incl. Prov. Carn. Typ. 1715, XIV + 224 str.

⁴ Grammatica oder Windisches Sprach-Buch /.../, Clagenfurt, gedruckt und zu finden bey denen Johann Fridrich Kleinmayr seel. Erben, im Jahr 1758, XIV + 288 str.

tudi Jurija Zelenka (= Mihaela Zagajška) iz l. 1791,⁷ in celo Gutsmanova iz l. 1777⁸ (ki je nato doživela še 5 izdaj). Poznal je verjetno tudi rokopisne slovnice Cojzovega omizja (Kumerdejevo,⁹ Debevčevo¹⁰ in Japljevo¹¹), sam pa omenja¹² slovarje tega omizja (Kumerdejevega, Debevčevega in Vodnikovega), iz katerih je jemal primere v listah za posamezne oblikoslovne kategorije. Slovnico 1791 v svojem delu omenja le mimogrede;¹³ o Gutsmanu je zapisal, da pove sicer malo, a nič napačnega,¹⁴ Pohlinovo pa obravnava zlasti glede pisave ostro kritično,¹⁵ se je pa vendarle v tem in onem po njej oziral, kakor mestoma tudi po Gutsmanovi (npr. verjetno pri obliki *meno, tebo, sebo*). Bohoričevo slovnico je seveda tudi poznal in se tega in onega spomnil iz nje tudi v oblikoslovju (npr. namenilnika), medtem ko se, da je glede pisave bil zanj nadvse zanimiv, razume samo po sebi.

Znanstvenost je Kopitar v veliki meri dosegel z omejitvijo na obravnavo izrazne in deloma slovnice ravnine jezika, ne da bi se bil spuščal kaj dosti v besedoslovje ali skladnjo (na obeh področjih je ločil zlasti slovensko od nemškega, oboje le priložnostno), od tvorbe pa je izpustil besedotvorje in tako ostal le pri oblikotvorju in oblikospreminjanju.¹⁶

⁵ Kraynska Grammatik, das ist: Die crainerische Grammatik, oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden und zu schreiben /.../, Laybach, gedruckt bey Joh. Eger /.../, 196 str.

⁶ Kraynska Grammatik, das ist: Die kraynerische Grammatik oder die Kunst die kraynerische Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben /.../ R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustiner Barfüßer, der arbeitsamen Gesellschaft in Laybach Mitglied, Zweite verbesserte Auflage, Laybach /.../ 1785, IV + 253 str.

⁷ Slovenische Grammatik oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischem Vortrag /.../, Zilli 1791, 349 str.

⁸ Windische Sprachlehre /.../, Klagenfurt /.../ 1777, X + 164 str.

⁹ B Kumerdej, Krainisch-Slavische Grammatik, 254 pol (po Kopitarjevi Grammatik ..., str. XLVI).

¹⁰ Grammatik inu Befedifhe, Ternio I, II, III, skupaj 55 str. + 24 str. Vodnikovega odgovora na od Debevca zastavljena vprašanja: Beantwortung der Fragen.

¹¹ Slawische Sprachlehre, das ist vollständiger Grammatikalunterricht von der krainerischen und windischen Sprache, wie sie in Krain, in dem österreichischen Littoral, in der Grafschaft Görz, in Steiermark u. Kärnten gesprochen wird oder vielmehr gesprochen werden sollte /.../

¹² 1808/1809, str. 222.

¹³ 1808/1809, str. XLIV: »spodnji Štajerec Sellenko (1791), ki je pod vsako kritiko«.

¹⁴ 1808/1809, str. XLIV: »ki pove sicer malo, vendar nič napačnega«. — V Patriotičnih fantazijah Slovana manj ugodno: »skromno in nemškómihelnsko patra Gutsmana /.../ dela Korošcem in Štajercem še zmeraj sramoto«. B. K. K. S., str. 65.

¹⁵ Npr. na str. XLIII—XLIV, 127—137; prim. še 145—155, 167, 186 itd. Tako tudi v B. K. K. S., na mestu kot o Gutsmanu.

¹⁶ 1808/1809, str. 213—366.

Celo na teh odbranih tematičnih področjih pa je spet prezrl splošnoteoretična, torej neslovenistična vprašanja,¹⁷ in obravnaval le tista, ki so bila zanimiva zlasti za slovenista (samo v tem smislu, torej diferencialno ali potrjevalno, se ozira na druge slovanske jezike /imenovane narečja/ in na neslovanske jezike). V svoji slovnici je Kopitar znanstven tudi kot zgodovinar slovenske književnosti (oz. jezika te književnosti) do svoje dobe,¹⁸ pa kot zgodovinar pisav slovenskega jezika¹⁹ in tistega jezikoslovja,²⁰ ki je razpravljalo o izrazni podobi slovenskega jezika (zlasti pisni in morfonološki).

Ves ta zgodovinski del Kopitarjeve slovnice je zunaj okvira naše sedanje obravnave; enako se ne bomo ukvarjali s tistimi deli Kopitarjeve slovnice, ki obravnavajo izrazno podobo jezika,²¹ tako da bo v nadaljnjem govor le o Kopitarju kot preučevalcu oblikoslovja slovenskega jezika. To je obdelal v drugem delu svoje slovnice (str. 215—366), naslovljenem (že od Bohoriča sem) Etimologija, in sicer le pregibne besedne vrste, tj. člen (214—215), samostalnik (215—254), pridevnik (254—271), števnik (271—280), zaimek (280—300) in glagol (300—366). (Kot je znano — 1809, str. 388²² — je nepregibne besedne vrste, tj. prislov (366—374), predlog (374—380), veznik (380—383) in medmet (383—384) za Kopitarjevo slovnico, in sicer v obliki »seznama nepregibnih besednih vrst«, prikazal Valentin Vodnik.)²³

¹⁷ 1808/1809, str. XLVII—XLVIII: »Pisec si kot bralca Kranjske slovnice predstavlja zaenkrat le osnovnošolske učitelje in kakega slovanskega jezikoslovca; torej je slovnične predhodne pojme in definicije, da bi bil kratek, lahko izpustil.«

¹⁸ V glavnem gre za bibliografsko registracijo slovenskih del in za eventualne kritične opombe v zvezi z germaniziranjem, glede tega prim. npr. njegovo hitro zaznambo slabosti novega prevoda biblije, str. 156: glede »etimološkega tuhanja« (etymologische Grübeleien): *kareg* (= kreg), *enkaj* (= nekaj), *porednen* (= ordentlich), *sekoplenec* (= skoplenec), *pučati se* (= pečati se), *kovante*, *hlinavski*, *škit*, *popolnim*, *Pavlovi*. Prim. še kritično obravnavo npr. Hipolitovega jezika.

¹⁹ 1809, str. 1—160. O implikacijah njegovih misli o potrebi reformiranja slovenske pisave gl. moje predavanje Kopitar—Prešern—Čop na 2. simpoziju slovenskega jezika, književnosti in kulture, jun. 1980, brez znanstvenega aparata izšlo v Delu pod naslovom: Pred pomembnim kulturnim jubilejem: Kopitar—Prešeren—Čop, Bodimo jim pravični, Književni listi, 31. jul. in 7. ter 14. avg. 1980. Z znanstvenim aparatom izide razprava v zborniku Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture.

²⁰ 1809, str. XXIX—XLVIII.

²¹ Ravno tam, str. 161—212. Glasoslovno stran K. slovnice sem v glavnem zajel v predavanju Kopitar kot slovničar. Gl. XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj, Ljubljana 1980, str. 7—24.

²² »Prof. Vodnik je bil tako dober, da je ob mojem odhodu iz Ljubljane prevzel skrb za nadaljnje korekture (začeni z glagolom), izdelavo seznama nepregibnih besednih vrst in seznama tiskovnih (pa tudi mojih lastnih pisnih) napak« (str. 388).

Preidimo torej k stvari.

1 Uvodoma K. meni, da »e/timologija /.../ raziskuje zakone besedoslovja in pregibanja besed samega, da bi, kar v ustih govorečega ni dovolj določeno, določili iz teh zakonov« (str. 231). Torej iz strukturnih danosti in ozirov tudi kaj uzaveščali in pač tudi preuredili oz. normirali.²⁴

2 Za člen (str. 214—215) pravi v skladu s slovničnim izročilom, da ga slovenščina ne pozna v obliki, kot je v germanizirajočih besedilih našega izročila, morda pa vendar v zvezi z določnostjo ob pridevniški frazi: *Katiro kravo si dražši prodal, to pisano ali to černo?* Tu bi bila torej še sklanjavna oblika nasproti današnji nesklanjavni (*ta pisano*).²⁵

3 Kaj so samostalniki, pove posredno s tem, da jim obravnava slovnične kategorije spol, število, sklon in sklanjatev, in sicer na začetku ustreznega poglavja.²⁶ Spole, tri, mu napovedujejo že imenovalniške končnice (Endigung): *-a* praviloma ž., *-o/-e* s in *C m*, kar je veliko spretnejše zajeto kot pri Gutsmanu. Da bi bilo pravilo učinkovito, morajo biti sorazmerno zelo natančno obdelana odstopanja od njega: pri moških samostalnikih za končaje *-a*, *-o* in *-e* (tu se naslanja na pomen moška imena), pri ženskih končnica *-ø* (tu K. deloma le našteva, lahko pa bi bil sestavil že listo ustreznih priponskih obrazil).²⁷ Pri številu je že vedel za rabo množine namesto dvojine, »če se govori na sploh o rokah, nogah, očeh, ušesih i. d. parnih delih telesa« (drugih parnih stvari ni imel v razvidu, npr. čevlje itd., konje, otroke itd.) — množina (morda zato, ker se število razume že samo po sebi«, vendar po potrebi le tudi dvojina (z *obema nogama*).²⁸ — Sklone prevzema iz Gutsmanove ureditve, le da

²³ Z majhnimi spremembami (npr. da se obojna imena obravnavajo skupaj) imamo tako obravnavo že od 1584 sem. Bohorič je imel kot posebno besedno vrsto deležnik. Prvi obravnava samostalnik in pridevnik zunaj okvira t. i. imen Gutsman; on obravnava prislov, veznik in medmet razen tega le v skladnji.

²⁴ V tem je rahel odmev slovničarskega usmerjanja 18. stol., in Kopitar se je tako res tudi ravnal, četudi se je ostro izražal o takih prizadevanjih, npr. na str. XLVI: »C/elo Kumerdeja včasih zavaja ljubezen do sistema: slovnica pa je analitično zgodovinsko poročilo o kakem jeziku; dejstva odločajo tu, ne razglabljanja.«

²⁵ Proti slovenskosti tega člena je pisal (verjetno J. Zupan) 1813 v oceni Primčevih nemško-slovenskih branj, prim. B. K. K. S., 214—215.

²⁶ Gutsman govori o spolu šele po glagolu, str. 70—77: moškega je, 1. kar je /naravnega/ moškega /spola/, imena mesecev, vetrov, živali, ptic; sledi še dolga lista končajev; ženskega je, kar je ženskega, kar ima končnico *-a*, pa ni moško, kar se končuje na *-ast*, *-ost*, *-ust*; srednjega, kar je na *-e*, *-u*. Navaja tudi izjeme od pravil.

²⁷ Formalni vidik ima, ko pravi, da grejo sem vse večzložnice na *-ast*, *-ost*, *-ust* (te ima že Gutsman), *-azen*, *-ezen*; med samo naštetimi v primerih pa so pripone *-el*, *-tev*, *-t*, *-sen*, *-al*, *-l*: *kopel*, *obutev*, *past*, *pesen*, *pišal*, *ral*.

²⁸ Kaj takega niti Gutsman nima.

jih tudi poimenuje (N G D A L I), oz. piše namesto prvega večinoma N et V, kar zastavlja vprašanje, koliko zvalnik v slovenščini vendarle ne obstaja, če ima vsaj kje svojo posebno tonemskost.²⁹ — Sklanjatve po rodilniku (zelo moderno!, a hkrati kot Pohlin)³⁰ deli na tri (-a, -e, -i), zaradi lažjega pregleda pa prvo na podlagi spola na dve. Tu je torej čista slovnična morfematika.

V preglednici končnic teh 4 sklanjatev³¹ so upoštevane samo osnovne variante končniških morfemov, stranske ne, npr. ne varianta -éma k -ima. Take variante navaja le, če so zelo očitne. Zanimivo je, da ničto, tj. neglasovno končnico zaznamuje s črtico, ne morda z grafično neizpolnjenostjo. Pri moški sklanjativni nakazuje že to, kar bi danes imenovali kategorija živosti, in to tako tudi res imenuje.

3.1 Pri postavljanju sklanjatvenih vzorcev v tem okviru pa se je K. nekako gubil,^{31a} saj ima naslednje (vse sklanjane v vseh 18 sklonih): 1. *rāk, krāj*, 2. *pōsel*,³² *bōben*, *pētik* (*rābelna*), 3. *gospodār, pastīr, mehūr*,³³

²⁹ O zvalniku kot sklonu, ki bi se kazal tonemsko, prim. J. Toporišič, Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika, SR 1967, str. 68; sedaj dostopno tudi v knjigi Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika, Založba Obzorja, Maribor, 1978. — Pohlin 1783, str. 31—32 meni, da je sklonov v slovenščini le pet, da pa je ohranil iz latinščine znanih šest in jim dodal »asociativni ablativ«, da ne bi mešal ljudi. Zvalnik in ablativ da sta nepotrebna, »čeprav včasih glas končnega zloga izdaja različnost končnice, kot *tega sercā, iz sērcā*«. Seveda je to le zaradi predloga, kot vemo, in sicer v mešanem naglasnem tipu. Sicer pa je vpliv Gutsmana že pri Pohlinu. Pohlin ima že 1768, str. 27, pri sklanjanju besede *ljudje* le 6 sklonov: *ludji ludj ludēh ludēm ludy ludmy*, torej celo in čisto paradigmo, kot jo je 1777 uveljavil Gutsman na sploh.

³⁰ Pohlin 1783 ima 5 sklanjatve čisto po spolu, in sicer z več vzorci (str. 32), tako tudi Gutsman (str. 16); pač pa je definicija sklanjatev po rod. končnici pri Pohlinu vsaj že 1783, npr. na str. 32: sam. m. spola »se končujejo v 2. skl. na -a«; str. 36: sam. ž. spola imajo v rod. -e. Tako že 1768, npr. str. 23.

³¹ Str. 220. Zelo očitne variante končnic: tož. ed. -a, mest. ed -u ali -i in need. -ih ali -ah, v or. mn. -ami, -mi ali -i; im./tož./zval. dv. 3. sklanjatve -i/-e. Glede or. variant kritično pripominja, da je »zares običajna /.../ le kontrahirana (?) -mi ali -i. Končnico -ami imajo: 1768, str. 23 (z opombo str. 24: »se v govoru prav pogosto požira ena ali celo dve črki«), 1783, str. 33, 1777, str. 9. Podobna slabost je v rod. mn. 4 sklanj. končnica -o nam. -i, in se zanjo (str. 250—251) nekako opravičuje: »Nenaglašeni i je tako in tako nem.«

^{31a} 1814 je v oceni Vukove slovnice (BKKS, str. 316—317) pisal: »Iz istega razloga, za lažji pregled, si želi ocenjevalec pri drugi izdaji tudi več sklanjatvenih vzorcev namesto samo v opombah zaznamovanih izjem. Načelo bi bilo: vsaka različnost, ki v jeziku ni osamljena, četudi bi imela samo eno spremljevalko /.../, kot *mati* le *hči*, zasluži svoj vzorec. V jezikovni logiki je tako in tako samo ena sklanjatve; torej je preprostost tudi pri samo 4 sklanjatvenih vzorcih že zgubljena. Lahko se pa in morajo se postaviti skupaj bolj podobni vzorci.«

³² Široka *ē* in *ō* sta zaznamovana moderno, pri Kopitarju seveda kot *ē* in *ō* v nezadnjem zlogu: *pōlža, skōka*. Daljšanje osnove z *n* imamo že v 1783, str. 34: *Mihel Mihelna proti orel orla*.

³³ Za daljšanje osnove z *j* (str. 229) nima pravila; največ primerov navaja na -ar, dva na -ir in dva na -er, pozna pa še *dežja, Jurja, zlodja*; misli, da je *zlodja* v im. prav *zlodī*. Že 1783, str. 35, navaja primere kot *gospodarja, žonnirja, zljudja*; v 1768 tega ni. — Podaljšanje z *j* ima dokaj obširno jezikoslovno literaturo. Novo

4. *bratje*³⁴; *môž, bóg, tát*,³⁵ 5. *starašina, Nóa, Anžè*,³⁶ 6. *očetom/očetam*. Za tip 2 je sam dvomil, ali je to res kakšno odstopanje od splošnega vzorca. Res gre pri *posel* in *boben*³⁷ za predvidljivo morfonološko varianto osnovnega tipa, *petik* pa je razumljiv ob morfemski analizi: {-k-} → {-ek-ø}. K. ni spoznal razlike med *posel* in *boben* na eni strani (soglasniški sklop NZ, kjer gre res za »lažji izgovor«) in *petik* na drugi (soglasniški sklop NN). Glede zapisovanja neobstojnega polglasnika je nekako omahoval med črkama *i* in *e*, čeprav se da razbrati naslednji sistem: načeloma naj bi se poglasnik pisal z *e*, z *i* v priponi *-k-* (vendar tu tudi enkrat variantno z *e*: *vosek/vosik*), z *i* tudi v nekaterih primerih pripona *-c-*, npr. *kosic, pevic*, ter pred *-nj-* (*oginj*). Poznal je tudi že obstojni polglasnik (*jazbic*), in sicer »zaradi manjše trdote«, to pa tudi za tip *dedic* (danes bi rekli z enim *C* pred *-c-*). V teh zadevah bi bil uspešnejši, ko bi bil ves čas izhajal iz obvestil, ki jih glede morfonologije vsebuje roditeljska oblika. (V tem primeru bi bil moral potem natančneje obravnavati tudi rod. končnico *-ú*; Pohlin, 1768, str. 27, navaja: *sína/sinú, darú, mirú, lanú, pragú, strahú, uratú, sadú*.)

Vprašanje nadsegmentnih pojavov je K. reševal nekako *via facti*, saj je ob manj ustrezni vzorčni besedi (*ràk ráka*)³⁸ potem izpisoval tudi primere z dolžino (*brús*), in kar navmes so tudi primeri s premičnim naglasom na osnovi (*médved -éda*) ali končniškim (*bezèg -zgà*). Iz liste njegovih primerov se dajo razbrati naslednje morfonemske preмене osnov: *berlòg -óga* (*hlèb hléba*), *bòj bôja* (*dìm díma, gàd gáda, krùh krúha* in celo *skòk skóka*), *kòžuh -úha* (*médved -éda*). Stanje je, razen v nekaterih primerih, zajeto čisto sodobno, in tako rekoč brez izjeme pravilno.³⁹

je zlasti v SKJ 1, 1965, str. 170, navedeno nedaljšanje za izpeljankami s korenskim glagolskim *r* na koncu.

³⁴ Str. 231: »D/elajo imenovalnik mn. namesto na *-i* (kot *ràk*) raje na *-je*.« Tu bi pripomnil, da se v tej končnici morda nakazuje kategorija moške osebe, ki pa se ni razvila do konca; naglašeni *-jé* je nekaj drugega, prim. *lasjé, zobjé* itd. Pohlin 1783, str. 34: »v 1. skl. mn. imajo končnico *-ji*«; naglašene *-je* ne navaja, zato pa 1783, str. 36: *môž môžém možmi*, kar je pač dalo Kopitarju idejo.

³⁵ Str. 231: »dolge enozložnice«. Vodnik naj bi bil sestavil preglednico primerov za vsak teh treh tipov, a do tega ni prišlo. Pohlin jo je imel: 1768, str. 27: *Buh, Syn, Mosh, Kos, Vetrovi, Méh, Val, Vus, Dar, Rod*; 1783, str. 36: *buh, dár, kós, môsh, meh* itd., tudi *vetr*. — Na veliko obvestilnost naglašene končnice *-jé* je opozoril J. Toporišič, SKJ 1, 1965, str. 166—167.

³⁶ Kot *Noeta* (str. 235) še *Jènkota, Jehuta* (poleg *Jehua*), pa *Evangelia*.

³⁷ Pohlin: 1768, str. 24: *Nasprutnek, kofl, Pajk, Sushez*; 1783, str. 33: *hlapz, kofl, pajk, rodovitnèk*.

³⁸ Skrabec je pozneje predlagal *korâk*, da ni nič premen pri sklanjanju. Na prvo mesto spada tip za neživo, a že 1584 *oče*, 1768, str. 23, *krayl*, 1777, str. 8, *gospud*.

³⁹ Široki *o* pred *v*: *použ* in tudi že *skòk skóka* proti *potòp potópa*; čudno je *potrèsa, podmèta*.

V končnicah je K. deloma manj jasen, precej zaradi narave stvari same: v daj. ed. ima samo *-u*, v mest. pa *-u* in *-i*⁴⁰ (čeprav nedosledno). V skladu s kranjskim izročilom so njegove končnice *-am* in *-ama* v vseh sklonskih in številskih vrednostih.⁴¹ O mn. or. variantah *-ami/-mi/-i*, kot smo že videli, sam govori kritično. Liste za podtip *možje* ni postavil, pač pa za množinsko končnico *-o*⁴² (morda je zaradi tega na tem mestu izpustil *ljudje* z rod. konč. *-í: ljudi*).

Naglas je upoštevan nekako bolj spotoma.⁴³

Gledano v celoti, je to skrajno urejen in zelo izčrpen prikaz razmer slovenskega pisnega jezika tiste dobe. Nedorečenosti pri samostalnikih z rod. končnicami *-á, -ú* ali *-ova* so razumljive in v slovenskem jezikoslovju nikoli ne bodo dokončno rešene: jezik sam tu še zmeraj ni preveč ustaljen.

3.2 Pri sklanjatvi srednjega spola navaja K. na prvem mestu primer s končnico *-e* v im. ed. (kot že pred njim Pohlin v nasprotju z Bohoričem in Gutsmanom); osnova se pri tem končuje na *j, nj, lj* in *š* ter *c*, nima pa K. primera z *-e* za *č* (za *ž* so tudi redki, npr. *ože*). Vendar Kopitar ni opozarjal na okoliščino, zaradi katere je končnica *-e*; da je ta končnica na prvem mestu, pa je verjetno vzrok maskulinizacija nevtér.⁴⁴ Zabeležil je primere za (v našem poimenovanju) nepremični naglasni tip (*lice -a*), mešani (*srcé*) in končniški (*kamnjà*), in sicer tudi pri tipu z *-o*: *délo, blagó, dnò*.⁴⁵ — Daljšanje osnove (str. 240) ima formalizirano: kar izraža živo, pred končnico vriva *-et-*, (Gutsman, str. 18: »ki pomenijo živalskega mladiča«), kar se končuje na *-me*, dobiva *-en*.⁴⁶ Naglas tu pozna

⁴⁰ Ali to odseva nekdanje stanje, ko se je v mestniku res pojavljal tako *-u* kot *-i* (ta tudi iz jata), v daj. pa le *-u* (po izginotju *i*-sklanjatve seveda), ostaja neodgovorjeno. Prim. F. Ramovš, Morfologija s. j., 1952, str. 38–39, 40–41.

⁴¹ To mesto zelo neprimerno označila H. Orzechowska v Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1980 (članek Typologiczny aspekt postulatów slawizacyjnych B. Kopitara); v članku je tudi sicer veliko napačnih če ne celo zlonamernih oznak Kopitarja, tako da se zdi kritični odmev nanj nujen.

⁴² Str. 253: *kónj, lónc, otrók* (im. *otróci*); izviren tu Kopitar ni, saj že v 1785, str. 56, beremo *móž, lás, kónj, rajnš*; 1768, str. 26: *čebár, jezár, mož*.

⁴³ Tj. v listah primerov; kot merilo je vzet pri samostalniku v rod. ed. na *-á, -ú* (naš mešani naglasni tip). Sicer loči naslednje (vendar nepoimenovane) tipe: nepremični na raznih zlogih (*Nóe Nóeta, Anžè -éta*), končniški (*bezeg bezgá*, kar dopušča im. *bézeg* ali *bezèg*), premični (*pórok -óka*). Pohlin je pred njim, vendar ne dosledno, nakazoval naglasno mesto s posebnimi črkami in nagl. znamenji.

⁴⁴ Ali morda tudi ta, ker ima Pohlin tudi 2. vzorec, tj. *znamène* na *-e*; Kopitar bi bil mogel postaviti na prvo mesto tip z *-e* tudi zato, ker je drugega šele moral utemeljiti kot *-o* ali *-u* (Pohlin je imel še *-u*, tako tudi Gutsman).

⁴⁵ Pohlin 1785, str. 41, nepremični in mešani (*méstú, blagú*), s primerom *pléče* morda tudi premičnega; prim. še 1768: *pléme* (str. 34).

tudi premični (*têle -éta*), nepremičnega pa na prvem ali zadnjem zlogu osnove (*séme -na* oz. *imé -na*). Premičnega tipa tu ni zaznamoval (*plême -éna*). Pozna tudi daljšanje z *-es-* in navaja zanj primere. — Končnice so enake — razen v imenovalnikih — moškimi, v mest. mn. pa ima *-ih* nasproti dv. *-ah/-ih*, v or. mn. *-mi/-i* pri *delo*, pri *srce* le *-i*. Im./tož. ed. končnico *-o* zagovarja tudi s prevodom Spang. post. 1578 in Vodnikom, pa tudi s »consensus/om/ populorum«,⁴⁷ neobstojni samoglasnik v rod. mn. mu je *e* ali *i* (*i* npr. v *naselij*); implicitno pozna premeno *ô : ó* za ed.: mn. (*ókno : óken*), tj. vsaj za rod. mn. jo navaja v zvezi z neobstojnimi samoglasnikom (str. 238).

3.3 V 1. ženski sklanjatvi ima 2 vzorca: *ríba -e* in *vôda -é*. Vzorcni po naglasu so v načelu K. prispevek slovenski morfonologiji, saj jih je Pohlin navajal navadno le, če so se ločili tudi glasovno (npr. pri *ljudji ljudy*). Tip *vôda -é* prinaša dvojni needninski rod., tj. *vód* in *vodá*.⁴⁸ Mešani naglasni tip je le dvojničen, v mest. need. tudi *-eh* (kar imamo sicer potrjeno samo za *gospéh*). V im. dv. *vodé/vôdi*.⁴⁹ Končniški naglasni tip je nakazan le z *iglà* (vendar ni razvit v vsej paradigmi). Pred *j* v rod. mn. K. pozna neobstojni *i* nam. *e* (*ladij, zarij, Maríj*), vendar narobe meni, da bi to bilo že v im. ed. (*ladija*, kot da je upravičeno pisal že Pohlin).⁵⁰ Neobstojnega *o* v rod. need. dotlejšnji slovničarji niso poznali. V celoti navaja (pravilno) vzorec *gospá*, za besedo *beseda* pa rod. need. *-o/-i* (Pohlin 1783, str. 38 ima samo rod. mn. *gospá, besedi*).

3.4 V 2. žen. sklanjatvi Kopitar izrecno poudarja vpliv naglasnega tipa na končnice, primera za nepremični in mešani naglas pa ima že pred njim Pohlin⁵¹ s primerom *skrb* verjetno tudi Kopitarjev izrecni podtip *vas*, kar se je lepo videlo v nasprotju rod. ≠ daj.: *živáli živáli* — *vasí vasì* — *klopí klópi* (tipa *pečí pēči* K. ni odkril); v rod. mn. ima

⁴⁶ Neodvisno od Kopitarja sem tako določil ti dve premeni tudi jaz (SKJ 1, str. 180), le da opozarjam tudi na tip *Semè -éta*. Pohlin 1783, str. 42, ima samo navedeno v opombi *perú perésa, tele teléta*; podaljšave z *n* nima. Že 1768, str. 34, pa je med primeri navajal *plême*, ki daljšanje z *n* nedvomno predvideva.

⁴⁷ Ne tudi s Pohlinom, ki jih tudi nima, in enako Gutsman.

⁴⁸ Pohlin 1783; *hčierá, bervá, gospá, tetá, vodá* ..., ne pa celotnega mešanega naglasnega tipa; 1768, str. 29: *hzira, sestrá, gospá, vodá, bervá, tēmmá, mošná, obrvá, jegrá, tetá (besedy)*, ki je pri a-sklanjatvi Kopitarjeva zasluga.

⁴⁹ Pohlin je (1768, str. 28, in 1783, str. 37) menil, da sta množina in dvojina »povsem enaki«, torej ima im./tož. *-e*, daj. *-am*, or. *-ami*. V tem mu je sledil tudi Gutsman (str. 12—13), Kopitar pa je vzpostavil dvojino z dvojničnim *-i* v im./tož. in *-ama* v daj./or.

⁵⁰ Pohlin 1783, str. 37: *zarija*, str. 38 *ladija* (pa *hudobya hudobij*, n. m.). Nima pa Kopitar Pohlinovih (1783, str. 38) *pešák, trsák*, ampak le *ovác*.

⁵¹ 1768, str. 30—31: *čednost -e -i/-e : skerb -i -i*; v opombi tož. ed. *mater*, or. ed. *materjo* (k tipu *čednost*). Seveda, kolikor ne gre za mešani naglasni tip, kjer je *-i* (1783, str. 40).

živál končnico *-ø*), oboje pa je tudi pri Pohlinu; v daj. mn. omenja omahovanja med *-im* in *-am*,⁵² »ker še malo pišemo in se nismo odločili za eno ali drugo«. Daj./or. dv. *-ima* : *-éma*. Podtip z neobstoječim samoglasnikom (*misel*) je vpeljal prav Kopitar;⁵³ drugi podtip, *cerkev*, pa ima varianto *cerkva*; or. ed. *miseljo/mislijo* in *cerkovjo*. Koliko ustreza njegova trditev, da imajo večzložne raje kot končnice *-ima -im -imi* končnice *-ama -am -ami*, ni znano.⁵⁴ Tretji podtip, *mati in hči*, je uvedel že Gutsman.⁵⁵ Če bi se bil K. dosledno držal razvrstitve po rod. ed., bi podtip *bukov*⁵⁶ in *mati* moral seveda navesti v 1. žen. sklanjatvi. Kopitar nima (sicer zelo redkih) premičnega in končniškega naglasnega tipa (*vasi* je del mešanega). Pri tej sklanjatvi ima K. zaslugo, da je v primeri s Pohlinom posameznim tipom pripisal pravilne liste primerov.

3.5 Kakor že Pohlin, navaja pri sklanjativah načeloma tudi samomožinske primere.⁵⁷

4 Za slovenski pridevnik Kopitar poudarja (kot Pohlin) njegovo trooblikovnost za spol.⁵⁸ Za im./tož. ed. sred. spola navaja *-o/-e* z navedbo merila za njih razvrstitve (*-e* za *j š č*; že Pohlin: prid. na *-še, -če, -je*). V sklanjatvi piše končnice *-iga -imu* (*-imu* tudi v mest.),⁵⁹ kar je ostalo do 50.-ih let 19. stol. V glavnem je K. zasluga, da je bila za izhodiščno obliko vzeta nedoločna oblika (vendar je v nekaterih primerih tudi sam omahoval); pri pridevnikih na *-n-* je menil, da je izgovor enak, ali se piše *pravičen* ali *pravični*, vendar daje večjo mero pravilnosti nedoločni obliki (omahovanja že pri Pohlinu 1768 oz. 1783).⁶⁰ Kopitarjeva

⁵² Pohlin, 1768, str. 30: *čednostam*; 1783, str. 38–39: samo *perpovistam -ah -ami*; Gutsman ima za vzorec *skrb* s končnicami *-im -ih/-eh (-mi)*.

⁵³ Str. 251, z opozorilom, da ne morda *misl* (kot je imel Pohlin že 1768, str. 30; 1783, str. 39).

⁵⁴ Nekaj o tem v Ramovševi Morfologiji s. j., 1952, str. 64.

⁵⁵ Gutsman, 1777, str. 15–16; pri Pohlinu 1783 je *mate misl* — *materjo mislejo* — *matere misle*, tož. ed. *mater* (vse str. 39); 1768, str. 30, samo *mater, materjo*.

⁵⁶ Tip *bukov* ima že Pohlin 1783, str. 39: *brituv, molituv, cirkuv*, or. *-uvjo*; Gutsman pa piše *-ou* (str. 15) in se zaveda, da so ti primeri mešani, saj »jemljejo nekaj od prvega, nekaj od drugega vzorca«: 1. *cirkou*, 2. *cirkve*, 4. *cirkou*, 6. *cirkoujo/cirkvoio*; mn. 1. *cirkve*, 2. *cirkvi*. Sedanji or. ed. je torej po Gutsmanu.

⁵⁷ Pohlin 1783, str. 36: *otrobi, žnabli, otroki/otroci*; str. 40: *bukuvce, drožje, duré* itd.; str. 43: *jetra, kola* itd. Zanimiva je Pohlinova opomba, da se nekateri samostalniki sr. spola rabijo predvsem v ednini, zlasti na *-je* in *-še*: *sadje, rojstvu, sternišje*; prav tako tisti, »ki zaznamujejo snov«: *srebrú, grah, žganje, brinovc*. — 1768, str. 27: *ludji, otroki/otroci, sviteci, otrobi, žnabli*; str. 31 za ž. spol, str. 34 za s. spol.

⁵⁸ Pohlin 1783, str. 44: *perludn/perludnè perludna perludnu*. Že 1768, str. 20: »Samostalnik ima le en člen ali spolnik /.../, pridevnik pa tri.«

⁵⁹ Pohlin in Gutsman seveda *-ega*, kar je pri prvem *-əga* itd. (1768, str. 36, 1783, str. 45: *brumnèga*); drugi ima mest. in or. na *-em* (str. 20); Pohlin 1783, str. 45 tudi (seveda samo or., ker mu je mest. verjetno enak daj.).

zasluga je tudi, da je vzpostavil celotnejšo dvojninsko paradigmo (v im. žen. spola ima končnici *-i/-e*, srednjega pa *-e/-a*).⁶¹ Im./tož. sred. spola mn. *-e/-a*.⁶² Od naglasnih tipov navaja v primerih poleg navadnega nepremičnega še premenilne (*bogàt -átega*) premeničnega (*débel -éla -o*) in mešanega (*lépo delo/lepó delo, delo je lepó* — to tudi v predikativu: *vedró je*), vsaj v imenovalniku tudi končniškega (*gorik, lepà* — to le za pesmi). Tri tipe navaja za pridevnike s *-k-* (*górek gorik gorák*), dva za *-n-* (*móčen, močán*), česar vsega pri Pohlinu ni. Paradigme pa so le nakazane, ne v celoti izpeljane. Zlasti se zdi važno Kopitarjevo odkritje t. i. navezovalnega tožilnika (*Vidim lep kraj, Jaz pa še lepšega*), ki ga imenuje nanašalni.⁶³ Pri določitvi tipov s samo določno obliko (po naše: določnih pridevnikov) — *pasji, človeški, nebeški, sedanji, poprejšni, božji*⁶⁴ — se kaže neka misel na vrstne pridevnike. — Primerniška oblika za žen. spol ed. ima končnico *-i* in ta oblika se v ednini (kot že pri Pohlinu 1768) ne sklanja (za Dalmatina je Kopitar mislil, da je primernike sklanjal »verjetno iz slovnicaarske ljubezni do sistema«). V nasprotju s Pohlinom⁶⁵ nima izrecno omenjene t. i. ničte pridevniške sklanjatve, ima pa en tak primer v listi (*peš* (indecl.)). Pri pridevniku je Kopitar zaznamoval maskulinizacijo nevtar »okrog Ljubljane«: *grózn' blat', dobr' jutr'*.

Pri stopnjevanju pridevnika (str. 267—271) se je odločil za prosto razvrstitev med *-ši* in *-ji* (omahovanja že pri Pohlinu, ki pa je dajal prednost *-ši*), skuša pa določiti tudi primere, ko se rabi *-ejši/-iši*. Glede premen pred *-ši* povzema po Pohlinu premeno *d ~ j*, opaža pa zapletenejše primere (*grd* — *grši/grji*) in jim doda še drag *drajši* (kar je pa narečno). Njegova zasluga je vendar, da je zmanjšal Pohlinovo listo nepravilnih,⁶⁶ zabeležil pa je tudi opisno stopnjevanje⁶⁷ (ne pozna pa, kot

⁶⁰ Pohlin 1768, str. 36: *brumne*, 1785, str. 45: *brumn*. Kopitar navaja z današnjega stališča določne pridevnike: *krogli* (*okrogli*), *bridek* (*bridki*), *silni*, *srebrni*, *vedni*. Napačno nedoločni so pri njem *lev, praženj, pasij* (poleg *pasji*), *božij* (*božji*) ipd.

⁶¹ Pohlin 1768, 37: mn. *-i -e -a*, dv. *-a -a -a*; tož. *-e -e -e*; zval. *-i -e -e*; 1785, str. 46: mn. *-e*, dv. *-a*; Gutsman 1777, str. 22: *-e*; v im. ed. za členom *to* navaja Gutsman obliko *-e*: *to dobre* 'das Gute' (str. 25).

⁶² Pohlin 1768, str. 37: im. mn. *-i -e -a*; tož. *-e -e -e*; zval. *-i -e -e*; dv. im. *-a -a -a*, tož. *-a -e -a*; zval. *-a -e -a*.

⁶³ Str. 259/260.

⁶⁴ *Božji* ima že Gutsman. Pohlin 1768, str. 37—38 piše v im. ed. m. svoj *-e < -i* za dvema soglasnikoma: *bližne, podobne* (vendar tudi *mnoge*).

⁶⁵ 1768, str. 38: *popolnema*. Kopitar navaja tudi *res*, kar je po našem predikativ, prav tako pri njem navajani samo imenovalniški *rad -a -o*.

⁶⁶ 1785, str. 49—50: *bulše, delšè, gršè, krajše, ložejšè, manjšè, slajše* itd. Podobno 1768, str. 41: *bulše, dalje, gerše, gurše, hujše, krajše, ložejšè, manjšè, mlajše, slajše, širše, tajnše, težejše, večè, više, vože, ubožnejše*.

⁶⁷ 1785, str. 49: Tvorbe s *pre-* ali z drugači, *narbel, zlo, močnu, samo, usega, cel, čez use: premodr, usegamogoč, drugači lep*.

Pohlin,⁶⁸ elativnega). Pri primernikih je torej Kopitar malo netrden, kar je glede na zapletenost pojava precej razumljivo; tudi ni odkril bistva jotacijske premene, ampak je v glavnem le našteval primere. Ko je na isti problem trčil pred deležniško pripono *-en*, je vprašanje rešil zelo elegantno, s tremi skupinami: *t — č, n — nj, p — plj*.⁶⁹

5 Števnike pozna Kopitar glavne, vrstilne, ločilne,⁷⁰ razdelilne (*po trije*) in prislovne (na *-ič*); na *-krat* in množilne je prezrl. Praktično je obdelal vse prav; pri tipu *pet* navaja poleg dvojnic *petih/petéh* še ničto sklanjatev (*s pet konji*).⁷¹ Razlika med Pohlinom in Gutsmanom *ena/eden, dva, tri ...* in Kopitarjem *eden/en ena eno, dva dvě dva, trije tri tri* in *štirje štiri štiri* kaže na dvojno naravo glavnih števnikov: Pohlin in Gutsman sta zapisala oblike za računanje, ki so posamostaljene, K. pa smo pridevniške. Ta stvar tudi še SSKJ ni jasna.⁷² Po Pohlinu je povezal sklanjatev *oba* z *dva* (ni pa obravnaval *obadva*), sam pa ločil sklanjatev *štiri* od *tri*. Končno je prispeval glasovnokončniško sklanjatev števnikov tipa *pet*, dodal pa oznako za enice pri desetihah od 20 naprej, seveda spet vse natančno in zanesljivo. Misel, da je v *pet golobov* beseda *pet* samostalni, je povzel po Gutsmanu.⁷³ Omenimo naj še mn. pri *eden* (str. 273), kar kaže na nedoločni zaimenski pridevnik iz števnik. Odkril je čisti samostalni iz števnik: *Ta mož ima tavžente* (str. 277).

6 Vrste zaimkov je Kopitar povzel po izročilu: 1. osebni, 2. svojilni, 3. kazalni, 4. oziralni (*kateri*), 5. vprašalni (*kdo, kaj*) z oziralnimi (*kdor, kar*), prislovni (*kadaj — kadar — tedaj*) in tvorjeni: *mnogiteri/vsakteri* (*vsaki*), *nekateri, maloktiri, marsiktiri, nekdo, nekakšin, nihče, nič, kdor koli* (*kdor si bodi ...*), *kěj*.⁷⁴ Kopitar torej ni izpeljal kakšnega enotnej-

⁶⁸ 1785, str. 49: »V potrebi pa si lahko pomagamo z bel in narbel, npr. bël glûh, narbël glûh.«

⁶⁹ 1809, str. 359—360.

⁷⁰ Str. 278; ločilni: *eni -a -o, dvoji -a -e, peteri -a -o*. Pohlin 1768, str. 42—43, ima glavne, vrstilne in razdelilne; 1785, str. 50—51 ima še množilne (*enkrat, dvoj, dvojně*); Gutsman 1777 pa ima samo glavne in vrstilne. Ravno pri glavnih števnikih (1785) se vidi, da je Pohlin poznal Bohoričevo slovnico. Pač pa ima Pohlin tudi tip *dvoj* in *dvojně*: drugo so res množilni, prvo pa ločilni, tip *enkrat* pa prislovni. Gutsman 1777, str. 87: *dvoje, troje, čvœturu žrebet, troje goved je pitaneh* (str. 88), *dvoje možva (= 2 moža)*.

⁷¹ Pohlin, 1768, str. 44: vsi glavni števnik razen za vrednosti 1 do 4 so nepregibni (isto Gutsman 1777, str. 27). Pohlin 1768 in 1785 imel žensko obliko *dve* v *daj/or.* pomnožinjeno, tako da m ž s sklanja: *dvem dvoeh dvoem*; enako Gutsman 1777, str. 27, pri katerem pa gre z žensko obliko še srednja (pač, ker ni poznal maskulinizacije).

⁷² Prim. J. Toporišič, Besednovrstna vprašanja s. k. j., JiS 1974/75, str. 33—39; Esee o slovenskih besednih vrstah. p. t., str. 295—305.

⁷³ 1777, str. 88.

⁷⁴ Izvirnost Kopitarja je v tem, da po Pohlinu (1785, str. 60 in 62) v večji meri loči osnovne oblike od očitno tvorjenih, kar se vidi npr. pri *kateri* z varian-tami *ktéri/ktíri/ktiri*: *mnogiteri, vsaktiri* (*vsaki*), *nekteri, maloktiri, marsiktiri*.

šega načela, npr. da bi bil na enem mestu obravnaval samostalniške, nato pridevniške, ali razrede vprašalnih in izvprašalnih za vse vrste, npr. *kdo* — *nekdo* oz. *kakšen* — *nekakšen*, *kateri* — *neki*, *čigav* — *nekoga* ipd., čeprav je od pri meni registriranih⁷⁵ enajstih razredov v listah navedel zastopnike skoraj za vse (nima drugostnih in istostnih (ki imajo drugo podstavo), od pridevniških vrst pa ne količinske, ki jo je imel že Bohorič (vpraš. *koliko*)).

6.1 Kopitar je po Gutsmanu med osebne zaimke postavil tudi one za 3. os. vseh spolov in števil,⁷⁶ kazalnim dodal *tisti* (Pohlin ima *taisti*) in Pohlinovemu *leta* še *leuni*, sam pa uvedel tip *tale*, *unile*;⁷⁷ med oziralnimi je navajal le *kateri*, ki in na pol je osamosvojil oziralna *kdor* in *kar*⁷⁸; opazil je razmerje prislovnih — vprašalnih — oziralnih — kazalnih, navedel osebne svojilne zaimke in na koncu tvorjenke iz *kateri* in *kdo* (deloma še z *kdor* in *kar*). Prezrl pa je oziralni poljubnostni *kateri koli* (ima pa *kdor koli*), na pol prezrl tudi tvorbe s *kak(šen)*, tj. ni imel v zavesti te zaimenske vrste, kakor od razredov ne prav nikalnega, pa tudi totalne. V glavnem je skušal izboljšati Pohlinov sistem.⁷⁹ — To je bilo očitno zelo težko vprašanje, rešeno šele v najnovejšem času s strogo ločitvijo na samostalniške, pridevniške in prislovne zaimke, v tem okviru pa na 10 razredov tvorjenih zaimkov za vse vrste, ki imajo vprašalne ustreznike.⁸⁰

Sklanjatve zaimkov so zelo popolne, posebno naj omenimo osebne zaimke,⁸¹ pri katerih v rod. daj. in tož. strogo loči naglasne od nenaglasnih, v tož. pa poleg navadnih naglasnih še t. i. navezne (*mêne menè mé/-me me*), vendar ne tudi za 1. in 2. os. neednine.⁸² Navedel je tudi

⁷⁵ Prim. Slovenske zaimenske besede, JiS 1974/75, str. 117—119; gl. še Slovenska slovnica 1976. Pri Kopitarju ne glede na besednovrstnost: 1. *kdo*, 2. *kdor*, 3. *nekdo*, 4. (*kěj*), 5. *mnogoteri*, 6. *kdorkoli*, 7. *vsaktir*, 8. *nihče*, 9. — — —, 10. — — —, 11. *ta*. Od Pohlina naj navedem, 1783, str. 62: *eden, obedn, nobedn, enkatir, tak/takršen, us, usak, usakatir, sledn/slehn, nehče* in rod. ed. *nikogra*; str. 60: *katirgdu/katirkol* 'wer immer', *nekak/nekakšn/nekakršn, usak, dostir, enekatir, enusakatir, nekatir*.

⁷⁶ Pri Pohlinu med kazalnimi, kot že pri Bohoriču, str. 81.

⁷⁷ Pohlin 1783, str. 57; Kopitarju je tip *leta* dolenski, *tale* pa gorenjski.

⁷⁸ Pohlin 1783, str. 61: »Namesto *kaj* se večkrat rabi *kar*.«

⁷⁹ 1783, str. 60, 62—63; 1768 ima Pohlin od zaimkov poleg osebnih le še *taiste, ta, une, katire, edn, kajzene(ga)*.

⁸⁰ J. Toporišič, gl. zgoraj 75.

⁸¹ Odpravil je (po Gutsmanu) Pohlinov na latinščini sloneči nemogoči rod. s svojilnim zaimkom; prim. 1783, str. 55: *jest moj -a -e meni mī*... Tako še pri *ti* (ne pa za povratnik), kjer začenja sklanjatev z daj. (str. 56). Prim. še *mi/mé, nas/naše -a -e, nam*. — Neka neenotnost med daj. *nji* (281) in *nje* (285). 1768 Pohlin (str. 48) rod. ed. oblike zaimka *jaz* in *ti* ni navajal, za 3. os. pa *njega nje njega*.

⁸² 1768 pozna le daj. *se* v tož. pa navezno *sé* (str. 49); 1783 ima samo naslednje naslonke: daj. *mi*, tož. *mē*, napačno tudi abl. od *mē* (kar govori za to, da je *mē*

merila za uporabo teh oblik in s tem v zvezi grajal nemškojuče pisno izročilo. Varianto tipa *menó* v or. ed. je povzel (kot rečeno) po Gutsmanu (poznajo pa jo že protestanti), pri im. dvojinskih oblikah se je deloma opiral na Pohlina, za dvoj. roditelje je gledal tudi v zgodovino.⁸³ Vzpostavil je vzporednost *mene* : *me* = *jaz* : *o*.⁸⁴ Tu obravnava preneseno rabo števil in oseb (vikanje, onikanje, na pol vikanje).⁸⁵

To in ono je K. prispeval tudi k jasnejšemu gledanju na preostale zaimke, npr. na oziralno dvojico *kateri* in *ki* (prvi za slovesni govor, drugi v navadnem življenju),⁸⁶ srečeval pa se je pri *kdo* in *kaj*⁸⁷ tudi s težavami, ki so to skoraj še zmeraj.

7 Kot zadnjo besedno vrsto je K. obdelal glagol,⁸⁸ besedno vrsto, ki se po njem a) pregiba v nezloženem povedniku, velelniku, nedoločniku, tvornem in trpnem deležniku, b) tvori prislov, pridevnik in glagolnik, c)—g) sicer pa se odlikuje po vidu ter h) ima naslednje oblike: povedne — sedanjik, preteklik, prihodnjik; konjunktivna — preteklik in predpreteklik, velelnik, nedoločnik, namenilnik, deležnike — na *-oč*, *-l* in *-n/-t*.⁸⁹ Končno ima pri Kopitarju glagol poleg spregatve pomožnika *sem* še naslednjih sedem: I *-am*, II *-ám*, III *-em*, IV *-èem*, V *-ém*, VI *-im*, VII *-ím*.

Spregatvene končnice ima K., kot so še danes, le pri tipu *-ím* je posebnost, da so needninske končnice naglašene, torej *delimò* itd., nekam neorganski pa so končaji deležij/deležnikov na *-č* tipa *kličejoč*, *kažejoč*, *mečejoč*⁹⁰ (poleg pravih *dvigajoč*, *loveč*, *li(j)oč*). Kopitarjeva zasluga

navezna oblika) — tako tudi pri *ti* in *sebi*, kjer pa je daj. *sé*. Pač pa ima Gutsman, str. 29, daj. in tož. *mi me*, *ti te*, tož. *jo* (ed.) je (mn.), za srednji spol tož. *jo*, in še *si se*.

⁸³ Str. 281: »Bohorič ima *nju* ... *tiu* ... *obeju*.

⁸⁴ Str. 286; ni pa odkril vzporednost *Videl me/te/ga* = *nas/vas/jih je*, kar ima J. Toporišič, pred njim pa deloma že Skrabec.

⁸⁵ Str. 288—289: »*Kakó ste rékli, oča; žena, kaj bi radi; kako se počutijo — njim se pač dobro godi; predragó ste kupila*. Na pol vikanje ima že Pohlina, 1768, str. 138: *ste vi slišali/ste vi slišal*; onikanje za odsotnega: *gospud oče so taku ukazali*. Onikanje namesto vikanja ima že Gutsman, str. 92: *gospud, oni so preojstri*, in tudi na pol vikanje: *vi ste piu*.

⁸⁶ Str. 294.

⁸⁷ Str. 295: rod./tož. *kóga/kogá*, daj. *kómu/komú*, mest. *kómu* (*kom*), or. *kom*. Pohlina, 1783, str. 60: *kedu, čegav, komú, koga, od kogá, kóm*. Kopitar: *kaj, čiga/čigá/kogá, čimu/čimú*, mest. *čimu/čim/čem*, pr. *čim/čem* (Pohlina 1783: *kaj, čegav, čem, kaj, od kaj, iz čém*).

⁸⁸ Str. 300 do 366.

⁸⁹ Prikazano (po naše) s krajšavami:

Kopitar:	A: -m -j	-ti -t	-l -n	B: -joč	-joč -a -e	
Pohlina 1768	-m -j	-ti/-t	-l -n	-joč	-joč -a -e	bi -l je -l
Gutsman 1777	-m sem -l	bom -l	-j bi -l	bi -l -l	bom -l -l	
	-ti	-joči -a -e -l	(namesto -l seveda -u)			

je, da je zares dokončno odkril glagolski vid, vidske dvojice, in ga strogo ločil od pregibalnih glagolskih oblik.⁹¹ Dovršne glagole je pomensko določil z 'enkrat storiti in dovršiti' — 'biti zaposlen z dejanjem brez stranskega pomena dovršitve'. Bilo mu je že jasno, da nedovršne ustrezniške delamo z zameno pripon (*ne — a, je — a, e — i, Ve — Vva*) z eventualno premeno v korenu (*êr — ír, é — á*), medtem ko dovršnike dobivamo s predponami, obstajajo pa tudi supletivni primeri. Za vidske dvojice je vzpostavil tudi diagnostično okolje: *Kaj delaš* za nedovršne, *Kaj staviš, da* za dovršne. Pri teh je branil sedanjski primarni časovni status in zavračal prihodnjiskega, kot so ga navajale severno- in vzhodnoslovske slovnice.

K posameznim spregatvam⁹² je omeniti naslednje:

Pri pomožniku je vse kot danes, le da nam. *sem* piše *sim* (sedanjik nenaglašen), pri prihodnjiku pa ima v nasprotju s Pohlinom na prvem mestu *bódem*, in na drugem *bóm*.⁹³ Po Pohlinu je prevzel velelnik tudi za 3. os. ed., sam pa ga dodal še za prvo (*Bodi len ali priden, nič mi ne pomaga*),⁹⁴ sprejema (po Pohlinu) tudi velelnik za 3. os. dv., ne pa Gutsmanovega za 3. os. mn., za oblike z *bi* pa meni, da so določne,⁹⁵ obžaluje odmiranje deležij (oblike na *-č* pa da eni odpravljajo). — Značilno je, da K. nima trpnih oblik (časov, naklonov itd.) razen del. na *-n*.⁹⁶ Do trpnika, pri katerem se je sicer precej germaniziralo,⁹⁷ sploh nima izražene stališča. Pač pa vidi razliko med deležnikoma na *-l* in *-n*: prvi se ne da rabiti prilastkovno,⁹⁸ ampak samo povedkovno. Namenilnik določa nasproti nedoločniku; ima ga po Bohoriču.

⁹⁰ Str. 309; tudi Pohlin 1783, str. 67: *lubejoč, 70 bijoč 'seiend', 81: stavejoč, hvalejoč, 83: potrebujejoč* poleg pravih *sekajoč, gredoč, beroč*.

⁹¹ Npr. str. 312:

<i>-am</i>	<i>-nem</i>	<i>bi -al</i>	<i>bi -nil</i>	<i>-ati -niti</i>	<i>-ajoč</i>	
<i>sem -al</i>	<i>sem -nil</i>	<i>bi bil -al</i>	<i>bi bil -nil</i>	<i>-at -nit</i>	<i>-ajoč -a -e</i>	
<i>bom -al</i>	<i>bom -nil</i>	<i>-aj</i>	<i>-ni</i>		<i>-al</i>	<i>-nil</i>
					<i>-an</i>	<i>-njen</i>

⁹² Meni, da bi bila lahko le ena, ker se vsi glagoli v 1. os. ed. končujejo na *-m*, po predhodnem samoglasniku pa (kot že prej Bohorič itd.) dobi 3 (*-am, -em, -im*), te pa deli dalje na podlagi suprasegmentnosti. Pohlin je imel dve vrsti na *-em* (en *-em* s polglasnikom).

⁹³ Str. 317: Pač neupravičeno, morda iz golega kljubovanja Pohlinu (in Bohoriču): *bodem* ali *bóm* (tako, tj. samo *bóm* nam. tudi *bom* še sedaj v SSKJ, kar je pa napačno).

⁹⁴ Str. 319, zlasti opomba na str. 322; Pohlin 1783, str. 69; *nej bo* ali *bodi*. Na str. 321 obžalovanje zaradi izgube oblik na *-ši*.

⁹⁵ Str. 320, 3.

⁹⁶ 1768 ima deležnik na *-e* omenjen šele pri trpniku (str. 66): »deležnik preteklega časa trpnega pomena« (1783, str. 76).

⁹⁷ 1584, str. 116: *bom sekan* secor; str. 221: *se sekam*; 1768, str. 66: *bom baran*; str. 48: *letu se bara*.

Glavni del K. razpravljanja o glagolu (poleg vida) so obširne morfološke obravnave po sedanjskih vrstah. V veliki meri so res indikativne tudi za tvorbo drugih glagolskih oblik, pri čemer pa je vendarle treba večkrat poseči tudi po nedoločniški osnovi (enako seveda tudi, če izhajamo iz nedoločniške).

Pri glagolih na *-am* ni težav, saj imajo vsi tudi nedoločnik na *-ati*.

Pri glagolih na *-em* so že bile težave, saj je bilo na eni strani treba ločiti atematske; te je Kopitar ujel s končajem *-ém* [pri glagolih na *-am* atematske izdaja tonemskost (*dám — končám*), a te Kopitar ni poznal] od preostalih, ki pa so se ločili med seboj po tem, da so eni imeli v nedoločniku temo *-ø*, drugi pa samoglasniško, načeloma *-a-*: *jém/jésti*, *grizem/gristi berem/brati*. Kopitar se je delno nagibal k pojmovanju, da bi bili v nedoločniku vsi glagoli tematski (od tod njegov *griziti* ipd., za katerega pa ve, da se ne govori).⁹⁹ Deloma še več težav je bilo pri glagolih na *-em* z *j* spredaj; tu se je Kopitar opiral na glas pred *-jem*, in sicer v tem smislu, ali je spredaj *V*¹⁰⁰ ali *C*. Pri tem ni bila zmeraj jasna (in še danes ni) meja med netematičnimi in tematičnimi nedoločniki (*klati*, *orati — koljem*, *orjem*).

Pri glagolih na *-im* se je glede nedoločnikov K. v glavnem opiral na pomensko merilo: na *-iti* naj bi pomenili predvsem dejanje, na *-eti/-ati* pa nedejanje (vedel pa je tudi za izjeme).¹⁰¹ — Mislim, da pri klasifikaciji glagolov v vrste po nedoločniku ni manj težav glede predvidljivosti sedanjske osnove, kvečjemu več, in da je klasifikacija po sedanjski osnovi v bistvu boljša od nje in bi bili morali pri njej Slovenci ves čas tudi ostati, ne pa da smo jo z Metelkom v glavnem že zavrgli.¹⁰²

Nerodnost K. klasifikacije — uvidel jo je na nekaterih mestih sam — je, da je v preveliki meri upoštevala nadsegmentne pojave in je bilo

⁹⁸ Str. 351—352: s tem je v bistvu nakazana njegova predikativna narava. Da je deležnik na *-l* pretekli, ima že Pohlin 1768, str. 60, Gutsman pa (str. 40): »del. pret. časa se ne da rabiti kot pridevnik«. Tudi Kopitar ni opazil deležnika stanja na *-l*.

⁹⁹ Str. 329: *griz-iti (griziti)*, str. 356 *leziti* in *lezti* in tako še *molziti*, *nesiti*, *pasiti*, *tresiti*. Str. 357: »Kontrahirani nedoločnik je navadnejši od nekontrahiranega, tako da se lahko reče, /da/ glagoli na *-zem* in *-sem* zmeraj kontrahirajo nedoločnik.« Str. 358: *dolbsti*.

¹⁰⁰ Tu (str. 341) je spet napačno predvideval tematični samoglasnik za primere kot *greti (grejti)* iz *grejiti* (tako tudi *grej* iz *greji*), celo *bijiti*. Neka opora za tako razmišljanje je v pogovornih oblikah tipa *najdit*, *pridit*, *oskubit* in v pisavi *najdil*.

¹⁰¹ Str. 361.

¹⁰² Metelko 1824, str. 102: I A *nesem nesti*, B *pijem piti*, C *znam znati*, II *mahnem mahniti*, III *živim živeti*, IV *živim živiti*, V *maham mahati*, VI *omahujem omahovati*. Sedanjik mu je izhodišče še na str. 102 za I., 108 za II. vrsto, od III. do VI. vrste pa se naslanja na nedoločnik na prvem mestu.

zaradi tega treba iste stvari, npr. premene po jotaciji pred *-en*, obravnavati po večkrat (prim. glagole na *-im* in *-ím*), nekateri morfonemski podtipi pa niso bili napovedljivi niti iz teh sedmih vrst (zlasti npr. s t. i. premičnim naglasom, npr. *jókal -ála*). Torej bi bil lahko imel manj vrst, razrede pa zajel vse na enem mestu. Za primer: 1. *-am -al -ála*, 2. *-ám -àl -àla*, 3. *-am -al -ála* ipd.

Posameznim vrstam je določal razrede, kjer je bilo potrebno, npr. pri glagolih na *-im* razrede *-iti*, *-eti*, *-ati*, pri glagolih na *-em* pa v glavnem na podlagi nedoločniške tematičnosti ali netematičnosti, nato pa dalje na podlagi vrste soglasnikov pred *-ø* oz. tematičnih samoglasnikov samih (v glavnem *a* in *e*). Pri vrstah po značilnih soglasnikih je pravilno začel s primeri na *z/s*, potem pa zaradi preglednosti prešel na abecedno obravnavo, kar teoriji ni moglo koristiti, če je že kaj lažjemu orientiranju. Moramo pa priznati, da je v navedenih okvirih odkrival in registriral praktično vse, in to zelo zanesljivo. Omenimo najvažnejše:

Pri glagolih na *-am* je zaznamoval neparadigemska *glej* in *imej*, pri *dam* končnice *s* s pred *t* itd.,¹⁰³ le pri glagolih na *-im* mu ni uspelo zajeti posebna *boj se* in *stoj*, ampak jima je zaznamoval še *i* za *j*; pri glagolih na *-em* je zabeležil praktično vse,¹⁰⁴ med drugim varianta *najdel/našel*.¹⁰⁵ Zabeležil je tudi variante s tematičnim samoglasnikom kot npr. *sve-tujem/svetvam*.¹⁰⁶ Ves čas je zasledoval tudi, kot bi jih imenovali danes, variante na podlagi prozodijskih sredstev. Za primer navedimo, da je pri glagolih na *-im* ločil (v naši prezentaciji) tri tipe: 1. *mérim -iti -il*, 2. *hválim -íti/-iti -il*, 3. *gónim góniti/goníti gónil*, čeprav jih ni prikazal vse ene vrste na enem mestu, ampak mešano. Pri tem so vendar tudi nekatere napake, deloma tiskovne (*séliti* namesto *séliti/selíti*).¹⁰⁷ Po-

¹⁰³ Str. 334, 335, 335—336 — nagl. *dáva/davà, dájo/dajò/dadó/ dol. dadé* (kot v dvojini tudi pri *grem*, str. 338—339); to je deloma po Pohlínu, 1783, str. 61: *dam . . . , daste, dadó*, bolj je *dajó*.

¹⁰⁴ Napr. str. 337, 3. os. mn.: *nesó*, need. samo *nesèva* (verjetno kaka odpravljena smer razvoja je v *nèsen* poleg *nesèn*; prim. še sedanje *rójen*).

¹⁰⁵ Str. 339.

¹⁰⁶ Str. 341—342. Tu, pa tudi sploh pri glagolih na *-jem -ati*, se je pojavilo vprašanje kolikosti naglašene samoglasnika v ed. m. sp. del. na *-l*; rešil ga je tako:

1. *-ám -áti: -àl igràl (lagàl, stlál)*
2. *-újem -ováti: -ovàl kupovàl*
3. *u-jem -ati: -ál kovál*

Vendar so tudi spodrsnjaji, npr. *klál, orál*, čeprav ima *orám*, ali str. 364 *mižál*, če je že *scál* po *spál* pravilno.

¹⁰⁷ Taka pomanjkljivost je npr. tudi na str. 356 v opombi, kjer namreč pravi, da je velniški *i* v neednini zmeraj naglašen (to je treba razumeti tako, da bi sicer bil reduciran, tj. polglasniški). V variantah *hváliti/hvalíti* gre po vsej verjetnosti za naglas kratkega nedoločnika (prim. *góniti* iz *gónit*).

manjkljivost je splošno v tem, da ni zapisoval še ženske oblike deležnika na *-l*. Enako bi bil moral izpisovati še needninski velelnik, da bi se bil izognil tudi nepravilnim generalizacijam.¹⁰⁸ Zanimivo je, da je ugotovil pri glagolih na *-ím* tudi premik naglasa v deležniku na *-l* zaradi predpone (*kosíl — pokósíl*)¹⁰⁹ in se vpraševal v zvezi s tem o nekaterih analognih primerih. Pri nekaterih variantnih končajih pa ni vedel načela razvrstitve (npr. kdaj *-eti* in kdaj *-áti*),¹¹⁰ saj je imel več primerov, ko se je a pojavljal tudi za nešumevcem.¹¹¹

Če pomislimo, da je v morfonologiji bil v bistvu prvi pri nas, se moramo prav čuditi, da se je v njej tako redko motil ali bil v njenem prikazu nepopoln, tu in tam v kračini ali v mestu naglasa, velikokrat pa do skrajnosti natančen in popoln.¹¹²

Pomen Kopitarjeve slovnice ni samo v njeni znanstvenosti, ampak tudi v njeni praktični uporabnosti, kot je s svojim jezikom najbolje potrdil Prešeren (ki je sicer zavračal njegovo prizadevanje za reformo pisave). To slovnico je bilo treba samo dograjevati na področjih, ki so ostala v njej neobdelana, in to je že prej kot v 20 letih zares storil Metelko, ko je po Dobrovškem podal natančno besedotvorje (pobude za to je dajal sam Kopitar) in do neke mere tudi skladnjo slovenskega jezika; imel pa je smolo, da je hotel uveljaviti v pisavi tudi redukcijski polglasnik, kar je povzročilo t. i. abecedno vojno, z zavrnitvijo nove pisave pa se je zavrgla tudi večina pridobitev K. slovnice, praktično skoraj za sto let. In to ne glede na to, da se je h Kopitarju in Metelku že v 70-ih letih preteklega stoletja začel vračati Stanislav Škrabec, vendar dejansko le v znanstvenih spisih; tako je treba razumeti tudi Pleteršnikov slovar, v katerem je v veliki meri utelešeno to, kar je Kopitar (in Metelko) ugotovil za glasovno podobo slovenskega jezika. — Novodobna slovenska

¹⁰⁸ Zgoraj, toč. 107, smo omenili eno.

¹⁰⁹ Str. 362: *zǵúbil*: »Zgubim je namreč sestavljenka«; za *dóbil*, n. m., se ni spomnil, da bi bil analogen po *pridobil*; prim. še str. 360 *stúril*, *pústil*: prvi je res sestavljenka, drugi pa ali analogen (*popústil*) ali pa res sestavljenka z izgubljeno predpono (npr. *opustil*).

¹¹⁰ Nima primerov z *e* za šumevcem — *vršeti*.

¹¹¹ Str. 361 *spati*, 362 *bati se*, *stati*, 365 *scati*.

¹¹² Npr. pri glagolih na *-ím -eti* (str. 363): *góri -ite — górel*; *sedí -ite híte!*; vendar ne navaja oblik, ki niso v rabi, kot npr. vel. *bobni*; prim. še *-ím -ati*, str. 363—364: *spí/míži tíši/beži — léži*. — Toncemov ni odkril in jih torej tudi ni upošteval morfonemsko. Zdi se, da jih ni slišal (ni pa, pozneje, tudi verjel Pismenosti); o tem je indikativna njegova opomba k Vukovim naglasom (1815, BKKS, str. 315—316): »Kar je na str. 11 po Milovanovu povedano o naglasu, predvidoma štirih, bo pač dalo v roke najnovejšim raziskavam metrike starih Grkov in Rimljanov mogoče presenetljive primere. /.../ Ocenjevalec je žal premalo poznavalec glasbe, da bi mu šel o tem glas.«

slovnica seveda rada priznava, da je zrasla iz tistega, kar je zastavil tako odlično Kopitar, nadaljevala pa Metelko in Škrabec, ne pa morda iz svoje neposredne predhodnice, ki se je lomila v nasprotjih diahronije in sinhronije, nepravega pojmovanja resnične naravne podstave knjižnega jezika (t. i. vseslovensko merilo) in je malo marala za čisto znanstveno metodologijo. Jezikoslovje pri jeziku po našem prepričanju mora gledati predvsem na njegovo formalno naravo, kakor je to slutil že Kopitar in tako v veliki meri strukturo slovenskega jezika tudi odkril. Skrajni čas je že, da se pri Slovencih izvrši revizija negativnih splošnih in površnih mnenj o Kopitarju. Ko se bo to zgodilo, bomo lahko ponosni na naša genialna dioskura, Kopitarja in Prešerna, ki v veliki meri predstavljata vrh slovenske duhovnosti, pesniške in znanstvene.

ZUSAMMENFASSUNG

Kopitars Grammatik von 1808/1809 ist die erste wissenschaftliche Grammatik der slovenischen Sprache. Das gilt vornehmlich für ihre Morphologie der flektierbaren Wortarten, die in der traditionellen Reihenfolge von Artikel, Substantiv, Adjektiv, Numerale, Pronomen und Verb angeführt sind. Bei allen sind die Grundkategorien angegeben, im Hauptteil die Flektionsparadigmatik; die Problematik der einzelnen Typen ist fast bis zur Vollständigkeit erschöpft, die morphologischen Tatsachen sind in ihrer lautlichen und prosodischen Alternativität mit überragender Genauigkeit erfasst. Zur Lösung dieser Fragen bedurfte Kopitar kaum einer fremden Grammatik als Beispiel; im grossen und ganzen wuchs der ganze Bau der Morphologie der slovenischen Schriftsprache aus einer kritischen Auseinandersetzung mit den vorangegangenen slovenischen Grammatiken hervor, und dies vor dem Hintergrund der lebenden zeitgenössischen Sprache des Volkes, bis zu einem gewissen Masse auch aus der Gestalt der Schriftsprache, wie sie von den slovenischen Denkmälern seiner Epoche, vor allem jenen der unmittelbar vorangegangenen Zeit, präsentiert wurde. So beseitigte er den deutschstämmigen Artikel endgültig; beim Substantiv umriss er genau den Umfang des Geschlechts und gelangte bereits da zur Erkenntnis, dass allgemeine Regeln ihre Wirkung nur dann bewahren, wenn zugleich auch die Abweichungen von ihnen erfasst werden; genau in diesem Sinne spricht er auch schon vom Gebrauch des Plurals statt des Duals, wenn es sich um paarweise Dinge handelt; für die Formen des sächlichen Geschlechts in der Einzahl wählte er endgültig die Endung *-o*, vereinheitlichte den Dat. Plur. durch *-am* und befestigte den Dual im natürlichen und wirklichen Umfang. Eine stärker aufgegliederte Hierarchie wünschte man sich in der Behandlung der Flektionsvarianten, was ihm eine viel kleinere Zahl an Grundtypen erbracht hätte; gleichfalls ist es besser, die prosodischen Mittel nicht gleich mit der Morphologie zu behandeln. Die Zuverlässigkeit der Endungsvarianten bei Kopitar müsste, soweit er das nicht schon selber getan hat, noch durch eine Analyse der damaligen Texte der Schriftsprache geprüft werden (Prešerens Sprache scheint

sie zu bestätigen). Die Bemerkung über die Prosodie in der Morphologie gilt auch für Kopitars Behandlung des Verbs, wo er im Rahmen der Klassen der einzelnen Arten z. B. die Klasse *s-z* zusammen behandelt, nicht aber auch die Klasse *t-d* usw. — Beim Adjektiv hat er vor allem die Fragen der Bestimmtheit und Unbestimmtheit weitgehend richtig gelöst (letztere benutzt er als Ausgangspunkt), hinsichtlich der Steigerung jedoch bleibt er mehr beim Aufzählen, bei den Endungen allzu sehr verallgemeinernd. Bei den Kardinalzahlworten stellt er auch ihre lautliche Flektierbarkeit fest, und bei der Behandlung der Pronomina erreicht er einen Höhepunkt beim Personalpronomen, indem er die betonten Formen streng von den unbetonten scheidet (soweit sie sich lautlich voneinander unterscheiden), im Akk. S. auch die sogenannten anknüpfenden. Mehr Ordnung brachte er in die Behandlung der Pronomina vom Typ *kdo* — *kaj*, und zwar auch der Wortbildungen daraus.

Beim Verb besteht Kopitars grosses Verdienst darin, dass er es fast endgültig in seiner Aspekteigenschaft erfasst, als erster unter den Slaven so vollständig, und dann in seinen morphologischen Eigenschaften, wobei er aus den Präsenssuf. *-am, -ám, -em, -èm, -ém, -im, -im* ausging. Die Bestrebung nach einer praktischen Übersichtlichkeit führte ihn aus den Ansätzen einer morphologischen Paradigmatik zu alphabetisch geordneten Gruppen, was wegen der sich wiederholenden Behandlung der selben Kategorien eine gewisse Unwirtschaftlichkeit zur Folge hatte (doch fand er dabei manchmal zu eleganten allgemeinen Lösungen, z. B. zur Alternation nach der Jotierung vor dem Morphem *-en*). Erschöpfend bearbeitete er die nicht zusammengesetzten Verbformen (dabei weisen Formen wie *kličejoč* auf eine Unfestigkeit im Sprachsystem bzw. im Textgebrauch hin), die zusammengesetzten jedoch nur in einer Übersichtstafel. Es fällt auf, dass er keine Passivformen behandelt, bei denen sonst in Grammatiken und Texten ziemlich viel germanisiert wurde. Die Form mit *bi* ist für ihn mit Recht persönlich, da sie ja mit *sem* und *bom* + *-l* alterniert.

Im allgemeinen erfasste Kopitar durch Beispiele für die einzelnen Arten und Klassen alle Betonungstypen, wenn er sie auch nur dann paradigmatisch explizierte, wenn sie auch lautliche Varianten in der Endung zur Folge hatten. Einige Fehlgriffe (z. B. die Bestrebung oder Versuchung, allen Verben in der Infinitivform einen thematischen Vokal zuzuschreiben) sind z. T. eine Folge der Entwicklung der slovenischen Vokale (moderne Vokalreduktion), die den Überblick erschwerte, und gleichzeitig liess sich Kopitar von den anderen slavischen Grammatiken nicht korrigieren, weil er vom Standpunkt der neuen Struktur aus vielleicht mit seiner Theorie doch recht gehabt hätte.

Kopitars Morphologie (so wie auch die Grammatik) lebte in voller Breite die ganze erste Hälfte des 19. Jahrhunderts, und er wird mit stärkstem Nachdruck durch Prešerens »Poezije« bestätigt.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is too light to transcribe accurately.

DANAŠNJI POGLED NA KOPITARJEVO DELO

Na Kopitarjeve poglede na starocerkvenoslovansko fonologijo je močno vplivala slovenščina. Nekateri od teh pogledov so bili popolnoma napačni, druge pa moramo vzeti resno in jih gledati v luči sodobne lingvistične teorije. V splošnem moramo šteti Kopitarja med največje slovanske filologe.

Kopitar's notions of Slavic historical phonology were heavily influenced by his native Slovene. Some of these notions were completely false, but other notions must be taken seriously in the light of contemporary linguistic theory. In sum, Kopitar must be classed as one of the great Slavic philologists.

V tem članku bom nekatere Kopitarjeve poglede na starocerkvenoslovansko fonologijo primerjal z današnjimi.

Po Jagićevem mnenju (Jagić, 1910, 202) je Glagolita Clozianus Kopitarjevo večje delo, ki je nastalo po srečnem naključju. 30. junija 1830 je neki Drechsler ponudil na prodaj dunajski sodnijski knjižnici v nemščini napisan pergamentni zvitok katastrov (Urbar, piscovye knigi) s Tirolskega. Kopitar je obvestil o tem nekega Di Paulija, predsednika tirolskega sodišča (sudebnaja palata). Di Pauli mu je iz hvaležnosti sporočil, da obstaja slovanski pergamentni rokopis, o katerem pravijo Italijani, da je iz 6. stoletja. Lastnika rokopisa, grofa Parisa Cloza, so pregovorili, da je rokopis poslal za nekaj časa na Dunaj. Za knjižno objavo ga je Kopitar pripravil l. 1835, torej pet let po tistem, ko je zvedel zanj, do natisa pa je končno prišlo l. 1836.

Vsekakor se lahko strinjamo z Grivčevu pripombo (Grivec, 1943, 342), da bi bilo pametno (jaz bi rekel: zelo pametno) poimenovati to Kopitarjev glagolit. Po Clozu se imenuje samo zato, ker je bil v času Kopitarjeve izdaje grof Paris Cloz njegov začasni lastnik. Vendar ne grof Paris Cloz, ampak Jernej Kopitar se je tega pomembnega spomenika lotil in ga objavil. Zares, kot je Grivec zapisal: »Če bi ga bil izdal dvajset let kasneje, bi ga bil drugače imenoval.«

Kot vemo, sestoji Codex Clozianus iz petih pridig; prvo in tretjo pripisujejo sv. Janezu Krizostomu, četrto sv. Atanaziju, peto Epifaneju, druga pa je anonimna. Rokopis sam ima dva dela: trentski del, ki vsebuje platnico in liste 1 in 2 ter 5 do 14, in innsbruški del, ki vsebuje lista 3 in 4. Kopitarjeva izdaja vsebuje samo trentski del. Dostál, 1959, 7, piše, da je bil ta glagolit za svoj čas zelo zanimiv in dragocen, posebno še zato,

ker se je Kopitar ob tej priložnosti lahko razpisal o slovanskih zadevah ter o jeziku in njegovem pravopisu. Kopitarjeva izdaja sestoji v bistvu iz treh delov: (1) Prolegomena (str. I—LXXX), (2) Opus ipsum (str. 1—44) in (3) Epimetron (str. 1—86); na koncu sta dodani dve tabeli. Tukaj nas zanima predvsem Epimetron ali dodatno gradivo, ker vsebuje Kopitarjevo slovnico stare cerkvene slovanščine.

Kopitarjev pogled na starocerkvenoslovanski samoglasniški sistem, kot ga izpričuje ta izdaja, je bil pod velikim vplivom njegovega poznanja slovenščine.

Kopitar piše, 1836, 51, da je bilo pet ali šest enojnih samoglasnikov (*vocales simplices et proprias*), namreč *а, е, и (і), о (w), ѡ (8)* in morda *к*. Kopitar sam pravi, da piše *morda*, ker vse prejšnje slovnice, celo najbolj kritična (*acutissimus*) Vostokova, ne pa Dobrovskega, pišejo, da je *ě* je. Kopitar trdno zanika, da so *ě* sploh kdaj zamenjavali z *e* ali *je*, čeprav je nenaglašeni *ě* prešel v *ь* pri davnih prednikih, prim. *trvgubъ* 'trojen'. Iz vsega tega je povzel, da je bil *ě* za Metoda ozki francoski *é* (*é fermé Gallorum*) in da so *rěka* izgovarjali ne *rjeka*, ampak *réka*, kot to danes delajo Zagrebčani in Kranjci. Kopitar se tudi vprašuje, ali glede na to, da imajo Kranjci široki (nizki) *o* in ozki (visoki) *o*, sploh lahko kdo dvomi (*possit quis dubitare*), da je Ciril z omikronom in omego zaznamoval prav tako razliko. Če bi manj pogrešali dokazilnih besedil, po Kopitarjevem nikakor ne bi mešali omega in omikrona, saj prikazujeta različna glasova.

Kopitar meni, da obstajata dva nema samoglasnika, *ь* in *ѡ*, ki označujeta glas, podoben hebrejskemu polglasniku. Če *bratъ* in *pqtъ* transkribiramo po francosko, lahko napišemo *bratte* in *pote* ali *ponte*.

Kopitar je vsaj v začetku mislil, da se bo Josef Dobrovský, oče slovanske filologije, smejal nad Vostokova primerjavo starocerkvenoslovanskega *q* s poljskima *ą* in *ę*. Čeprav se Dobrovský temu ni smejal, je pa le napisal svojemu prijatelju Bandtkeju 4. marca 1824: »Wostokows Einfall *q* für das poln. *ą* und *ę* zu halten, ist ohne Grund.« (Jagić, 1910, 131.) V pismu z dne 15. marca 1824 je Dobrovský idejo Vostokova označil za fantazijo (Petrovskij, dec. 1911, 308).

Ko je bil čas za izdajo besedila Glagolita Clozianus, l. 1836, je Kopitar, 51, napisal, da *ę* in *q* zaznamujeta ali dolge samoglasnike ali nosne samoglasnike, čeprav je v svojem seznamu samoglasnikov na isti strani napisal besedo *nasales* z vprašajem. Jagić, 1910, 203, je bil presenečen nad Kopitarjevo odklonitvijo od Vostokova odkritih nosnih samoglasnikov, posebno še, ko je pravilno primerjal *plęsati* z gotskim *plinsjan* 'ple-sati', *pěnězъ* z germanskim *phening* in *useręzъ* z *ausahriggs* 'uhan'. Ravno

tako je bil presenečen Petrovskij, dec. 1911, 308, ki citira Kopitarja s »Kirill edva li znal poljakov«, kar je najbrž prevod Kopitarjevega stavka v nemščini, 1822 (ponatis Spisov, 231): »Die Polen kannte Cyrill wohl schwerlich.« Petrovskij, 1911, 308, ima verjetno prav v svoji domnevi, da je Kopitar mislil, da je Vostokov videl v nosni izgovarjavi samoglasnika polonizem. Kopitar omenja, 1922 (ponatis Spisov, 231-2), da ima sodobna bolgarščina *zǫbǫ, mǫžǫ, galǫbǫ* ali *zabǫ, mužǫ, sa, igraja* (črka -e), *pletà, igraxa, pletoxa* itd. za *zubǫ, mužǫ, golubǫ, su, igraju, pletu, igraxu* itd., vendar priznava, da so bili morda prej nosniki, kot izpričujeta madžarska sposojenka *galamb* 'golob' in romunska sposojenka *porunka* 'naročilo'. Kot je znano, se je Vostokov opiral na proučevanje Ostromirjevega evangelija, ki ga je transkribiral djak Gregor, in Kopitar piše, da ni treba domnevati, da bi bil Gregor bolj skrbljiv in vesten (ängstlicher oder gewissenhafter) kot njegovi sodobniki, ki so prepisovali Izbornike Svjatoslava l. 1073 in 1076. Gregor je bil morda Poljak ali pa je lahko imel druge vzroke, da je pisal staroslovanski *u* kot *o* tam, kjer ima poljsko narečje *ą* in *e*, če niso bili napisani na isti način v njegovem izvorniku. Še bolj presenetljivo je pa to, da Kopitar celo omenja, da Korošci (kakor tudi Bolgari) kažejo znake nazalnosti v severnokoroških Brižinskih spomenikih.

Mislím, da nam je s sodobnega vidika kaj lahko obsoditi Kopitarja za to, ker ni prepoznal obstoja nosniških samoglasnikov v starocerkvenoslovanščini. Imeniten dokaz za obstoj teh nosnikov imamo na primer v baltskih istoizvornih besedah, kot lit. *rankà* 'roka' in *mìnti* 'tretí' (kot v *mìnti lina* = rusko *mjat' len* 'tretí lan'). Pa vendar: v zgodovini znanosti zelo redko naletimo na sodobnike, ki sprejmejo nove ideje. Max Planck (kot ga citira Barber, 1961, 597) pravi: »Nova znanstvena ideja ne zmaga zato, ker bi prepričala svoje nasprotnike, da niso imeli prav, ampak zato, ker njeni nasprotniki naposled umrejo in zraste nov rod, ki to idejo že pozna.«

Lep primer iz zgodovine jezikoslovja je napad Augusta Friedricha Potta l. 1870 na Grassmannovo pravilo: da čuti, pravi (str. 18), kako se mu skrivna groza (*geheimer Schauder*) pretaka po žilah, ko vidi take pošastne rekonstrukcije kot **bhandh* za sanskrtsko *bandh* 'povezati' in **phenth* za grško *penth*. Danes seveda sprejemajo Grassmannovo stališče skoraj vsi indoevropeisti. Torej res ne moremo preveč grajati Kopitarja za to, kar je storil tudi skoraj vsak drug ugleden znanstvenik v zgodovini, namreč, zavrgel novo znanstveno teorijo. F. Bezlaj je zapisal: »Žal se človek najteže otrese tega, kar se je v mladosti naučil« (1976, 12-3).

Kopitar (1836, 51) navaja tudi dvoglasnike (očitno ne da bi jih razlikoval od dvočrkij), ki po njegovem izhajajo iz neuporabe črke *J*, ki jo je Srb Vuk dodal abecedi in se s tem izognil dvoglasnikom. Dvoglasniki so: *ja*, *je* (*ji* in *jo* ne obstajata), *ju*, *ję*, *jǫ* in (kot je izpričan v tem glagolskem spomeniku, kakor tudi v cirilskem Ostromirjevem evangeliju, ki ga je uredil Vostokov) *ѡ* (*ki* ga pa sedaj Rusi, ki jih je nepravilno poučil Srb Ciprian, pišejo z *y* (*jery*), toda ga pravilno izgovarjajo kot dvoglasnik *-ǫj*). Kopitar je seveda pisal v času, ko še niso mislili o fonemih ali ločevalnih značilnostih, in bi ga bilo zato spet neupravičeno grajati, ker ni dognal, da so ju lahko izgovarjali kot *ü* (Diels, 1932, 23, 43) in *jǫ* kot *ö* (Lunt, 1974, 20). Vseeno je zanimivo, da, kar se tiče fonemov (oz. fonemskih zaporedij) *je* in *ję*, lahko zares govorimo o rezultatih diftongizacije.

Na tem mestu bi rad opozoril na misel Henninga Andersena, 1972, 43, da se razvoj protetičnih soglasnikov lahko šteje za diftongizacijo. Andersen, 1972, 29, navaja iz mnogih poljskih narečij primere tipa *igğa* za *igla*, *jeva* za *Eva* 'Eva', rekoč, da pri takih diftongizacijah »kasni začetek specifičnih resonančnih lastnosti samoglasnika v začetku zloga glede na začetek njegovih samoglasniških značilnosti«. Andersen pravi nadalje (30): »... / invariantna oblika arhetipnega zloga je nasprotje med elementom z nizko intenziteto, ki oblikuje začetek, in elementom z visoko intenziteto, ki oblikuje vrhunec«. Ne bom se spuščal v dokaj zapletene podrobnosti Andersenove argumentacije; bistveno je to, kot sem že omenil, da ima protetični soglasnik /j/ lahko svoj izvor v diftongizaciji, in da Kopitarjevo poimenovanje teh samoglasniških zvez z *j*-jem za dvoglasnike vsaj odraža njih izvor, saj morda ta zaporedja zares lahko obravnavamo kot dvoglasnike.

Rad bi tudi opozoril na Kopitarjevo razčlenbo starocerkvenoslovanskega jerija (*y*) v dvoglasnik *ѡj*. Danes običajno domnevajo, da je bil starocerkvenoslovanski jeri (*y*) visoki srednji samoglasnik (Lunt, 1974, 25), toda tudi možnost, da je bil to dvoglasnik, ima svoje privržence. Tako npr. piše Diels, 1932, 39—40: »Für das Aksl. ergibt sich jedenfalls keine völlige Sicherheit, doch gebe ich zu, dass der Schriftschöpfer für einen völlig einheitlichen Laut wohl auch ein einheitliches Zeichen gefunden haben würde, mit dem Doppelzeichen also wohl wirklich eher einen Diphthongen gemeint hat.« Mnenje, da gre za dvoglasnik, zagovarja tudi A. Thomson, ki je zapisal, 1928, 352: »Spuren der ursprünglichen Natur des *ü* werden sich auch in den Sprachen finden, in denen es später in *i* übergegangen ist. Ich will nur auf einiges hinweisen, was ich schon vor 20 Jahren anführte. So haben wir in den Freisinger Denkmälern *mui* =

= $\mu\alpha\iota$ $\widehat{mu\acute{i}}$, bui = $\beta\alpha\iota$, $buiti$ = $\beta\alpha\iota\tau\eta$, $imugi$ = $\mu\alpha\mu\alpha\iota$ und nichts nötigt uns mit VONDRAK Vgl. sl. Gr. I. S. 129, hier einen Einfluß der deutschen Graphik zu sehen. Eigennamen wie Fiustriz können allerdings verdeutsch sein. Das \widehat{ui} hatte sich damals nur unter Mitwirkung eines Labials in längerer Position erhalten. Daß wir daneben $muzlite$ < $\widehat{mu\acute{i}}slite$ oder $zimizla$ < $s\widehat{om\acute{u}}isla$ finden, ist verständlich, da auch im Russischen in solcher Stellung (мыслите, смысла) $\alpha\iota$ verkürzt uns wenig diphthongisch klingt. <

Novejše zagovarjanje tega stališča najdemo pri V. Terrasu, ki predlaga, 1947, 119—120, da bi morda lahko množinsko orodniško končnico (*rab-*)*y* izpeljevali iz zaščitenega in cirkumflektiranega **-oi* v končnici **-ōis*, ki se je v končnem zlogu obdržala tudi še potem, ko je **oi* na splošno že prešel v *-ě*, in je nato prešel preko *oi* v *y*. Čeprav se ne strinjam s Thomsonom in Terrasom, vseeno opozarjam na zanimivo dejstvo, da govorniki baltskih jezikov dojemajo oz. sprejemajo slovanski *y* kot *ui*. Znani litovski jezikoslovec Kazimieras Būga, 1912, 10, navaja šest litovskih besed, kjer se vidi ta pojav: *buīlis* 'vrsta trave, chaerrefolium' < belorusko *byl'*; *kuila* 'kila' — izposojena, ko je bila ruska oblika še *kyla*; *muīlas* 'milo' < *mylo*; *muītas* 'carina, taksa' < *myto*; *smuīkas* 'violina' < *smykō*; *tūīnas* 'kol, drog' < *tynō*. Morda je mnenje, da je *oi* dvoglasnik, prišlo celo iz ruskih virov. Adodurov, na primer, v svojih Anfangs-Gründe der Russischen Sprache I. 1731, 4, opisuje ruski *y* takole: »Eigentlich aber ist seine Pronunciation wie ein *Uy*, so dass diese Vocale gleichsam zusammen gegossen werden« (citirano iz Drei Russische Grammatiken, ponatisnjeno 1969). Zapis o tem, da se *y* izgovarja kot kratak *ui*, najdemo prav tako v delu Zametka o transkripcii, 3, ki ga tudi pripisujejo Adodurovu. (Uspenskij, 1975, 37.)

Trubeckoj, 1931, 322, je izrazil mnenje, da so *y*, čeprav so ga fonetično realizirali kot dvoglasnik, vseeno zaznavali kot enoglasnik, in bi samo tujec opazil njegovo dvoglasniško izgovarjavo, domačin je ne bi. Trubeckoj pravi dalje, 322: »Auch das russische *y* soll ja objektiv-phonetisch ein Diphthong sein, aber kein normaler Russe (selbst kein phonetisch geschulter, wie der Verfasser dieser Zeilen) bemerkt dies.«

Lahko predpostavljamo, da se je v času, ko je stari indoevropski dvoglasnik **au* (< ***eu* in ***au*) prehajal v slovanski \bar{u}_2 (prim. slovansko *turō* poleg litovskega *taūras*), stari indoevropski $*\bar{u}_1$ spremenil v dvoglasnik **ui* (preden je prešel v *y*, prim. slovanski *synō* poleg litovskega *sūnūs*). Fonološka razlika bi ostala in **ui* bi bil vmesna stopnja pred

poznejšo spremembo v enoglasnik *y*. To bi bilo v nasprotju z Anderse-
 novo karakterizacijo monoftongizacije (1972, 45): »Navadno se začetni
 del diftongiziranega segmenta popolnoma istoveti z nezaznamovanim,
 zadnji del segmenta pa z zaznamovanim členom nasprotja.« Ker je ozna-
 ka temen (gravisen) zaznamovana vrednost za razpršene (difuzne) samo-
 glasnike (Andersen, 1972, 22), je zaznamovan začetni, in ne drugi seg-
 ment. Andersen pravi nadalje, 45, da je pri diftongizaciji navadno
 spremenjen začetni del segmenta. Zato se zdi, da podmena, da se eno-
 glasnik **ū*, spremeni v dvoglasnik **ui*, preden preide v *y*, nasprotuje
 temu pojmovanju.

Čeprav ne poznam nobenih izjem od Andersenovih primerov, je treba
 vseeno pomniti, da je pojem *j e z i k o v n e u n i v e r z a l i j e* do danes
 statističen pojem, ki sloni na proučevanju poznanih jezikov. Nobenega
 vzroka ni za domnevo, da obstoječe zares izčrpa možno. Lahko se zgodi,
 da en sam jezik nasprotuje navideznim jezikovnim univerzalijam. Tako
 je na primer Comrie, 1978, 393, zapisal, da je proučevanje avstralskega
 domačinskega jezika djirbal popolnoma spremenilo naše poglede na
 skladijsko ergativnost. Lahko si zamislimo, da bi bilo prebivalstvo, ki
 govori djirbalščino, izginilo brez sledu, in nova dejstva sploh ne bi bila
 utegnila zmotiti naših pojmov o ergativnosti. Statistični pojmi za ugotav-
 ljanje verjetnosti, da jezikovni pojav obstaja, so nekoristni. Statistični
 obstoj kake jezikovne značilnosti ali posebnosti je odvisen od obstoja
 prebivalstva, ki tisti jezik govori. Toda obstoj prebivalstev, ki govorijo
 razne jezike, ni odvisen od jezikovnega tipa, ampak od takih zgodo-
 vinskih naključij, kot so vojske, lakota, kuga in druge nadloge, požar,
 povodenj, rasna plodnost itd. Če bi vsi govorniki aglutinacijskih jezikov (A)
 ali jezikov brez vezanih oblik (B) izumrli, to še ne bi naredilo take jezi-
 kovne tipe nemogoče.

Tevtonski vitezi so skoraj uničili baltske jezike, toda tudi če bi jih bili
 uničili, bi vseeno lahko napravili tipološko klasifikacijo baltskih jezikov.
 Bilo bi dejansko ravno tako razumno imeti za osnovo jezikoslovno po-
 membnost jezika na podlagi števila govorcev. Prepričan sem, da na pri-
 mer nihče ne misli, da je ruščina bolj važna kot slovenščina že samo zato,
 ker je več govorcev ruščine kot slovenščine. To morda nekaj pove o rasni
 plodnosti, gotovo pa ne pove ničesar o jezikovni tipologiji, razen če kdo
 zagovarja navidezno neverjeten pojem, da sta rasna plodnost in jezikovni
 tip povezana.

Čeprav je torej Andersenovo pojmovanje očitno plodonosno in se mi
 zdi, da indoevropski **ū* ni prešel v slovanski *y* preko **ui*, kljub temu

o tem ne moremo biti povsem prepričani, ker obstajajo filozofski vzroki, da dvomimo o koristnosti jezikovne tipologije.

Končno naj še omenim Shevelova, 1965, 379, ki je zapisal: »Skratka, ni izključeno, da bi bila nekatera sl(ovanska) narečja, najverjetneje na Balkanu, lahko imela *y* s fonetično vrednostjo dvoglasnika *ui*. Toda nemogoče je ustvariti si o tem dokončno mnenje in ugotoviti zemljepisno lego takih narečij, če so res obstajala.«

Kopitar piše, 1856, 51, da je slovanskih soglasnikov 16: *b, v, g, d, ž, dz* (in *z*, ki ga pa očitno ne razlikuje v izgovarjavi, vsaj po tabeli na str. 48 sodeč), *k, l, m, n, p, r, s, t, x, š*. Nadalje piše, da lahko domnevamo, da so po vzorcu grških sestavljenih črk *ksi* in *psi* iznašli črke $\frac{\xi}{\psi}$ za *št* ali *šč*, *c* za *ts* in *č* za *tš*. Enako je napisal l. 1808, 6: »Nach Art der zwey compendiorum scripturae (grških črk) *ksi* und *psi* erfand Kyrill auch (cirilsko) *c* statt *ts* oder *tz* (wie die spaeteren Griechen den Nahmen ihres Landmanns TZETZHC geschrieben) Z. B. *čeliši*.«

Danes je seveda v slovanskih jezikih običajno klasificirati *c, č* in *dž* kot enotne foneme, in sicer navadno na podlagi dejstva, da niso daljši kot enotni fonemi. Naj citiram tukaj Toporišičevo opredelitev teh glasov, 1976, 77: »Zlitnike *c, č* in *dž* delamo tam kot ustrezne zapornike in pripornike, torej na mestu za *t* in *s* oz. *t* in *š* ter *d* in *ž*; čeprav so *c, č* in *dž* na začetku zaporni, v drugi polovici pa priporni, jih vendar čutimo kot enotne glasove in navadno tudi niso daljši od ustreznih zapornikov ali pripornikov. Zobni zlitnik je sičnik, zadlesnična pa sta šumevca.«

Kar se tiče izgovora *t* in začetnih elementov pri *c* in *č*, lahko vidimo iz skiagrama (Toporišič, 1976, 74, 77), da je jezik pri izgovarjavi *t* pri zobeh, pri *c* je malo potegnjen nazaj, najbolj potegnjen nazaj pa je pri *č*.

V ruščini dela razliko med *ts* in *c* dolžina sičnika. Tako Avanesov, 1968, 82, primerja *pocarstvovat' s podsaživat'* in *otsaživat'* in pravi, 1968, 152, da je *ts* pravzaprav [cs]. Pravi tudi, da imamo v zaporedju — edninska končnica 3. os. plus povratni členek *-sja* — pravzaprav *c* z dolgo zaporo. Tako dobimo *nesutsja kot nesu*[^tсѣ] itd. Nadalje pravi Avanesov (152), da se zaporedja *ts* in *ds* za samoglasnikom na meji med korenem in pripono izgovarjajo v pogovornem jeziku kot *c*, npr. *bratskij* [brac-кѣj], *detskij* [deckѣj], *gorodskoj* [-ckój] itd.

V. E. Adodurov, 1731, 5, je zapisal, da se mora cirilska črka *c* izgovarjati kot nemški *Z* in da bi se moral ruski *otecb* izgovarjati (po nemško) *otez*. Uspenskij, 1975, je opisal in ponatisnil anonimen rokopis ruske slovnice, ki ga je našel v rokopisnem oddelku v knjižnici Ruske akademije znanosti. Avtor tega rokopisa, začetega l. 1738 (Uspenskij, 14), je

verjetno spet V. E. Adodurov. Ta slovnica je najbrž prva ruska slovnica v ruščini (Uspenskij, 98) in je starejša od Lomonosove. V njej so *c*, *č* in *šč* imenovani zloženi soglasniki (*složnyja soglasnyja*), zato ker je *c* sestavljen iz *t* in *s*, *č* iz *t* in *š*, *šč* pa iz *š* in *t* in *š*.

Problem glagolske in cirilske črke *c* je morda povezan z njenim zvenečim nasprotkom *dzělo*. Če je ta črka izpeljana iz grške *zete* (ki je po mnenju starejših grških slovničarjev tudi sestavljena črka), kot sta mislila Taylor in Jagić (Vajs, 1952, 64), so potem pač mislili, da je morda tudi črka *dzělo* sestavljena.

Če upoštevamo vse omenjeno, se lahko vprašamo, ali ne izhaja sodobno slavistično mnenje, da sta *c* in *č* enotna fonema, vsaj delno iz dejstva, da so se ju odločili zapisovati s po eno črko? Zdi se, da prave razlike med fonemskimi /ts/ proti /c/ in /tš/ proti /č/ ne bi bilo, ker nastanejo zaporedja /t/ plus /s/ in /t/ plus /š/ samo pri morfemskih stikih, kot npr. slovensko *srce* proti *bratski*. V teh primerih morfemska meja (*src+e*, *brat+ski*) dovolj zaznamuje razliko med /c/ in zaporedjem /t/ plus /s/.

Na koncu lahko rečemo, da so nosni samoglasniki v starocerkveno-slovanščini zares obstajali in da verjetno ni bilo razlike med širokim in ozkim *o* kot v sodobni slovenščini. Na drugi strani pa je Kopitarjeva misel, da je znak *ѡ* prvotno predstavljal /ui/ in ne *y*, brez dvoma odprto vprašanje, kot to potrjuje citat iz Trubeckoja. Prav tako je Kopitarjevo mnenje, da *c* lahko predstavlja dva glasova, še vedno branljivo. Poleg tega so sodobne teorije o diftongizaciji, kot npr. ta, ki jo predlaga Henning Andersen, v skladu s Kopitarjevo idejo, da naj bi obravnavali, vsaj v začetku razvoja, protetični *j*- kot začetni element dvoglasnika. Kopitarjevo veliko zanimanje ter skrbno in trdno delo pri propagiranju pomembnosti slovanskih jezikov je bilo neprecenljive vrednosti v začetku prejšnjega stoletja. Njegov prispevek slovanski filologiji je več kot očitno.

LITERATURA

- Adodurov, V. E. 1751. Anfangs-Gründe der Russischen Sprache. St. Petersburg, Kaysersl. Academie der Wissenschaften Buchdruckerey. (Glej Drei Russische Grammatiken, str. X in ponatis teksta.)
- Andersen, Henning. 1972. Diphthongization. *Language* 48. 11—50.
- Avanesov, R. I. 1968. Russkoe literaturnoe proiznošenie. Moskva, Prosvetščenie.
- Barber, Bernard. 1961. Resistance by scientists to scientific discovery. *Science* 134. 596—602.
- Bezljaj, F. 1976. Petindvajset let dela za slovenski etimološki slovar. XII. Seminar slovenskega jezika literature in kulture. Str. 7—15 v Zborniku predavanj, uredila Helga Glušič. Ljubljana.

- Būga, Kazimieras. 1912. K voprosu o kronologiji litovskix zaimstvovanij s russkogo. Izvestija otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk 17.1.1—49. Ponatisnjeno v Rinktiniai raštai, zv. 1., 339—383, uredila Z. Zinkevičius in V. Mažiulis. 1958. Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Comrie, Bernard. 1978. Ergativity. Str. 329—394. V Syntactic typology, uredil Winfred P. Lehmann. Austin and London, University of Texas Press.
- Diels, Paul. 1932. Altkirchenslavische Grammatik. Heidelberg, Carl Winter.
- Dostál, Antonín. 1959. Clozianus: Codex palaeoslovenicus glagoliticus, tridentinus et oenipontanus. Praga, Nakladatelství Československé akademie věd.
- Drei Russische Grammatiken. Nachdruck der Ausgaben von 1706, 1751 und 1750 mit einer Einleitung von B. O. Unbegaun. 1969. München, Wilhelm Fink Verlag.
- Grivec, F. 1943. Clozov-Kopitarjev glagolit v slovenski književnosti in zgodovini. Str. 341—408. Razprave I. Zv. 21. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozofsko-filološko-historični razred.
- Groening, Michael. 1750. Rossijskaja grammatika. — Thet är Grammatica Russica, eller Grundelig Handledning til Ryska Spraket. Stockholm, Kongl. Tryckeriet. (Glej Drei Russische Grammatiken, str. XII in ponatis.)
- Jagić, I. V. 1910. Ėnciklopedija slavjanskoj filologii, zv. 1. Istorija slavjanskoj filologii. Sanktpeterburg.
- Jerneja Kopitarja spisov II. del, 1. knjiga. 1944. Uredil R. Nahtigal, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Kopitar, J. 1808. Grammatik der Slavischen Sprachen in Krain, Kærenten und Steyermark. Laibach.
- Kopitar, J. 1822, J. Dobrovský's Institutiones linguae slavicae. Jahrbücher der Literatur (Jan.-Feb.-März, Art. IV). 17. 66—107. (Ponatisnjeno v Spisih, str. 194—237.)
- Petrovskij, N. 1911. Kopitar' i »Institutiones linguae slavicae veteris« Dobrovškago. Zurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija. Okt. 256—314; nov. 90—148; dec. 274—321.
- Pott, August Friedrich. 1870. Die Umstellung des Hauches. KZ 19. 16—42.
- Shevelov, George Y. 1965. A prehistory of Slavic. New York, Columbia University Press.
- Terras, Viktor. 1947. Zur Geschichte des slavischen y. Zeitschrift für slavische Philologie 19. 118—120.
- Thomson, A. 1928. Beiträge zur Geschichte des Diphthongs y in den slavischen Sprachen. Zeitschrift für slavische Philologie 4. 342—356.
- Toporišič, J. 1976. Slovenska slovnica. Maribor, Založba Obzorja.
- Trubetzkoy, N. 1931. Zum phonologischen Vokalsystem des Altkirchenslavischen. Annales Academiae scientiarum fennicae. Series B. 27.317—325 = Mélanges de Philologie offert à M. J. J. Mikkola.
- Unbegaun, B. O. 1969. Einleitung v Drei Russische Grammatiken, gl. tam.
- Uspenskij, B. A. 1975. Pervaja russkaja grammatika na rodnom jazyke. Moskva, Nauka.
- Vajs, Josef. 1932. Rukovět hláholské paleografie. Praga, Náklad slovanského ústavu.
- Zametka o transkripcii — nedatirano in nepodpisano sporočilo, ki se začne z besedami »Kažetsja čto pol'skoj maněr'' k'' vyraženiju latinskimi literami zvonu rossijskix'' liter''...« Arxiv Akademii nauk (citirano iz Uspenskega, 1975, 225).

SUMMARY

This paper discusses Kopitar's views on Slavic phonology chiefly as they are set forth in his *Glagolita Clozianus*. It is obvious that these views were heavily influenced by his native Slovene, e. g., the notion that Cyril must have made use of the difference between the omicron and omega to show an assumed difference between an open and a close *o*. Kopitar was surely wrong to dispute the view that nasal vowels existed in early Slavic, and it is surprising that he did so since he correctly compared Gothic *plinsjan* with Slavic *plęsati* 'to dance,' etc. Kopitar's notion that there existed the diphthongs *je, ję* is compared with Henning Andersen's notion that the development of prothetic consonants can be considered the result of a diphthongization. Perhaps Kopitar and others who shared the idea that *je* was a diphthong were on the right track.

Undoubtedly Kopitar's idea that *y* was a diphthong *ɤj* is a result of the influence of his native Slovene. On the other hand the commonly accepted belief that Old Church Slavic *y* was a high, unrounded, central vowel, although most likely in this author's opinion, could be logically disputed as have, for example, A. Thomson and V. Terras. Kopitar's views of the fricatives *c* and *(d)z* are contrasted with those of Avanesov (for Russian) and Toporišič (for Slovene). It is concluded that Kopitar's work, although sometimes based on incorrect principles, furnished a solid foundation for further work on Slavic phonology.

SLOVENSKI PRAVOPIS 1945

Rokopisni Slovenski pravopis 1945 sestoji v grobem iz prepovedovalnega slovarja in osnutka pravil o rabi velike začetnice. Od drugih Pravopisov je slabši v tem, da edini med njimi postavlja pravila na trhla zunajjezikovna merila. Toda podrobnejši inventar kategorij, ažurnost do pravopisnih novot, nastalih ali razširjenih med NOB-jem, in zlasti upravičena obramba slovenskega vojaškega izrazja pred srbohrvaškimi sposojenkami mu dajejo več kot samo dokumentarno vrednost.

The manuscript *Slovenski pravopis* of 1945 consists essentially of a proscriptive dictionary and a draft of proposed rules of capitalization. It is inferior to, and unique among, the rest of the *Slovenski pravopisi* in that it bases its orthographic rules on shaky extralinguistic criteria. With its enlarged inventory of categories, its prompt reaction to the orthographic novelties that arose or spread during W. W. II, and its just defense of domestic military terms against Serbo-Croatian borrowings, it is nevertheless valuable in more than a merely documentary way.

0 Zadnji dve leti narodnoosvobodilnega boja je partizansko jezikovnokulturno prizadevanje prineslo dve pomembni kodifikacijski besedili za področje, ki celo 20. stoletje neobičajno močno privlači pozornost pišočih Slovencev — pravopis. Ti dve besedili lahko po letih nastanka imenujemo SP 1944 (= Slovenski pravopis iz leta 1944) in SP 1945. Med njima je kup razlik: prvo je natisnjeno (v smislu partizanskih tehnik) in razmnoženo, drugo tipkopis; prvo zaobjema skoraj celotno pravopisno problematiko, drugo se omejuje na del problema velikih začetnic; prvo ne premore tradicionalnega prepovedovalnega slovarja, drugo ga; prvo je nastalo na zasedenem ozemlju za potrebe partizanskih šol na Gorenjskem in deloma Primorskem, drugo na osvobojenem ozemlju in je nameravalo dobiti status z najvišjega mesta uradno potrjenega občeslovenskega normativnega priročnika; prvo nadaljuje staro normo, novo pa zgolj napoveduje oziroma omogoča toliko, kolikor vendarle zamolčuje staro, drugo se v važni točki usmerja proč od predvojnega pravopisa in uzakonja novo prakso; prvo je avtoritativno (je že predpis) in svojih odločitev ne utemeljuje, drugo je tentativno (je šele predlog), zato se z več strani utrjuje z argumenti. Druži ju pravzaprav samo čas in okoliščine nastanka, torej njun časovni položaj v razvoju slovenskega pravopisa: ta položaj je namreč v zgodovinsko prevesni točki in odpira za reševanje pravopisnih vprašanj obvestilen pogled naprej in nazaj.

0.1 Tu bo opisan in ocenjen zanimivejši od obeh »partizanskih« Pravopisov — SP 1945. Povedano bo, kaj je novega prinašal v dotlejšnje in v čem pomembno osvetljuje tudi potlejšnje predpisovanje slovenskega pravopisa, kakor je zapisano v drugih Slovenskih pravopisih:¹ SP 1899 (sestavil Fr. Levec, Dunaj 1899), SP 1920 (sest. A. Breznik, Ljubljana 1920), SP 1935 (priredila po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila Pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana 1935), SP 1937 (Mala² izdaja SP 1935, prir. A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana 1937), SP 1950 (priredila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji SP 35, Ljubljana 1950), SP 1962 (pripravila Pravopisna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti po SP 1950, Ljubljana 1962) in SP 1977, to je osnutku za nov SP, ki je začel izhajati v Slavistični reviji 1977 (1), str. 69—109, in se nadaljeval v SR 1977 (2—3), str. 311—358, SR 1979 (1), str. 81—150, SR 1979 (2), str. 231—261, SR 1979 (3—4), str. 459—476 (prim. še SR 1978, str. 79—95 in 208—226).

1 SP 1945 je tipkopis na 29 straneh. Sestoji iz dveh delov in priloge. Prvih 18 strani prinaša pravopisni slovar, naslednjih 10 osnutek pravopisnih pravil o rabi velikih in malih začetnic, priloga pa izvlečke iz revije Reader's Digest. Tipkopis je shranjen v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (dalje IZDG) v Ljubljani pod šifro *f. 499/I—3*, tj. med »Zapisniki sej Znanstvenega inštituta 44/45« (razen iz njih sestoji fascikel 499/I še iz »Odlok/ov/ in okrožni/c/« ter »Zapisnik/ov/ sej odsekov za prosveto in znanstvenega inštituta o zaščiti spom. od 8. 2. 1945—23. 4. 1945«). V svežnju 3 so poleg SP 1945 še »Izvillečki iz snovi političnih ur« — ta sveženj je v mikroteki IZDG na filmu št. 70, posnetki št. 71—116.

2 Pravopisni slovar je natipkan na obeh straneh devetih rumenkastih listov³ formata 160 × 233 mm z istim pisalnim strojem kot osnutek pravil. Strani so oštevilčene. Gesel je kakih 400 (brez podgesel). Nedovoljene besede, zveze in oblike so zaznamovane s križcem.

¹ Izvzet je SP 1944, ker, domnevno, na SP 1945 ni mogel vplivati in ker ne prinaša izvirnih predpisov. Gl. Velemir Gjurin, »Partizanska« Slovenska pravopisa v luči drugih Slovenskih pravopisov, v: IX. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije, Bled 1979: Povzetki referatov, ur. Jože Toporišič, Ljubljana 1979, str. 44—5.

² Naslov zavaja, saj je neslovarski del, to je pravopisna pravila, daljši in obsega širšo problematiko kot v SP 1935, razlikuje pa se tudi v nekaterih določilih, zato ga je treba obravnavati kot poseben SP.

³ Ostrina črk izdaja, da izvod slovarja in osnutka pravil v arhivu IZDG ni izviren, ampak ena od karbonskih kopij. Izvleček iz Reader's Digesta bi utegnil biti prvopis. Končne strani slovarja manjkajo (?); zadnje geslo je **podvzeti*.

2.1 V tem se je SP 1945 vrnil k metodi SP 1899 in SP 1920.⁴ Večini besed brez križca so pripisane dvojnice (npr. *paničar* — *plašilec*, *strahopetec*, *zmešnjava*, *brezglavec*), in ker so geselske besede v glavnem prevzete, se s tem tiho priporočajo domače ustreznice.⁵ Zraven tega kar mrgoli križcev. Pod črko A je npr. 31 (pod)geselskih besed; od tega jih ima križec 18, pred dvema pa stoji poševnica (njena vloga ni nikjer pojasnjena). Res pa je od teh 31 besed kar 15 takih, ki jih prej ni registriral noben Pravopis:⁶ *aeronavtična (šola)*, *aerodrom*, *agresor*, *agresorski*, *agresiven*, *ambasada*, *ambasador*, *amnestirati*, *argumentirati*, *artilercer*, *aviatičar*, *avtoolje*, *avtopodjetje*, in ravno med temi so dobile križec vse, razen *aeronavtična* in *amnestirati*. Strogost SP 1945 pa se vseeno kaže v tem, da je prisodil križec tudi 5 besedam, ki jim SP 1935 zgolj pripisuje slovenske sopomenke⁷ (*aeroplan*, *aviacija*, *aviatik*, *aviatika*, *avion*), in v tem, da sta po vojni izdana Pravopisa preganjala od teh

⁴ SP 1935 in 1937 pred gesla nista postavljala posebnih znamenj; slovenizme in pravilno izražanje sta ali samo pripisovala ali postavljala za enačaj, uporabljala pa sta tudi kvalifikator *sl.*(ovensko) in pojasnili *bolje* in *ne*. Bolj kot prepovedovala sta odsvetovala. SP 1935 je tudi količinsko odsvetoval malo (glede SP 1937 prim. op. 7) — tako sicer že SP 1899; SP 1920 pa je bil izjemno strog, poleg tega pa prvi, ki je prepovedoval predvsem besedje, kar je pozneje postalo tradicija; SP 1899 je zaznamoval s križcem predvsem oblikoslovne in pravopisne dvojnice. Križcu kot znamenju prepovedanosti je SP 1950 dodal zvezdico za samo odsvetovano, SP 1962 pa je namesto zvezdice uvedel desnosmerno puščico, stavljeno za geselsko besedo, zvezdico je rabil za ljudske sposojenke, namesto križca ničlo, križec pa opustil.

⁵ To je še očitnejše zato, ker ima precej besed brez križca isti koren kot prepovedane besede, npr. + *argumentirati*, toda *argument* — *razlog*, *dokaz*. Geselskih besed brez pripisanih slovenizmov je komaj kaj, npr. *komandos*, *konvoj*, *konzerva* (samo z z), *korpus*; uveljavile so se med NOB-jem in jih v prejšnjih Pravopisih praviloma ni (toda *konserva* že v SP 1935). — Glede količine prevzetih besed prim.: »Člani komisije so prinašali na seje gradivo, ki so ga nabirali ob poslušanju, ga izpisovali iz listov, iz tiska itd. To gradivo se je potem na sejah pretresalo. Nastajal je na ta način na pol slovarček tujk, napol pravopisni slovarček.« (Viktor Smolej, O jeziku, Slovenski zbornik 1945, str. 376.)

⁶ Ostalih 18 so prinesli že SP 1899 eno (*artiljerija*, takrat pisano z -lj-); SP 1920 eno (*amnestija*); SP 1935 petnajst (*absoluten*, *aeronavtika*, *aeroplan*, *aprovizacija*, *aviacija*, *aviatik(a)*, *avion*, *avto(mobil)* (*ski*), *argument*, *artilerijski*, *akopram*, *akoprom*) in SP 1937 eno (*avtotaksi*).

⁷ V SP 1935 tak pripis še ni pomenil, da se geselska beseda s tem odsvetuje, prim.: »Tujke, *lastnina knjižnega jezika*, so tolmačene z domačimi izrazi ali pa so opisane; pripisani so *uporabni in uporabljeni slovenizmi*.« (SP 1935, str. VI; podčrtal V. G.) Pač pa je to pomenil v SP 1937: »Tujke so tolmačene z domačimi izrazi ali pa so opisane. V to izdajo so sprejete zaradi tega, da bi se jih ogibali, kadar imamo zanje dobre domače izraze.« (SP 1937, str. 5). — SP 1945 se je torej v tem primeru ravnal po SP 1937, le da bolj neposredno. Dosleden ni bil, sicer bi bil moral dati križec še petim besedam: *absoluten*, *aeronavtika*, *argument*, *artiljerija* in *aprovizacija*. Tega ni storil iz naslednjega razloga: »Ugotovili pa smo, da nekatere tujke ali izposojenke prav zvane našemu ušesu, medtem ko nam druge ostajajo kljub vsemu tujke, pa čeprav so iz istega korena. Primerjaj *argument*, ki se je upeljala in uveljavila, medtem ko se nam *argumentirati* upira in jo tudi v govoricu nadomeščamo z: *dokazovati*, z razlogi *podkrepati* ali *podpreti*, *obrazložiti*, *utemeljevati* itd.« (V. Smolej, O jeziku, str. 376.)

besed samo dve: *avtopodjetje* in *avtoolje*.⁸ (Treh besed — *agresorski, artilerec, aviatičar* — tudi SP 1950 in 1962 nista uvrstila v slovar in so z izjemo *artilerca* (prvič v SSKJ I) po SP 1945 sploh ostale slovarsko neregistrirane. *Artilerec* in *aviatičar* bi bila kot žargonska srbohrvatizma v povojnih SP gotovo dobila križec oz. ničlo, vendar slovenski Vojaški slovar (1977) *artilerca* dovoljuje.)

2.2 Še bolj kot zahodnoevropske tujke je SP 1945 prepovedoval srbohrvatizme (+*nepokolebljiv* — *neomahljiv, trden, odločen, neomajen*), zlasti tiste, ki so prodrli v partizanski žargon (+*gadjanje* — *streljanje, čaura* — *tulec, tul, stročnica, mazga* — *mezeg, nišandžija* — *strelec, ostrostrelec, merilec, obaveštajna služba* — *obveščevalna služba, poizvedovalna služba, osmatračnica* — *opazovalnica, opazovalna točka, paljba* — *streljanje, ogenj, pešadija* — *pehota, pehotna brigada*). V večji meri je preganjal še nezborne izraze (tipa *pred dvemi leti* — *pred dvema letoma*); pokrajinske in splošne neformalne dvojnice (+*gre se za kaj* — *gre za kaj, Enkrat pride partizan...* — *Nekoč pride...*, *nazaj dati* — *vrniti*) in v zvezi s temi pogovorne (+*deka* — *odeja, koc; na svojo pest* — *na svojo roko*) in žargonske (+*hizna* — *tulec, tul*) germanizme; pa še tradicionalne »napake« (+*bolj čvrst* — *čvrstejši; bataljon, čigar komandant* — *bataljon, katerega poveljnik; na polju kulture, oblasti, vojske, zdravstva* — *v kulturi, pri oblasti, v vojski, v zdravstvu, pri zdravstvu, na področju, poprišču, torišču kulture itd.*; *Niso rešili vprašanje pomoči* — *Niso rešila (!) vprašanja pomoči*)⁹ in hiperkorektnosti, ki jih je zarodilo prav takšno puristično insistiranje (+*Ničesar ni ostalo* — *Nič ni ostalo*).

2.3 Najbolj aktualno je bilo normiranje izrazja, ki ga je prinesel NOB. Poleg omenjenih sposojenk, v glavnem iz ali prek srbohrvaščine, je bilo še veliko drugih normirajočih gesel, kot so: *bela garda, be-ga /rod. be-ge/, belčki*; — *belogvardejec, belogvardejski* — *belogardist, belogardističen*; — *blok* — 1. *zaporno omrežje, zaporna črta, zaporna meja, zapora, npr. živim v ljubljanski zapori, za zaporno žico* — *črto, zapornim omrežjem, zaporno mrežo*; 2. *hišni blok* — *skupina hiš, hišna skupina*; — *borben* — *ki se zna boriti, junaški*; *borbeno poročilo* — 1. *bojno poročilo* /= *poročilo o bojih posameznih enot*/; 2. *vojno poročilo* /= *poročilo o celotnih bojih, o bojih vseh enot, vseh skupin*/; — *demokratičen* = *na demokracijo se nanašajoč, jedro in bistvo demokracije izra-*

⁸ Teh dveh besed v predvojnih Pravopisih ni, imata pa resda že SP 1935 in 1937 *avtno olje, avtno podjetje*.

⁹ Na polju prepoveduje že SP 1920, nanašanje *čigar* na neosebe šele SP 1937, drugo pa prvi SP 1935.

žajoč, vsebujoč; *Titova Jugoslavija je demokratična; demokratski = na demokratsko stranko ali pristaša demokratske stranke se nanašajoč* /npr. *demokratski načrt ustave = ustava, ki ga (!) je v načrtu izdelala Demokratska stranka, pa ni nujno, da je demokratičen*/;¹⁰ — *federalen in federativen: Jugoslavija je federativna država, je združenje, je zveza posameznih enot. Te enote so federalne enote federativne Jugoslavije*;¹¹ — *gestapo, gestapa, gestapu itd. /moškega spola/*; — *južnoslovanski narodi = vsi slovanski narodi na jugu; narodi Jugoslavije = vsi narodi v Jugoslaviji, tudi neslovanske manjšine; jugoslovanski narodi = slovanski narodi v Jugoslaviji*; — *hajkati /samo prehodni pomen/*; *Nemci so hajkali partizane, redna jugoslovanska armada že hajka Nemce*; *+smo hajkali /= v pomenu: smo bili na hajki/*; — *+Julijska Benečija — Slovenska Primorska, Slovensko Primorje; Julijska Benečija dovoljeno rabiti samo, kadar pišemo strogo o zgodovinski in upravni enoti pod italijansko nadlodo*; — *lira, pet lir*; *+Lir, +lit, +Lit* in tako dalje.

2.4 Slovarski del je bil torej v SP 1945 močno aktualiziran in bi bil mogel odigrati zelo pozitivno vlogo, ko bi bil izšel. Kljub nemajhni skrbi za primeren knjižni jezik¹² (zlasti v zadnjih dveh letih vojne) so namreč žargonizmi vdiral tudi v besedila tistih zvrsti, kjer zaradi svoje stilne zaznamovanosti niso imeli kaj iskati, npr. v uradne dopise: »Vojni plen je bil naslednji: 1 poljska havbica kalibra 75 mm, 1 brzostrelni top kalibra 20 mm, 8 puškomitraljezov, 10 lahkih mitraljezov »šarac«, 1 lahki bacač /./, 50.000 kom municije za brzostrelke./ V borbi sta bila uničena 2 težka bacača./ /./v hišah, zažganih od naše artilerije in težkih bacačev.«¹³ Prim., da je slengizem »šarac« v narekovajih,¹⁴ neslengovska

¹⁰ Prim. »Ali je Jugoslavija demokratska, kakor bi sodil po Uradnem listu demokratske, federativne Jugoslavije, ali je demokratična, kakor bi sodil po napisih na naših bankovcih?« (V. Smolej, O jeziku, str. 378.)

¹¹ »Za federativen se polagoma uveljavlja izraz zvezen, za federalen pa še ni izraza, ki bi se uveljavljal, predlaga pa se zvezniški ali zvezničen.« (Prav tam.)

¹² »/S/aj poznamo do zdaj iz tega obdobja dve slovnici, zabeleženo skrajšano verzijo po Breznikovi četrti izdaji in Kratko slovnico za učni tečaj slovenščine, ki jo je napisal ravenški šolski upravitelj Janko Gačnik, izdali pa so jo leta 1944 v taborišču N. O. V. J. Gravina, poznamo pa tudi povzetek male izdaje Ramovš-Breznikovega Slovenskega pravopisa, čitanke, abecednike in celo v nekem priročniku članek o metriki, navodilo številnim partizanskim pesnikom. /./ Slovnico/ iz Gravine /./ je let/a 1978/ slučajno našel v Zagrebu naš zagrebški kolega Cesar« (Breda Pogorelec, Slovenski knjižni jezik v NOB, v Jezikovnih pogovorih na I. programu ljubljanskega radia, četrtek, 19. X. 1978). Prim. tudi V. Smole, O jeziku, str. 372—8.

¹³ Dnevno povelje štev. 308 Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Na položaju, dne 3. julija 1944. — Visi v Muzeju ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani.

¹⁴ Tu morda zaradi končaja *-ac* z neobstoječim *a-jem* občuten za citatno besedo, vendar se je uporabljala tudi podomačena oblika *šarec*. Sicer pa v slengu in drugače obrobno-sistemsko (*kurac; jakac*) slovenščina *-ac* ima.

sposojenka *bacač* pa že fungira kot nevtralna beseda. — SP 1945 je trdno branil slovenskost vojaškega izrazja; le *bombaša* je molče priznal s tem, da ga ni navedel, drugače pa ima celo *+narodni heroj — narodni junak; juriš, bolje: naskok, napad; jurišni bataljon, bolje: naskakovalni, udarni bataljon; jurišati, bolje: naskakovati, v naskoku zavzemati; jurišač, bolje: naskakovalec, napadalec; odpreti ogenj, bolje: užgati, začeti z ognjem, začeti streljati*. Pomembno je, da je pri tej obrambi funkcionalno porabljal besedotvorne tančine slovenščine: *+bacač sh — minomet / = orožje/; tisti, ki strelja z minometom, je minometalec; minometalec je tudi tisti, ki meče mine; minometni pouk / = pouk o minometih/, minometna merilna naprava / = na minometih/; minometalski oddelek / = oddelek minometalcev/*. Opozoril pa je tudi na manj opazne srbohrvatizme: *+hladno orožje — strelno orožje, +vroče orožje — težko orožje; +od sovražnikov smo iztrebili 500 mož — pobili, pokončali, pokončali smo 500 sovražnikov; +izdržati — zdržati, vzdržati, prenesti, prestati; +izdržljivost — odpornost, vzdržnost, vztrajnost; +gaziti pravice — tep-tati pravice; +nagazna mina — mina na dotik*.¹⁵

3 Neslovarski del SP 1945 je naslovljen »Osnutek pravopisnih pravil o rabi velikih in malih začetnic«. Natipkan je na desetih listih belega papirja formata, za malenkost manjšega od A 4, in v nasprotju s slovarskim delom samo na eno stran vsakega lista. Sestoji iz treh delov: Uvoda, osnutka pravil v strogem pomenu in Utemeljitev. Uvod zavzema prvo tipkano stran, Pravila nadaljnjih šest in pol, Utemeljitev pa še dve strani in tri četrt. Pod besedilom na zadnji strani je datacija *Črnomelj, 11. februarja 1945*, brez končne pike. — Vsemu je pridan še en list s pretipkanimi in prevedenimi *Izlečki iz revije »Reader's Digest«, oktober 1944*. Ti izvlečki ponazarjajo anglosaško pisanje velike začetnice v kategorijah, kjer SP 1945 veliko začetnico zavrača. Poleg potrebe, »da se izčisti politično in propagandno besedišče, ako hočemo, da bo ljudstvo razumelo novo vsebino«,¹⁶ kar si je zadal storiti slovarski del, je bilo namreč osrednje vprašanje, ki se ga je lotil SP 1945, »kako pisati — z malimi ali velikimi začetnicami — organe nove oblasti«.¹⁷

3.1 V Uvodu se ugotavlja obstoj perečih pravopisnih vprašanj, o katerih »so se v raznih krožkih vemale že številne razprave«. Toda ker

¹⁵ V Muzeju ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani je še danes v eni od vitrin napis »Prerez nagazne mine — učilo v oficirski šoli v Beli Krajini l. 1943/44 (i. š. 2195)«.

¹⁶ Viktor Smolej, *O jeziku*, str. 374.

¹⁷ Viktor Smolej, *Slovstvo v letih vojne 1941—1945, Zgodovina slovenskega slovstva VII*, Slovenska matica, Ljubljana 1971, str. 67.

»so ostale brez določenih zaključkov« in »/k/er življenje ne čaka«, so se uveljavljala »stališč/a/, ki so /jih/ brez obširnega premišljevanja bolj ali manj po osebnem občutku in okusu zavzeli neposredno odgovorni organi«. Prihajalo je do neenotnih in neustreznih rešitev, »neplodni/h/ prerekan/j/ in ugiban/j/«, zato »se je na pobudo Slovenskega časnikarskega društva izbral poseben delovni odbor iz zastopnikov Slovenskega časnikarskega društva, odseka za prosveto«, (namreč pri Predsedstvu Snosa), »Znanstvenega instituta, Slovenska umetniškega kluba, propagandne komisije Izvršnega odbora Osvobodilne fronte¹⁸ in propagandnega oddelka Glavnega štaba Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Ta delovni odbor si je postavil za nalogo izdelati osnutek pravopisnih pravil, ki naj glede na nove potrebe dopolnijo, prilagodijo ali spremenijo dosedanja pravopisna pravila. Kot prvo poglavje zasnovanih pravil pošilja delovni odbor Predsedstvu Slovenskega narodno osvobodilnega sveta osnutek pravopisnih pravil o rabi velikih in malih začetnic z vsemi utemeljitvami, ki so bile odločilne za predlagane rešitve. Delovni odbor predlaga, da Predsedstvo Slovenskega narodno osvobodilnega sveta ta osnutek odobri in da delovnemu odboru pooblastilo za njegov natisk.« (SP 1945, str. 1.) — Vojaške akcije pomladi 1945 so tako odobritev in natis preprečile.¹⁹

3.2 Osrednji del — imenujmo ga Pravila, je pa sicer naslovljen enako kakor celota — je urejen neobičajno. Najprej napove naštetih imena, ki veljajo za lastna in se pišejo z veliko »tudi takrat, kadar so slovnično vzeto sestavni del drugega lastnega imena, ki ima obliko rodilnikove konstrukcije«. (Gre za to, da npr. *Rdeči križ* obdrži svojo veliko začetnico tudi v zvezi *Glavni odbor Rdečega križa*; pri večini kategorij SP 1945 kasneje take primere pridno navaja.) Potem ta lastna imena našteva takole:

3.2.1 V poglavju I našteje po točkah od A preko Č do F imena, »ki jih vsi že dosledno pišemo z velikimi začetnicami, dasi to po starih slovničnih pravilih ne bi bilo dovoljeno. Tak način pisanja ima namen poudariti veliki pomen političnih, družbenih in državnopravnih pridobitev, ki smo jih dosegli Slovenci z ostalimi jugoslovanskimi narodi v boju zoper fašizem ter za svojo resnično osvoboditev.« (SP 1945, str. 7.) Gre za te kategorije:

¹⁸ Besedilo od vključno vejice za besedo *kluba* do vključno besede *fronte* je s črnilom prečrtano.

¹⁹ V. Smolej, O jeziku, str. 375.

A) »Imena vrhovnih državnih organov v novi Jugoslaviji«, in sicer tako vsejugoslovanskih kot republiških (npr. *Deželni*²⁰ *protifašistični svet narodne osvoboditve Hrvaške*).

B) »Imena skupnih narodnih in drugih političnih organizacij v novi Jugoslaviji in njihovih vrhovnih organov« (npr. *Enotna narodno osvobodilna fronta, Komunistična partija*).

C) »Imena množičnih ljudskih organizacij (ženskih, mladinskih, strokovnih, humanitarnih itd.) v novi Jugoslaviji ter njihovih vrhovnih organov« (npr. *Glavni odbor Zveze slovenske mladine*).

Č) »Imena narodne vojske in ostalih narodnih vojaških in varnostnih organizacij ter njihovih vrhovnih organov« (npr. *Oddelek za zaščito naroda, Vrhovni štab Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije*).

D) »Imena važnih ustanov pri vrhovnih državnih organih, ki so jim neposredno podrejene in ki imajo vrhoven značaj« (npr. *Glavni javni tožilec* (kot organ, ne kot oseba), *Verska komisija, Denarni zavod Slovenije*).

E) »Imena važnih ustanov pri vrhovnih vojaških organih, ki so jim neposredno podrejene in ki imajo vrhoven značaj, zlasti imena vrhovnih vojaških sodišč in šol« (npr. *Vojna akademija*).²¹

F) Iste kategorije kot od A) do E), če gre za Sovjetsko zvezo ali dežele narodnoosvobodilnih gibanj (npr. *Rdeča armada, Predsedstvo Vrhovnega sveta Zveze socialističnih sovjetskih republik, Svet narodnega odpora* (v Franciji), *Francoske notranje sile*).

3.2.1.1 Vse navedeno sicer ni bilo drugače kot v SP 1935 oz 1937, čeprav SP 1945 trdi, da jè. *Rdeči križ* se je npr. tudi prej pisalo z veliko. Zato pa so bila docela revolucionarna merila za pisavo z veliko. Pravzaprav sta bili samo dve merili, obe čisto zunajjezikovni: (državno)-hierarhična vrhovnost in politična časovno-krajevna omejitev (na nastajajočo in nastalo novo Jugoslavijo, Sovjetsko zvezo in nejasno določene dežele narodnoosvobodilnih gibanj). Kakor hitro kateremu od obeh meril

²⁰ V slovarskem delu SP 1945 se priporoča rabiti *dežela, deželen* za posamezne federalne enote v nasprotju z *država, državen* za državnoopravno urejeno enoto (npr. Jugoslavijo). Prim. O jeziku, str. 378: »Kako naj imenujemo vsako od enot sedanje Jugoslavije? Ali so to pokrajine, dežele, edinice, enote, ker države niso? Država je Jugoslavija, federalne enote bi mogle biti krajine, pokrajine, sodržave, dežele. Tu se na primer jezikovna raba še ni odločila za en ali drug izraz, kakor tudi še niha govorica in pismena uporaba med srbsko in hrvaško edinico in slovensko enoto.« — *Deželni* je seveda kalk po hrvaškem *zemaljski*.

²¹ Nekateri srbohrvatizme je SP 45 torej vendarle (hote?) prezrl. Pač pa piše Višje vojaško sodišče.

ni bilo zadoščeno, se je lastno ime (ali pa v tem primeru ni bilo več lastno?) pisalo z malo, npr. A) *pokrajinski narodno osvobodilni odbor za Slovensko Primorje* (je državni organ, a ni vrhovni), *angleški parlament* (je vrhovni državni organ, a ne ustreza političnemu krajevnemu merilu), *jugoslovanska narodna skupščina* (vrhovni državni organ v stari Jugoslaviji, ne ustreza političnemu časovnemu merilu); B) *predsedstvo Jugoslovanske radikalne zajednice* (ker gre za vrhovne organe »bivših političnih in drugih organizacij«; nekako sam sebi vkljub zahteva SP 1945 veliko začetnico pri imenih samih organizacij, češ, tako je »po uveljavljenih pravopisnih pravilih«); C) *uprava Sokolske zveze*; Č) *štab VII. korpusa, komanda mesta Črnomelj* (ne ustreza merilu vrhovnosti; najbrž zato, ker bi utegnilo ne biti jasno, zakaj npr. *politkomisariat Glavnega štaba NOV in POS* ni dovolj važna ustanova, da bi se smel pisati z veliko po kriteriju iz točke E), je skušal SP 1945 naštet, kaj je pisati z malo: »/i/mena vojaških organov in uradov (štabov, komand, komisariatov, oddelkov, odsekov, sekcij itd.)«; z malo so se imela pisati tudi imena vojaških upravnih enot, npr. *vojna oblast²¹ VII. korpusa*); D) *agitpropiska komisija pri Centralnem komitetu Komunistične partije Slovenije* (ni neposredno podrejena vrhovnemu državnemu organu; SP 1945 navaja pet primerov za pisavo z malo in v vseh gre za komisije); E) *oficirska šola Glavnega štaba NOV in POS* (nima vrhovnega značaja); F) *nemški državni zbor, angleška armada* — vrh tega se tako piše tudi *grška narodno osvobodilna vojska, boljševiška partija*, čeravno ustrezata političnemu merilu, ker da »ne gre za uradna imena, ampak samo za njihovo splošno označbo«. Vse te kategorije je SP 1945 naštel, opredelil in navedel zanje zglede v posebnem poglavju z naslovom *K I*, postavljenem takoj za poglavjem *II*.

3.2.1.2 Takih zunajjezikovnih meril ni uporabljal ne prej ne pozneje noben SP. So pa bila zelo podobna predlagana, nazadnje od Borisa Urbančiča v njegovem članku *Nekaj pripomb k načrtu pravil slovenskega pravopisa*.²² Tam trdi, da spadajo med stvarna lastna imena — in se zato pišejo z veliko — »/u/radni nazivi predstavniških in u/pr/avnih organov, družbenopolitičnih, gospodarskih, kulturno-prosvetnih, zdravstvenih in drugih organizacij in ustanov, vojaških enot, društev, mednarodnih institucij itd.«, da pa se kljub temu pišejo z malo »imena oddelkov, odborov, komisij in drugih organov, ki delujejo znotraj večjih predstavniških, upravnih, gospodarskih, kulturnih in drugih enot: *oddelek za splošne*

²² Slavistična revija 1978 (1), str. 79–95. — Merila zavračata Jože Toporišič in Jakob Rigler v SR 1978 (2), str. 217–9.

zadeve Republiškega sekretariata za finance« (str. 92 in 93). To je v bistvu merilo vrhovnosti iz SP 1945, le da je meja med tistim, kar je dovolj veliko in visoko, in tistim, kar ni, še bolj razblinjena. Urbančič operira tudi z drugim zunajjezikovnim merilom iz SP 1945, tj. merilom politično-ideološke zgodovinske zaslužnosti, vendar ga veže na drugačne kategorije in vnaša vanj skoraj popolno relativizacijo. Tako naj se po njegovem pišejo, kot stvarna lastna imena, z veliko »/p/oimenovanja pomembnih zgodovinskih dogodkov (revolucij, vstaj, zvez, paktov, kongresov, konferenc, zborovanj itd.), državnih in diplomatskih aktov in pogodb«, toda »/k/er so o pomembnosti dogodka, akta itd. sodbe v različnih dobah in tudi pri posameznikih lahko različne, tudi pisanje teh imen z veliko ali malo začetnico ni stalno in enotno. O začetnici naj odloča odnos dobe in družbe do dogodka, akta itd., upoštevati pa je treba tudi tradicijo (npr. poimenovanja vojn pišemo z malo: /.../ *tridesetletna vojna*).« (Str. 93.)

3.2.2 V poglavju II, ki stoji takoj za I, je SP 1945 navedel še pet kategorij imen (od G do K), ki se pišejo z veliko začetnico »že po Slovenskem pravopisu«. ²³ — V resnici je bila večina teh kategorij in podkategorij (in seveda zgledov) v SP 1945 prvič registrirana. Gre za:

G) »Imena držav in samostojnih pokrajin, ki predstavljajo državno-pravna telesa«, npr. *Zedinjene države Amerike, Južno afriška zveza*.

H) »Imena društev (komitetov, odborov itd., kadar predstavljajo društva)«, npr. *Vseslovanski odbor v Moskvi, Zveza delavskih nabačnih in konsumnih zadrug za Beograd*;

I) »Imena posameznih individualno označenih bojnih enot, zlasti brigad in odredov«, npr. *Krimski bataljon, Poljanska četa*;

J) »Imena listov, poročevalskih uradov, agencij in radijskih postaj (pri čemer pa se pojasnjuječe označbe: agencija, radio pišejo z malo)«, npr. *agencija Reuter, radio Svobodna Jugoslavija, Sovjetski poročevalski urad*;

K) »Imena raznih domov (prosvetnih, zdravstvenih itd.)«, npr. *Dom ljudske prosvete, Vseučiliški dom, Zdravstveni dom*.

3.2.2.1 Čeprav se SP 1945 izgovarja na SP 1935, je v resnici tam najti od zgoraj navedenega samo naslove društev, listov in (posredno, samo z zgledom) držav, drugo pa je v SP 1945 prvič izrecno vneseno. (Pač pa je SP 1945 izpustil naslove knjig in slovstvenih izdelkov, mogoče

²³ Mišljen je SP 1935, kot je razvidno iz stavka v SP 1945, str. 7: »... pravila .. določena .. v Slovenskem pravopisu (izdalo Znanstveno društvo leta 1935)«. Zaradi svojega zavajajočega podnaslova se SP 1937 sploh največkrat zmotno ima za zgolj krajši ponatis SP 1935, četudi v resnici pravopis precej prekodificira.

zaradi nespornosti velike začetnice pri njih.) — Celo po vojni je šele SP 1962 od teh novot omenil vojaške enote in domove (piše jih z malo), vendar samo v opombi in v okviru dolgega seznama, kjer jih je kar težko najti. Zgledov za agencije, radijske postaje in politično-geografske pojme tipa *zvezna republika* pa ni niti v SP 1977.

3.2.2.2 Poglavlje *K II* ima eno samo točko, in sicer *h G*: »Imena upravnih enot v raznih državah (tudi pokrajin, ki so le upravne enote)« se pišejo z malo (*dravska banovina, brandenburška pokrajina, ljubljanska pokrajina, črnomaljski okraj*); v tem se SP 1945 strinja s SP 1935 in 1937, čeravno je tam drugače formulirano, češ da se pridevniki,²⁴ narejeni iz stvarnih lastnih imen (kar je takrat pomenilo vsa lastna imena, razen za osebe in živali), sploh pišejo z malo.²⁵ Povojni Pravopisi na to kategorijo posebej ne opozarjajo več.

3.2.3 Poglavlje III prinaša dodatek sedmih kategorij imen, ki se pišejo z malo »že po Slov. pravopisu«:

L) »Imena zgodovinskih dogodkov, pravnih in strokovnih pojmov«, npr. *francoska revolucija, atlantska karta, versajski mir, ustava ZSSR, domovinska vojna*; pač pa se za razlikovanje od navadnega oktobra piše *Oktober = oktobrska socialistična revolucija*.

M) »Imena raznih zborovanj, kongresov, konferenc, tečajev itd.«, npr. *zbor aktivistov, III. intendantski tečaj* (sic); razen kadar zbor ne pomeni zborovanja, ampak telo, in je to telo vrhovni državni organ, npr. *Zbor odposlancev slovenskega naroda*.

N) »Imena odlokov, odredb, naredb, uredb itd.«, npr. *ukaz o imenovanju in napredovanju oficirjev*.

O) »Imena redov, odlikovanj itd.«, npr. *znak hrabrosti, red parti-zanske zvezde*.

P) »Imena pripadnikov političnih, vojaških in drugih organizacij, in sicer dosledno v novi Jugoslaviji in drugod«, npr. *skojevec, nedičevец, partizan, zaščitnik, gestapovec*; pripominja se, da je *SS-ovec* navidezna izjema, saj gre pri *SS* »za krajšavo, ki se sploh ne izpisuje«.

R) »Vzdevki .. osebam in stvarjem«, npr. *švabi, belčki, »stari pisker« (zapor v Celju)*.

²⁴ Mišljeni so pridevniki na *-ski, ški*.

²⁵ Vsi trije SP med obema vojnama so načelno dovoljevali tudi izjeme od tega pravila, če bi bila pisava z malo nerazumljiva (SP 1920) ali dvoumna (1935 in 1937), vendar so vse bolj zmanjševali število zgledov. SP 1920 ima *Poljski* (tj. iz občine Polje), *Vaški* (iz Vač, ne iz vasi), *Gorski*, posebej pa dovoljuje še iztujenjski *Nilski* in *Padski*; v SP 1935 ostaneta samo še *Vaški* in *Gorski* (Gora pri Sodražici); v SP 1937 pa odpade še *Gorski*. — SP 1935 omenja *dravsko banovino* tudi v kategoriji »razni strokovni izrazi«.

S) »Pridevnik »veliki«, kadar stoji pred raznimi imeni«, npr. *veliki Oktober*, *velika domovinska vojna*.

3.2.3.1 Tudi tu se je SP 1945 skromno odpovedal prvenstvu in se skrnil za avtoriteto SP 1935. Vendar ta izrecno ne navaja nobene²⁶ od sedmih kategorij, le iz zgledov bi bilo mogoče deducirati točke L), P) in S), druge pa že komaj (iz SP 1937 morda še R)).²⁷ Glede točke P) je bilo v Breznik-Ramovševih Pravopisih sploh nekaj zmešnjave (velja tudi za SP 1944), saj so poleg *ilirca* (SP 1935) in *mahničevca* (SP 1937) imeli tudi *Staroslovenca* in *Mladoslovenca* (SP 1935 in 1937, morda po naliki z *Neslovanom*; za tistega, ki ni gledal v Popravke, priložene SP 1935, pa je bil še bolj zavajajoč *Bleivcevec*), sploh pa *Zvonovca*, *Čbeličarja*, *Dominsvetovca*, *Vajejca*. Točke M) se SP 1935 in 1937 dotikata le toliko, kolikor prepovedujeta besedo *zbor* v pomenu 'shod'.²⁸ Pač pa je pisava Oktober pravzaprav sugerirana v SP 1935 in 1937 z zgledom (v slovarju) *Cerkev* — seveda, če bi bilo realno pričakovati, da se bo povprečni uporabnik lahko povzpел do posplošitve, da se z veliko piše »ena sama sestavina namesto večbesednega občnoimenskega poimenovanja« (SP 1977), kajpada samo izjemoma. SP 1945 je torej dragoceno razširil inventar, celo bolje kot oba naslednja SP (velja zlasti za SP 1950), kjer je večina tega sicer omenjena, vendar zelo skopo, težko najdljivo in raztreseno (včasih samo z zgledom v slovarju); glede zborov, Oktobra in Celjskih piskrov pa se sploh ni mogoče zanesljivo poučiti. Boljši od SP 1945 je šele SP 1977, različen od njega pa je v tem, da dopušča veliko začetnico pri poimenovanjih zvez, sporazumov, pogodb, zborov (SP 1945 samo zborov) in jo zahteva pri kategoriji N, če si odloke itd. predstavljamo kot besedila s takim naslovom, pri vzdevkih tipa *Švab* = 'Nemec' v nasprotju s *švabom* 'vojakom'²⁹ in pri nevrstnih imenih poslopij (*Stari pisker* — vendar je treba na slednje sklepati iz zgledov kot *Nebotičnik*).

3.2.4 Na koncu Pravil ima SP 1945 še štiri pripombe.

3.2.4.1 Prva pripomba taksativno našteva: »Namesto *Sovjetska zveza* rabimo tudi krajšavo *Zveza*, namesto *Komunistična partija* rabimo krajšavo *Partija*, namesto *Osvobodilna fronta* tudi krajšavo *Fronta*.« — Šlo je za to, da se z veliko piše ena sama sestavina namesto celega večbesed-

²⁶ Blizu delu točke L) v SP 1945 so v SP 1935 »strokovni izrazi« v § 11 č).

²⁷ Prim. SP 35 §§ 10, 11, 9, geslo *velik*; SP 37 § 1, 2. odstavek.

²⁸ SP 1920 jo je nasprotno posebej priporočal: »+ meting (*angl. meeting izg. míting*); *zbor*, *shod*« (str. 68).

²⁹ Že SP 1950 ima *Švaba* poleg *švaba* 'ščurka', vendar ni jasno, ali s *Švabom* misli prebivalca pokrajine Švabske (prim. SP 1962 *Švabi* : *švab* 'Nemec') ali Nemca ali nemškega vojaka.

nega imena. Kategorijo so slutili in zanjo v okviru drugih kategorij ali v slovarju tudi navajali zglede vsi Slovenski pravopisi. Vendar so bili ti zgledi do SP 1945 omejeni na naslove časnikov, revij, almanahov in podobnih tiskovin ter še na (Slovensko) Matico.³⁰ Tako ima npr. SP 1899 *Na oknu sedi čebelica. Prve pesmi Prešernove je prinesla Čebelica* (§ 575); *Narod odgovarja Gospodarju, Tovariš pa Zvonu* (§ 576); SP 20 *Narod, Gospodar, Pravnik*, tj. z izpustitvijo pridevnika *Slovenski* pred njimi, češ da »imajo določen pomen in se rabijo lahko brez pridevnika« (§ 7); SP 1935 in 1937 (§ 9) ter 1944 *Zvon, Zvonov*. Predvojni SP so torej sem vmešavali neko drugo kategorijo, namreč pisanje z veliko tudi neprvih sestavin v večbesednih stvarnih lastnih imenih, ki same niso lastno ime. Pisalo se je namreč *Slovenska Matica — Matica Slovenska, Ljubljanski Zoon, Učiteljski Tovariš*³¹ itd. Da bi Pravopisi tako pisanje, nasprotno siceršnjim njihovim pravilom, upravičili, so najprej razglašali te neprve sestavine za lastna imena; tako SP 1920, že pred njim pa SP 1899 v § 576: »imena *Matica, Sokol, . . Zvon* je pa občna raba naredila za lastna imena«. SP 1935 je problem zamolčal (izvzemši težko najdljiv zgled v slovarju pod *úd: ud Slovénske Mátime*) in s tem sugeriral pisavo vsake neprve sestavine z malo; toda že SP 1937 je znova uvedel *Matico Slovensko, Ljubljanski Zoon* (§ 6) kot izjemo zaradi tradicije (v SP 1944 je to izpuščeno). SP 1950 (§ 22) je kljub temu, da sam v impresumu trdi, da je prirejen po SP 1935, glede tega enak SP 1937. Šele SP 1962 izrecno zahteva samo *Ljubljanski zoon* (tako tudi SP 1977). — SP 1945 je potemtakem s trojico *Zveza, Partija, Fronta* prvi zaobsegel še drugačne zglede, ni pa se še zmožil iz teh posameznosti dokopati do občega spoznanja in pravila. Oponašati mu tega ne kaže, ko vemo, da je SP 1950 ta pojav zmotno vtaknil s še nekaterimi v rubriko Spoštovanje (§ 24: *Maršal, Fronta, Vaša Eksclenca*, ima pa v slovarju npr. tudi *Matico* in *Cerkev*, slednjo po SP 1935 in 1937), SP 1962, ki je veliko začetnico zaradi spoštovanja sploh opustil, pa skopega števila takih zgledov, umaknjenih v slovar (*Slovenska matica = Matica, Čbélica . . : Kranjska čbelica*), niti poskušal ni teoretično utemeljiti, in je pravzaprav zdrknul pod dosežek SP 1899 in SP 1920. Šele SP 1977 je to kategorijo končno zadovoljivo osamosvojil in jo prvi tudi formuliral (SR 1977 (1), str. 86, tudi 80).

3.2.4.2 Druga pripomba uzakonja pisanje z malo, kadar »rabimo posamezne dele sestavljenih lastnih imen od A) do K) . . in kadar ti deli

³⁰ SP 1899 navaja v tej zvezi še *Sokola*, toda to je druga kategorija.

³¹ Sprva tudi *Dom in Svet*, kar SP 1899 še zahteva oz. dovoljuje.

niso udomačene krajšave (kot *Zveza* in *Partija*), torej vselej takrat, kadar gre za splošno, nedoločno ali množinsko rabo posameznih delov lastnih imen«, npr. *predsedniki svetov ljudskih komisarjev zveznih republik* »ali kratko« *predsedniki svetov ljudskih komisarjev* »ter nadalje« *glavni javni tožilci, vojne akademije, zdravstveni domovi* »kakor tudi v ednini: *član predsedstva*«. Zgledi kažejo, da je hotel SP 1945 tu opozoriti na razliko v pisanju vrstnih poimenovanj in enakozvočnih lastnih imen sploh, ne le njihovih delov. Formulacija pravila hkrati potrjuje, da splošnost pojava tipa *Zveza* ni bila zagledana, saj bi bilo očitno treba pisati *član Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta*, toda *član predsedstva*, ko bi iz gospodarnostnih razlogov lastno ime v besedilu okrajšali. Povrh ima SP 1945 v slovarju zoper lastno pravilo *Ljudska pravica, krajšano: Pravica*.

3.2.4.5 Tretja pripomba: »Kadar tvorimo iz začetnih črk sestavljenih lastnih imen od A) do K) samostojne krajšave, jih pišemo s samimi velikimi črkami ter jih sklanjamo po njihovih končnicah kot moške ali ženske samostalnike, pri čemer stavljamo med krajšavo in označbo sklona vezaj. Uporabljajmo pa le take krajšave, ki so res že udomačene; tvorba novih krajšav se ne priporoča.« (Torej *AVNOJ AVNOJ-a; OZNA OZN-e*.)³² — Kot da bi bila potencirala svarilo iz SP 1945, sta povojna SP pisavo z vezajem družno prepovedala (SP 1950: »kratice v pisavi nikoli ne dobivajo kakih obrazil. /./ Kadar pa črkovne značke črkujemo, ostanejo seveda zmeraj nepregibne« — § 77); pregibanje sta dovolila samo, kadar »jemljemo krajšave kot nove besede« (SP 1962, str. 91), npr. *Napróza, Únrrin* (SP 1950), *pri Avnoju, pri Unicefu* (SP 1962).³³ Njuno protinaravno pravilo ukinja SP 1977 (SR 1977, str. 79; SR 1979, str. 249), po katerem je možno *AVNOJ-a, AVNOJA* in *Avnoja, Ozne* in *OZNE*³⁴ — toda ne (pravilno) tudi *OZN-e*. — Predvojni SP te problematike niso načenjali. Približal se ji je le SP 1937 (in po njem SP 1944): »Če imena krajšamo, jih pišemo z veliko začetnico, npr. *DS* (Dom in svet), *ČZN*« (§ 6). SP 1945 je torej to problematiko prvi registriral in jo povrh še rešil v skladu z ustrojem slovenskega jezika, ne pa zoper njega kakor uradna povojna SP.

³² Drugi v SP 1945 navedeni zgledi niso v odvisnih sklonih; gre res za same ženskospolne samostalnike, ki se ne končujejo na samoglasnik, ali množinske: *OF, KPS, ZSM* (= Zveza slovenske mladine), *SPZZ* (= Slovenska protifašistična ženska zveza), *VDV* (= Vojska državne varnosti), *ZSSR; NOV in POS, NOV in POJ*.

³³ Torej pri tipu, ki ga SP 1945 sploh še ne pozna.

³⁴ SP 1977 seveda navaja drug zgled. — Glede pisave *OZNE* (ter *OZNA-e* in *OZN-e*) gl. tudi SR 1978, str. 210—1.

3.2.4.4 Četrta pripomba se imenuje »Splošna pripomba« in govori o tem, da se vsa v SP 1945 navedena pravila nanašajo na rabo imen sredi povedi, kajti na začetku povedi tako ali tako pišemo vselej veliko začetnico. In ker so po SP 1945 »glave dopisov, naslovi, podpisi, besedilo štipiljke itd.« povedi (»skrajšani samostojni stavki«), se vse to začenja z veliko tudi, če je prva beseda ime, ki se sicer sredi povedi po SP 1945 piše z malo, npr. *Krajevni narodno osvobodilni odbor Vinica* (v naslovu, štipiljki), *Generalmajor Dušan Kveder* (kot podpis). — To je bila zelo zanimiva, brezpovedkovne povedi in prostorsko razsejano besedilo zadevajoča pripomba, deloma izvirna glede na druge SP. Prvič je izvirno to, da so naslovi, podpisi itd. izrecno opredeljeni kot povedi (samostojni stavki), torej pisava z veliko pri njih ni nič takega, kar bi bilo treba posebej kategorizirati. Prejšnji SP so napise in podpise navajali bolj tako, kot da ne gre za povedi, ampak za nekaj, kar samo spada ob nje. SP 1950 in 1962 sicer (seveda v svoji terminologiji) opozarjata na povednost brezpovedkovnih povedi pri navajanju del s celotnim naslovom (§ 3 oz. 35); napisov in podpisov pa ne omenjata več. Pod Pomni omenjata oba še veliko začetnico pri naslovih (npr. v čitankah), kadar stojijo za »številkami ali črkami, ki prislovno (prvič, drugič, tretjič) zaznamujejo točke v razvrstitvi«. V SP 1977 odpade naposled še to in ostane samo opozorilo na navajanje del s celotnim naslovom. In vendar bi se povprečni pišočji pač še bolj verjetno vpraševali to, ali je poved tudi od glavine odmaknjen del besedila, npr. glava, napis, podpis in naslov zunaj navajanja sestavin celotnega naslova.³⁵ Zlasti za podpis bi bila opomba koristna, ker se tu pred imenom pogosto postavljajo izrazi, navadno kratice, za družbeni položaj, poklic, znanstveno stopnjo ipd., ti pa se po povojnih SP izrecno pišejo z malo. Ali se je torej v dopisu, v katerem je zadnja poved pred podpisom zaključena s končnim ločilom, podpisovati *inž. Črt Krnc* ali *Inž. Črt Krnc*? Čeprav podpis ni nič drugega kot nova poved za končnim ločilom, le da je lahko prostorsko odmaknjena razmeroma daleč niže, prevladuje danes v praksi mala začetnica. — Druga izvirnost te opombe v SP 1945 je, da izrecno omenja glave dopisov in štipiljke. Morda je k temu pripomoglo to, da je SP 1945 nastal v okoliščinah, kjer je bila tiskana beseda časnika in knjige potisnjena v ozadje od tipkanih, ciklostiranih in rokopisnih besedil. Vsi uradni SP so imeli pred očmi vendarle predvsem umetnostno in pub-

³⁵ Da se te enote res povedi, je v SP 1977 mogoče posneti vsaj iz 6. pomni v poglavju o stavi pike (SR 1979, str. 233).

licistično zvrst jezika. Sodobnejši³⁶ je spet šele SP 1977; štampiljk sicer ne omenja, zato pa vsaj v Ločilih našteva glave dopisov in še več drugih prvič registriranih kategorij, tipičnih za besedila drugih zvrsti jezika (SR 1979, str. 233, 238, 244).

3.2 Od polovice str. 7 pa do konca prve tretjine str. 10 je natipkan tretji, zaključni del Osnutka, naslovljen Utemeljitev.³⁷ Nanaša se samo na večbesedna nepredložna stvarna lastna imena ter enaka imena držav in državnopravnih teles. Sestoji iz dokazov za prednost predlaganih pravil pred »pisanje/m/ sestavljenih imen... z velikimi začetnicami pri vsaki posamezni besedi,³⁸ ki tvori del sestavljenega imena (... in pisanjem z veliko) pri manj važnih imenih (na primer: *Okrožni izvoršni odbor za Belo Krajino*)«. S tem se je SP 1945 postavil po robu tisti »praks/i/, ki je zašla marsikje predaleč ali pa se lovi« in »sistematičn/o/ kodifi/ciral/ t/o/, kar se je v praksi že kolikor toliko nesporno uveljavilo« zaradi »globokih političnih sprememb v življenju našega naroda«.

3.3.1 *Provi* argument zoper pisanje z veliko vseh samostalnikov in pridevnikov v večbesednih lastnih imenih in pisanje z veliko vseh, tudi hierarhično nižjih (državnih) organov, uradov itd. bi lahko poimenovali argument domačnosti. Tak način pisanja da ni niti slovenskega niti slovanskega izvora, marveč je zgledovanje po anglosaških in roman-

³⁶ S povodnjijo javnih oglasov, obvestil, reklam, plakatov, osmrtnic, obrazcev... se je v 20. stol. zelo povečalo število prostorsko razsejanih besedil, in to takih, ki so mnogo komu edino popoldansko čtivo. Današnji človek, tudi izobraženec, zlasti tehnični, bere in piše (zlasti na delovnem mestu in v zvezi s svojim delom — in marsikateri bere in piše skoraj samo v tej zvezi) pretežno dopise, (slabo) tipkane in nato različno razmnožene materiale, naloge, evidence, tabele, sheme, legende, načrte, grafe, telekse, kompjuterske avtpute... Vse do SP 1977 so Pravopisi to dejstvo praktično prezirali. Tudi zato, ker se ni bilo kje poučiti o pravopisnih posebnostih takih besedil (kaj šele o pravopisni stilistiki), se je uveljavljala nezaželeno praksa in večalo število izjem od splošnega pravila. Tako je SP 1899 po splošnem pravilu, da se poved začne z veliko in ima na koncu končno ločilo, še zahteval, da se piše pika »/p/o naslovih in nadpisih« (§ 736); SP 1920—1937 so temu dodali tudi podpise. Vzporedno so ti SP zahtevali v takih povedih tudi veliko začetnico. SP 1950 je že ukinil piko za tiskanimi naslovi v knjigi in časopisu in sramežljivo dodal: »pač pa jo navadno postavljamo v pisavi z r o k o c«. A SP 1962 ima za to celo že poseben pomnik: »Za naslovi in podpisih ne pišemo pike.« SP 1977 je kot »/n/ovo po praksi« že moral priznati kategorijo, kjer se z veliko začeta poved piše brez končnega ločila dovolj nesmotrno: zadnja (ali edina) poved pod sliko, grafom ipd. (drugo je odsotnost končnega ločila v glavah dopisov ali celo v sodobnem bibliotekarskem zapisu). — Noben SP tudi ne opozarja na paralelnost velike začetnice in končnega ločila.

³⁷ Skoraj ena tretjina Osnutka odpade torej na utemeljevanje pravopisnih odločitev. — V tem, da je predlog in prinaša k pravilom utemeljitve, je SP 1945 podoben SP 1977.

³⁸ Formulacija je nepazljivo pretirana: predlogi in vezniki (prim. Narodno osvobodilna Vojska in Partizanski Odredi) se niso nikdar pisali z veliko. Dejansko so se samo samostalniki in pridevniki, ker druge besedne vrste v teh imenih praktično ne nastopajo.

skih pravopisih. »Kakšen značaj ima raba velikih začetnic pri Angležih in Francozih, je najbolje razvidno iz priložene razprave dr. Breznika.« (Str. 8.) Te razprave v fasciklu arhiva IZDG sicer ni. Gre pač za članek v *Domu in svetu* 1919, str. 289–90, kjer Breznik ocenjuje Župančičev prevod Treh zgodb Gustava Flauberta. Lahko se reče, da je sestavljalce SP 1945 določala v njihovem stališču prav ta Breznikova razprava. Vendar pa so jo dodatno aktualizirali s tem, da so predložili še en dokazni predmet: iz oktobrske številke za leto 1944 ameriške popularne revije *Reader's Digest* so s strani 98, 76 in 105 pretipkali štiri zelo kratke odlomke in jih prevedli, v ponazorilo svoje trditve, da zlasti ameriški pravopis »kaže tendenco, da se vsaka posamezna beseda, ki se zdi piscu važna, piše z veliko«. Tako so poudarek, ki je bil pri Brezniku na francoščini,³⁹ prenesli na ameriško angleščino. To je zanimivo, ker najbrž odseva takrat že rastočo pomembnost tega jezika v slovenskem prostoru.⁴⁰ Še bolj zanimivo pa je, da so sestavljalci SP 1945 ameriško pravzaprav izrabili za v danih razmerah prejkone učinkovit psihološki maneuver, ko so napisali: »Ta način /pisanja/ je že močno podoben nemškemu načinu, kjer se sploh vsi samostalniki pišejo z veliko.« Tako so po njihovem neustreznem načinu pisanja z vratolomnim skokom nenadoma poenačili s pravopisom jezika tedanjega okupatorja.⁴¹ — Anglosaško-romanski način so, trdi dalje SP 1945, prevzeli od slovanskih narodov predvsem Rusi in Srbi (tudi ta trditev je vzeta iz Breznikovega članka), vendar v praksi nedosledno, kar ni čudno, saj je »v/sa tendenca slovanskega pisanja .., da se pisava z velikimi začetnicami omeji«. V slovensščini pa je »neomejeno« pisanje z veliko še celo »nekaj tujega in .. nikakor ni v skladu z nje/no/ zgodovino in zgradbo«.

³⁹ V času, ko je izšel omenjeni članek v *Disu*, je Breznik še posebno gorečno purgiral slovensčino galicizmov. V slovarju svojega SP 1920 je npr. dal med prvimi 11 gesli pod črko G kar sedmim križec, ker so bila (posredno) prevzeta iz francoščine: *galanten, galop, garantirati, garaža, garda (gardedama), garnirati, garnizija*.

⁴⁰ Na splošno je bila angleščina vse do petdesetih let dosti slabo znana in ni veliko vplivala na slovenski jezik.

⁴¹ V navedkih iz *Reader's Digesta* seveda nikakor ni bilo podobnosti z nemškim pravopisom. Če odštejemo osebno lastno ime, kar so pač tudi Slovenci zmemor pisali z veliko, in naslove člankov (kjer Američani velikokrat pišejo z veliko vse besede ali vsaj vse, razen predlogov, veznikov in členov), izkazujejo navedki veliko začetnico sredi povedi pri samo štirih samostalnikih (od katerih je eden rabljen pridevniško, kot prilastek), a kar pri šestih pridevniki: *Same Facts of Life-and-Death Interest to You* (naslov članka); *Dr. Clarence C. Little, Managing Director of the American Cancer Society, offers this hope...; I asked a furloughed soldier what, in his opinion, gave the American Army its special punch; You're Sure that you are Right? How fine and strong! But were you ever just as Sure — and Wrong?* V zadnjem primeru gre sploh za izrazito redko in stilistično rabo velike začetnice.

3.3.2 Drugi argument — lahko bi mu rekli argument jugoslovanske enotnosti — je bil, da so Srbi in drugi jugoslovanski narodi že uvedli način pisanja, kot ga je predvideval SP 1945, »dasi je bilo pri njih skoraj neomejeno pisanje z velikimi začetnicami — največ pod francoskim vplivom — že davno pred aprilom 1941 v rabi«. Pisanje *Narodno oslobodilačka vojska, Crvena armija* (z edino izjemo *Sovjetski Savez*) da »najdemo v časnikih, ki izhajajo v osvobojenem Beogradu, v Politiki, Borbi itd. ter v vseh publikacijah, kakor na primer v knjigi Titovih govorov in člankov«. Zato ni videti razloga, zakaj naj bi Slovenci prevzemali za novo to, kar so drugi Jugoslovani že zavrgli. — Res sta Borba, ki je prva medvojna leta že v glavi nosila napis *Organ Komunističke Partije Jugoslavije* (kasneje ga je pisala s samimi velikimi), in Politika v tistem času pisali v glavnem tako, kot trdi SP 1945, čeprav stoodstotne doslednosti ni bilo (prim. Politika 6. XI. 1944: *Rat na Tihom Okeanu* (str. 2), *Praznik Velikog oktobra* (2), kar je ravno narobe kot po SP 1945, *organ Komunističke Partije Hrvatske* (3); 7. XI. 1944: *Referat Pretsednika Državnog komiteta odbrane, pobeđe Sovjetske Revolucije, dužnosti prema Otadžbini, svojoj Sovjetskoj Otadžbini* (vse str. 5); poleg *Sovjetski Savez* se je praviloma pisalo tudi *Sjedinjene Američke Države* in *Demokratska Federationa Jugoslavija*; narodno-oslobodilački pa se je večinoma pisalo z vezajem).

3.3.3 Tretji argument, argument funkcionalnosti, je bil, da bi bilo nesmiselno pisati »z veliko čisto nevažne besede, kar kažejo najbolj očitno primeri kakor *Krajevni Narodno Osvobodilni Odbor v Semiču*«. Baje bi se zdelo, »da imajo vse besede, ki jih pišemo z veliko, enak pomen. Nastopi torej izenačevanje v enakem smislu, kakor na primer pri Nemcih, kjer se pišejo vsi samostalniki z veliko in pisava nič več ne izpričuje važnosti⁴² posameznih besed«. — Tu je torej že drugič na silo pripisana tisti pravopisni praksi, zoper katero se argumentira, podobnost z nemško.

3.3.4 Četrti argument, argument estetskosti, je pripisoval pisanju, predlaganemu v SP 1945, »veliko prednost, da je bolj estetično in bolj pregledno .., ne kviri lepote in ne moti očesa«, in to dokazoval s primerjavo med *Tovariš X je zaposlen pri Oddelku za Ljudsko Prosveto v Odseku za Prosveto pri Predsedstvu Slovenskega Narodno Osvobodilnega Sveta* in predlaganim *Tovariš X je zaposlen pri oddelku za ljudsko prosveto v odseku za prosveto pri Predsedstvu Slovenskega narodno*

⁴² Iztipkano je pomena, nato pa z roko prečrtano in nadpisano važnosti. Enaka izrazna ohlapnost v prejšnji povedi je bila spregledana.

osvobodilnega sveta. — Ker se razen na lepoto sklicuje tudi na preglednost, je ta argument pravzaprav deloma ponovitev tretjega.

3.3.5 Peti, zadnji argument so bili »tehnični in praktični razlogi«, torej argument praktičnosti. Pravila SP 1945 da so zelo preprosta ter lahko naučljiva in zapomnljiva, »in prav enostavnost predlaganega osnutka je ena izmed njegovih bistvenih utemeljitev«. Vendar SP 1945 enostavnosti ne izpostavlja samo kot nekaj, kar bi pač delalo učenje lažje in prijetnejše, ampak poudarja njeno veliko važnejšo posledico: hitrejši in s tem učinkovitejši in cenejši pretok obvestil (informacij). Pravi namreč: »/tako/ bo v veliki meri olajšano delo naših pisarjev in strojepisk, tiskaren in korektorjev ter bo prihranjeno mnogo dragocenega časa«. V ospredje so, zanimivo, postavljeni ne toliko prvotni avtorji besedil kot zapisovalci, reproduktivci, tistih, ki zadnji še lahko zloščijo pravopisno morebiti spacan izdelek, preden ga ugleda javnost. V tem se nehote razkriva slabost dejanske prakse na Slovenskem. Po drugi strani pa je implicitna zahteva, naj npr. tudi strojepiska obvlada pravopis, več, kot se je v praksi doseglo vse do danes,⁴³ hkrati pa novo potrdilo, da so sestavljalci SP 1945 imeli močno pred očmi uradniški jezik in tipično zapisovalno tehniko le-tega.⁴⁴

3.3.6 Zadnji odstavek Utemeljitve in celotnega Osnutka formalno ni označen kot argument, vendar je deloma tudi to; potem ko zgoščeno povzema, kdaj naj bi se poslej pisalo proti dotedanjim pravilom z veliko, in poudarja, da so meje v pravilih tako jasno potegnjene, da skoraj ne more biti pomote, namreč pravi: »Kolikor je naš novi način pisanja nastal prav iz političnih vzrokov, jih predlagani osnutek v polni meri upošteva in jih čimbolj jasno očituje. S tem so podani vsi pogoji, da se bo tudi dejansko uveljavil, ako ga tudi Predsedstvo Slovenskega narodno osvobodilnega sveta odobri«. — Čisto nazadnje je še datacija »Črnomelj, 11. februarja 1945«; z njo se je SP 1945 pregrešil zoper samega sebe, saj je v slovarskem delu pri geslu *datum* zahteval: »če navajamo kraj, med tem prislovom kraja in dnevom ne pišemo vejice (npr. *Na osvobojenem ozemlju 30. oktobra 1944, Moskva dne 22. junija*)«.

⁴³ Kljub temu, da je tipkanje skoraj čisto spodrinilo pisavo z roko, se od Pravopisov na tipkanje posebej ozira le SP 1977: »V pisavi s strojem se namesto dolgega pomišljaja navadno rabi vezaje — SR 1979, str. 247; čeprav vsaj v praksi prodirajo deloma drugačna pravila, zlasti glede razmika (izpušča se npr. med cifro in sledečim %, med piko in naslednjo cifro v datumih ipd.).

⁴⁴ Navsezadnje je sam tipkopis SP 1945 poln napak, kar zadeva nestičnost ločil z besedo za ali pred njimi. V tej razpravi so pri citiranju take napake popravljene (zgleidi pa stavljeni v ležečem tisku, čeprav v SP 1945 niso podčrtani).

4 Nekaterniki hočejo zmeraj, v obdobjih hudih lomov starih in sunkovitih zrasti novih družbenih sistemov pa še posebej na glas, z jezikom v umišljeno staro- ali novosvetnost.⁴⁵ Vendar pri razbohopenju velike začetnice ni šlo za posamezne primere, ampak za splošnejši trend. Kako je natančno ta pisava prodirala in koliko je prodrla in ali je res nastala iz »političnih vzrokov«, bo treba še raziskati. Vsekakor pa je vsaj glede na kodifikacijo deloma res pomenila skok iz zgodovinskih kolesnic, in neovrgljiva zasluga SP 1945 je, da jo je skušal vrniti vanje, ne da bi bil krnil, kar je bilo v njej umestnega. Pri tem ga je zaneslo v nevzdržna zunajjezikovna merila, ki bi mu, vsaj v daljši perspektivi, uveljavitev gotovo spodnesla. Toda njegova največja slabost ga hkrati dela posebnost med SP in seveda samo še večja njegovo dokumentarno ceno. — Če se zanemarijo zunajjezikovna merila in odmislijo nejasnosti, ki so bile posledica nerazločevanja med lastnoimenskostjo naslovov in nelastnoimenskostjo enakozvočnih vrstnih poimenovanj (v tem pa SP 1945 ni edini med SP) — potem se tudi vidi, da predlagane rešitve večinoma niso bile slabe; njihovo živost dobro ponazarja to, da so se, slečene temeljne za blode, večinoma uveljavile v praksi, čeprav SP 1945 ni izšel in sta SP 1950 in 1962 postavljala deloma drugačna pravila. To ne velja samo za veliko začetnico, ampak tudi za pisanje akronimov v stranskih sklonih. — SP 1945 je tudi prvi registriral vrsto kategorij, ki so kasneje dobile stalno, čeprav včasih preobstransko mesto v Pravopisih (npr. imena vojaških enot). — SP 1945 pa predstavlja tudi prvi zbir izrazja, ki ga je prinesel ali razširil NOB. Vanj je vnašal zdravo normo, kakršni bi bilo težko oporekati, in v tem je njegova največja vrlina. V funkcionalnem razločevanju sopomenk je bil kar nekam moderen. Njegov slovarček z okrog 70 sposojenkami iz srbohrvaščine, ki so spodrivale slovenske ustreznice deloma celo v uradnih besedilih, bi bil lahko uspešno jezil žargonsko povodenj,⁴⁶ ko bi bil izšel. A tudi arhiviran priča SP 1945 o prizadevanju svojih sestavjalcev za samobitnost slovenščine na področju, kjer je njena govorna zvrst iz znanega razloga ostala izrazno deficitarna.

⁴⁵ Za to ponazorilen je zaradi svoje skrajnosti primerček iz zgodovine ruskega jezika: Po zmagi sovjetske revolucije se je v časopisu oglašil možakar, ki je trdil, da socialistična ureditev »more in mora temeljiti na strogo znanstvenih temeljih. Iz tega sledi, da mora jezik v njej po svojem ustroju ustrezati znanstveni osnovi. /.../ 'Oblaki, plavajoči na nebu' se v naših dneh kaže nepravilno, reakcionarno, topeče naš um, omejuje polet naše duše. Pravilneje bi bilo reči, ustrezno sodobni znanstveni predstavi o nebu, da oblaki plavajo v atmosferi.« Gl. I. Kiselev, Revolucija i jazyk. Vestnik žižni 1919 (6—7), str. 33—44.

⁴⁶ Zborni jezik se je vseeno ubranil. Od srbohrvatizmov v slovarju SP 1945 se je nesporno sprejel samo *juriš*.

SUMMARY

Slovenski pravopis (= SP) is the traditional title of reference books (texts) on Slovene orthography and good Slovene usage. Since 1899, there have been nine different SPs, the last one being a draft published in *Slavistična revija* 1977—1979. Two of them were the result of cultural and educational efforts within the Slovene partisan movement during W. W. II. One of these two was written in 1945 on liberated territory and has remained unpublished. It consists of a proposed revision of the rules of capitalization and a proscriptive dictionary.

The dictionary represents the first collection of terms that originated or became widely used during W. W. II. It includes also some seventy Serbo-Croatian loanwords which threatened to creep from the partisan jargon into standard Slovene. Making good use of subtle semantic distinctions, like between potentially synonymous suffixes, it firmly defended the autochthonous Slovene military terminology.

In the use of capitals beginning words, SP 1945 partly recognized the new practice of more frequent capitalization which was considered to reflect the important social and political changes brought about by the revolutionary struggle for national liberation. The two basic criteria of SP 1945 were extralinguistic: for a noun (noun phrase) to count as a proper noun, the significatum had to fit into 1) the hierarchical top (e.g. the names of supreme administrative bodies) and 2) the geographical and temporal restrictions to the New Yugoslavia, the Soviet Union, or insufficiently specified countries with resistance movements.

Under the influence of Breznik, however, SP 1945 rejected the excessive use of capitals on the grounds of Slavic and Slovene orthographic tradition and uniformity with the current usage in other Yugoslav languages, as well as functional, aesthetic, and mnemotechnical reasons. Stigmatizing excessive capitalization as the influence of Romance and Germanic orthographies, SP 1945 cites examples from the October 1944 issue of the Reader's Digest, exaggeratingly likening the American practice of capitalization to the German one.

Promptly reacting to the recent practice in writing, SP 1945 inventoried a number of new categories that have since found a permanent place in SPs. In spite of its unsound basic criteria, which would have never stood the test of time, SP 1945 excels the two official postwar SPs in some important solutions (e.g. recognizing the declensional character of acronyms), and in minor details even the best SP-text until now, the 1977 draft.

UMETNIŠKE MOŽNOSTI LJUDSKEGA OSMERCA IN DESETERCA V POEZIJI ALJAMIADO 16. IN 17. STOLETJA*

Besedilo poskuša odgovoriti na vprašanje, kako se najbolj značilni verzni vzorci in izrazna sredstva ljudskega pesniškega ustvarjanja vključujejo v osmanske stalne pesniške oblike zgodnje bosanske poezije aljamiado in kako zvrstno zaznamujejo posamezna pesemska besedila.

The article undertakes to answer the question of how the most typical folk-poetry verse patterns and means of expression enter into the Osmanli fixed verse forms of the early Bosnian aljamiado poetry and how they serve as type markers in individual poetic texts.

1 Uvodna pojasnila

1.1 Z izrazom *aljamiado*, včasih tudi *alhamijado*, zaznamujejo jugoslovanski zgodovinarji književnosti srbohrvatskega jezikovnega področja tretjo etapo v razvojnem procesu regionalne bosanskohercegovske književnosti, ki obsega obdobje med 16. in 19. stoletjem. Najbolj opazno zunanje znamenje te književnosti je grafika: slovansko besedilo je pisano v arabski grafiki, torej ji je tuje, in od tod izvira tudi ime aljamiado, fonetična adaptacija arabskega izraza *el a'džamijje*, ki pomeni tuj, nearabski. Črkopis in idejno-umetniška naravnost obdobja predpisujeta tej poeziji tudi zunanjo kompozicijsko obliko, kar dovoljuje raziskovalcem obdobja vrednostno dopolniti osnovno definicijo. Trdijo namreč, da je poezija aljamiado umetniško siromašnejša kot pesniško ustvarjanje bosanskih muslimanov v vzhodnih jezikih, ki mu je — kot drugi etapi v razvoju bosanskohercegovske književnosti — obdobje aljamiado neposredno sledilo (Bogišić, 1976: 285; Huković, 1974: 1; Isaković, 1972: 248; Rizvić, 1973: 26). Podobno vrednotijo tudi razmerje med obravnavano poezijo in istočasno nastajajočo bosanskohercegovsko ljudsko pesmijo (Bogišić, 1976: 286; Rizvić, 1973: 29).

Književne vezi in razmerja, ki jih vsebujeta vrednostni dopolnili osnovne definicije, vabijo k analizi možnosti in pogostnosti rabe slovanskih ljudskih verzni vzorcev v osmanskih kitičnih kompozicijah in stalnih

* Besedilo je prevod referata *Możliwości artystyczne ludowego ośmioi dzieściozłogłoskowca w poezji aljamiado 16 i 17 wieku*, ki sta ga avtorja predstavila na sestanku slavistične komisije krakovskega oddelka Poljske akademije znanosti 21. maja 1980. Poljsko besedilo v celoti ni bilo objavljeno, izšel bo samo povzetek v Poročilih.

pesniških oblikah. Analiza bo omejena na najstarejšo poezijo aljamiado, in sicer na izbrana pesemska besedila od konca 16. do prve polovice 17. stoletja.

1.2 Izbrana verzna vzorca — simetrični osmerek in deseterec — se v pesemskih besedilih osmanskih Turkov le redko pojavljata. Simetrični — najpogosteje jambski — osmerek je praviloma vezan na trivrstične kitice (izjema je pesnitev *Türkmen kyzy*, v kateri podaljšuje kitico četrta, refrenski verz), medtem ko v osmanski književnosti ni pesemskega besedila, ki bi bilo pisano izključno v simetričnem desetercu (Kowalski, 1922: 75—77).

Novost poezije aljamiado je glede na bosanskohercegovsko ljudsko pesemsko oblikovanje stalna pesniška oblika, ki jo sprejema od poklicnih osmanskih pevcev ašikov. Temelji na omejenem številu štirivrstičnih kitic, od katerih zadnja razkriva avtorjevo ime ali psevdonim; uvodna kitica se loči od drugih po razvrstitvi rim in refrena: soda verza sta refrenska, liha pa sta lahko rimana, toda ni nujno; v neuvodnih kiticah združuje prve tri verze ista rima, četrta verz pa je refrenski (Kowalski, 1922: 92—93).

Zaradi končniškega besednega naglasa v osmanski turščini je minimalni pogoj za rimanje ujemanje izglasov zadnjega zloga klavzulnih besed, vendar take povezave niso pogoste, ker v osmanskem pesništvu prevladujejo slovnične rime in se zaradi ponavljanja istorodnih slovničnih končnic bogati rima z globljo asonanco in konzonanco (Kowalski, 1922: 84—7). Posledica (morda pa tudi vzrok?) slovničnega rimanja je pravilo skladenjskega paralelizma med verzi. Glasovni minimum in slovnični značaj osmanskega rimanja sta pomembna, morda celo odločilna dejavnika pri sprejetju osmanskih stalnih oblik v poeziji, katere jezik je drugače prozodično strukturiran in katere pesemska besedila temeljijo na drugačnih skladenjskih, predvsem pa kompozicijskih paralelizmih.

1.3 Osnovna naloga referata je na osnovi izbranih besedil (Mehmed, *Ah nevisto, dušo moja*, 1588—89; Muhamed Hevaji Uskjufi, *Molimo se tebi, Bože, Ja, kauri, vami velju in Višnjemu Bogu*, vse koji sazda, prva polovica 17. stoletja) ne le ugotoviti modifikacije izbranih verzni vzorcev, temveč predvsem odgovoriti na vprašanje, ali je sprejetje ljudskega verzne vzorca spremljala percepcija ljudskih izraznih sredstev, ali so se aktualizirala tudi v rimi in refrenu, in če so se, kakšna je njihova funkcija v stičišču ljudskega verza in osmanske stalne pesniške oblike ter kako funkcionirajo v celotnem pesemskem besedilu.

2 Slovanski ljudski verz v stalni osmanski pesniški obliki

2.1 Poenotenje kitične in kompozicijske oblike osmanskih poklicnih pevcev na vse pesniške zvrsti (prim. Rizvić, 1973: 29–34) in hkratna nevezanost v izbiri verznege vzorca poenostavljata raziskovanje ljudskega verza v zgodnji bosanski poeziji aljamiado, vendar ga hkrati tudi zapletata. Različni tipi lirskega subjekta, ki konstituirajo posamezne pesniške, predvsem lirske zvrsti, odločilno vplivajo na izbor pesniških izraznih sredstev. Posledica književnozgodovinskega položaja, namreč dejstva, da so besedila poezije aljamiado prvi pesniški poskusi bosanskih muslimanov v materinem jeziku in da je njihov življenjski kontekst ljudsko ustno pesniško ustvarjanje, je zvrstna neomejenost ljudskega simetričnega osmerca (4 + 4), ki v zgodnji poeziji aljamiado sporoča tako hedonistične kot ritualne in propagandno-didaktične vsebine. To bi lahko pomenilo, da že samo dejstvo sprejetja materinega jezika vpliva na izbor verznege vzorca, ki je značilen zanj.

2.2 Osmerec (4 + 4)

Islamizirani hedonizem zaznamuje lirski subjekt najstarejšega besedila poezije aljamiado, Mehmedovega Chirvat türkisi, verska zbranost in občutek vraščенosti v anonimno versko skupnost je značilna za lirski subjekt Uskjufijeve pesmi Molimo se tebi, Bože, medtem ko izrazita didaktičnost in propaganda islama približuje lirski subjekt njegove druge pesmi Ja, kauri, vami velju zgodovinskemu. Čeprav tip lirskega subjekta ni vplival na izbor verznege vzorca, ga odstopi od metrične sheme (ali bolje: substitucije ljudskega verznege vzorca z drugim, tudi ljudskim) izrazito zaznamujejo.

2.2.1 V Mehmedovi pesmi sta substituciji 8 (4 + 4) → 9 (3 + 3 + 3) in 8 (4 + 4) → 8 (3 + 2 + 3) v verzih

- (1) Ovi *svit* je kako noću *bit*,¹
nikamo dugo mi živ *bit*. (9–10)

dvojno motivirani: 1° na kompozicijski ravni signalizirata spremembo tematike, ki jo dodatno krepi nerefrenska notranja rima, ki je zaradi oksitonične naglasne zgradbe (*svit-bit*) v srbohrvatskem verzu izrazito opazna (ne mogel bi je uresničiti simetrični osmerek, ker sodozložnih verzov in polstišij v srbohrvatskem pesništvu ne morejo sklepati naglašene enozložnice, o tem: Halle, 1968), 2° na sporočilni ravni pa uvajata verski intermezzo, katerega funkcija je argumentacija erotičnega hedonizma.

¹ Zlogovno členjenje deveterca in osmerca je narekovala notranja rima. Avtorja se zavedata, da ju je mogoče členiti tudi drugače.

2.2.2 Izključno kitično-kompozicijsko funkcijo ima v Uskjufijevi pesmi *Molimo se tebi, Bože sedemzložni refrenski verz*

(2) Ukaži smilje nami,

ki ga lahko razumemo kot kondenzacijo vsebine cele pesmi, ki jo izpostavlja stalna formalna opozicija med kitico in refrenom (osmerek — sedmerek). V isti pesmi ima zamenjava osmerca z devetercem (4 + 2 + 3)

(3) Oveseli srce sastankom (10)

podobno pesemsko-kompozicijsko funkcijo kot omenjena Mehmedova verza.

2.2.3 Krajšanje osmerca v izglasu

(4) Od zla čini pametar,

pamet gubi, ne čin kar (Uskjufi, Ja, kauri, vami velju, 53—54)

nima konstruktivne funkcije v kompoziciji celotnega besedila, temveč samo v okviru kitice. Tako interpretacijo dovoljuje odnos lirskega subjekta do idejne problematike besedila: posamezne kitice so namreč sklenjene, zaključene pesniške variacije, lahko bi rekli celo besedne ilustracije vodilne ideje — muslimanizacije bosanskega ljudstva. V navedenem primeru omogoča krajšanje izglasa moško rimanje pejorativno zaznamovanega slovanskega izraza *pametar* z besedami turškega izvora *kar*, *uhar* in na ta način krepi osrednjo idejo na zvočno-pomenski ravni. Razkorak med verzni in skladijskim členjenjem uravnava sosledje brezvezniških stavkov.

2.2.4 Ker je tip lirskega subjekta pomenljivo modificiral uresničevanje verzne vzorca, pričakujemo, da bo vplival tudi na aktualizacijo ljudskih izraznih sredstev v izbranih besedilih.

2.2.4.1 Vsa besedila se začenjajo v duhu obveznega pesemskega vzorca z apostrofo izbranemu lirskemu objektu; tak postopek ni tuj tudi začetkom južnoslovanskih ljudskih lirskih verzni besedil in uva-
janju premege govora v ljudski verzni epiki, kar povzroča, da je začetek Mehmedove pesmi mogoče brati kot citat uvodne ljudske apostrofe:

(5) Ah nevisto, dušo moja,

vendar z omejitvijo, da besede *nevista* ne razumemo zgolj v pomenu bratova žena (kot se pogosto dogaja v ljudski pesmi, npr.: Dje se munja s gromom igra, / mila seja sa dva brata, / nevjesta sa dva devera; Nevjestina tuga), temveč v širšem pomenu — mlada ženska. Ljudsko stilizacijo apostrofe lahko razumemo na dva načina: 1° kot željo podkrepiti človeško bližino med lirskim subjektom in objektom, vendar hkrati opozoriti na starostno razliko, ki ju loči, in 2° kot uva-
janje v pesniško scenerijo, v kateri erotični dogodek — prav zaradi asociativne navezavnosti na ljudsko pesem — ni mogoč. V okviru apostrofe učinkuje kot

specifično ljudska metonimija *duša moja*, predvsem zaradi invertiranega reda odnosnice in prilastka. Ljudska inverzija istega tipa se kot stilizacijski postopek ponavlja v podobnem kontekstu v drugi kitici: *oči moje* (5), *srce moje* (6), kjer skladijsko bogati leksikalno in slovnično siromašno rimo. Dve izmed omenjenih metonimij doživljata v besedilu zdaj oponentno aktualizacijo ljudske leksikalizacije v povedi: *doklam ne izišla duša* (3), zdaj harmonično intenzifikacijo erotične izpovedi: *Iz srca ja tebe ljubim* (17). Kot citat iz ljudske pesmi lahko sprejememo pridevniško določilo posebne ženske lepote in ponosa v verzju *Gizdava si, gizdav budi* (21) (prim.: Pobratime, sva ti je gizdava; Ženidba Milića Bajraktara). V kompozicijskem smislu pa je najbolj pomembna in izvirna vendarle uporaba ljudskega izrazila *zguditi*, ki v stiku ljudskega verza in osmanskega gramatičnega rimanja učinkuje kot beseda slika tako na zvočni kot asociativni ravni. Asociira namreč z goslimi, s strunami, ljudska pesem povezuje strune s srcem, dušo, konvencija sprejemanja ljudske pesmi pa z epsko pripovedjo. Zadnja asociacija zaradi rabe izrazila v osmanski sklepnii formuli

(6) Ovu pjesmu Mehmed zgudi (23)

oddaljuje avtorja od lirskega subjekta in vpisuje dvojnost v začetno apostrofo: njen naslovník ni le mlada ženska, temveč tudi pesem, besedilo kot umetnina. Pravilnost take interpretacije potrjuje variiranje refrena z glagolom *po-* in *ob-veseliti*, ki spominja na ljudsko tautologijo.

2.2.4.2 Še bolj ljudsko zaznamovan je zaradi rabe besede *smilje* v pomenu milost refren Uskufijeve pesmi *Molimo se tebi, Bože*. Izbor leksema *smilje* motivirata — na ravni medbesedne fonetike izognitev težko izgovorljivi soglasniški skupini, ki bi se v tem kontekstu pojavila, če bi avtor uporabil besedo *milost*, in pričakovanje njene potencialne razbremenitve, ki bi lahko porušila pomensko jasnost izpovedi:

(A) Ukaži milost nami (VF+S_{acc}+Pron_{dat}),

(B) Ukaži milo s nami (VF+Adv+Pron_{instr});

— na pesniškosporočilni ravni pa uvedba besede slike: rezultat abstraktnega dejanja je avtor poimenoval s konkretnim samostalnikom in tako ustvaril alegorijo, ki ne izhaja iz pozunanjenja izbrane(-ih) lastnosti abstrakta, temveč je dediščina slovanskega rastlinskega poimenovanja še iz poganskih časov. Podobno kot ime *perunika* predpostavlja prisotnost boga Peruna v poimenovani rastlini (Petković, 1978: 680—95), ljudsko rastlinsko ime *smilje* poimenuje prisotnost že pozabljenega boga milosti, usmiljenja in dobrote v svojem designatu. Beseda slika v tem primeru ne negira abstrakta, ki ga zamenjuje, temveč ga bogati z ljud-

skim pomenom, leksikaliziranim v rimani besedni zvezi *smilje i bosilje*, ki obdaja versko apostrofo z atmosfero človeške bližine, toplote, čustvene in duhovne čistosti. Osrednji položaj v refrenu družijo obravnavani izraz s predmikrorefrensko rimo² v prvi kitici in oblikuje sintagmi *tebi smilje, sebi smilje*, ki krepita občutek odvisnosti človeka od boga. To odvisnost v naslednjih kitalah stopnjujejo pomeni glagolskih izrazil (uročiti, omilovati, mučiti, javiti, tužiti, uviravati, odbijati, ružiti, othoditi, zaboraviti, moliti) ter njihovo razmerje s povedkom refrenskega stavka, v območju rime pa kontrast med ljudsko pomanjševalnico *sanak* (ki ima podoben pesniški pomen kot isti leksem v ljudski pesmi, npr. v bosanski varianti Hasanaginice) in istorodnima abstraktoma (rastanak — sastanak), s katerima jo družijo slovnična rima. Stopnjevalno vlogo v rimi ima tudi števnik, ki podobno kot v jeziku ljudske poezije zamenjuje nasprotujoča si nedoločna zaimka: *jedan* v pomenu edini (Bože jedan) in neki (Huvo jedan), ki ju v analiziranem besedilu po poti rimanja združuje ljudsko prislovno določilo časa *dan po dan*. Zaimensko-pridevniška rima *nešto-isto-čisto* izpostavlja lastnosti designata besede *smilje* in hkrati potrjuje absolutno obstajanje boga. Ljudska homonimija v poimenovanju nasprotujočih si nedoločnosti *edini/neki* v sklepni formuli identificira avtorja z lirskim subjektom in potrjuje nespremenljivost izhodiščnega položaja v verskem besedilu.

2.2.4.3 Iz sklenjenosti in samostojnosti kitične enote, ki jo pogojuje zvrstna pripadnost Uskufijeve pesmi *Ja, kauri, vami velju*, izhaja položajska aktualizacija ljudskih vrednostnih epitetov, npr. *pasji* klati (31), *paski* klalo (38), ekspresivov: *moriti* (8), uvajanj v sentence: *jer se piše* (13) in končno citatov ali parafraz ljudskih pregovorov in rekov, npr. *bez posla se nije biti* (23). Nekatere parafraze, na primer

(7) *Boj ne bije, koj pametan* (17),

kažejo, da je avtor upošteval naslovnika, katerega bralske navade sta oblikovala ljudska pesem in modrost. Na ljudsko pesem spominja tavtologija *boj biti* (prim. *bol bolovati, zbor zboriti, sanak sanjati*), na ljudsko modrost leksika in skladijska antiteza (prim. *Boj ne bije svijetlo oružje, / več boj bije srce u junaka*), pri čemer velja opozoriti, da je člen zanikanja pri Uskufiju bolj konsekventen. Ne negira namreč zgolj sredstva, temveč boj na sploh. Stopnjevanje negacije znotraj stilizacijskega postopka soglaša z vodilno idejo besedila — z islamizacijo bosanskega ljudstva brez orožja.

² Termin predmikrorefrenska rima zaznamuje necezurno notranjo rimo pred sporadičnim refrenom *bože* v lihih verzih prve kitice.

2.2.5 Pripomniti bi veljalo, da osebna in verska lirika v obravnavanem obdobju bosanske književnosti aljamiado uresničujeta izključno ljudske verzne vzorce, v didaktični, polemični in propagandni liriki tega obdobja pa srečujemo poleg ljudskega osmerca tudi osmanski sedmerek (4 + 3), npr. v Uskjufijevi pesmi *Ah boga vam, sve žene ali* v Kaimijevem besedilu *O vi, Vlasi mljetački*, ki na podoben način kot *Ja, kauri, vami velju* aktualizirata ljudska izrazna sredstva. Tudi raba ljudskih izraznih sredstev loči osebno in versko liriko od didaktične: prva ljudska izrazna sredstva ne le aktualizira, temveč jih tudi kompozicijsko izpostavlja, druga jih situacijsko podreja vodilni ideji.

2.3 Deseterec (5 + 5)

V nasprotju s simetričnim osmercem odločajo o rabi ljudskega lirskega deseterca (5 + 5) zvrstni kriteriji. V obravnavanem obdobju razvoja poezije aljamiado se namreč omejuje izključno na verske teme. Njegovo funkcioniranje naj predstavi analiza Uskjufijeve pesmi *Višnjemu bogu, sve koji sazda*.

2.3.1 Edina substitucija ljudskega verzne vzorca 10 (5 + 5) → 9 (4 + 5)

(8) *Drž' sebe ti uvik u varu* (9)

je povezana s premikom dejanske apostrofe iz prve kitice v središče pesmi, zaradi česar signalizira uvedbo avtodidaktičnega elementa v molitev. Opust izglasnega zloga v prvem polstišju ne izhaja iz kitične, temveč iz pesemske zgradbe. Uvedba termina 'dejanska apostrofa' je nujna zaradi dvojne možnosti branja uvodne vrstice. Če verz

(9) *Višnjemu Bogu, sve koji sazda*

razumemo kot sklenjeno skladenjsko enoto, bomo videli v njem preprosto ubeseditvev islamske uvodne formule, če pa ga beremo kot del skladenjske celote, ki obsega uvodno dvostišje

(10) *Višnjemu bogu, sve koji sazda,*

kako ću poći, kako li doći?

preneha biti čista apostrofa in postaja prislovno določilo cilja, h katerega težita posameznik in verska skupnost. Natančnejša analiza osebnih zaimkov in glagolskih oblik bi odkrila tudi spreminjanje notranjega adresata, vendar ta pesniški postopek ne modificira verzne vzorca in ne izkorišča ljudskih izraznih sredstev.

2.3.2 Že uvodna vrstica je ljudsko zaznamovana z besedno zvezo *višnji bog*, ki jo je ustvarila in preizkusila ljudska verska lirika krščanskega tipa. Podobno genezo ima leksem *brazda* v verzu

(11) *Pamet i duša komu su brazda* (3),

vendar bi kazalo iskati konkretni vir v anonimnih srednjeveških legen-

dah in apokrifih. Beseda brazda ima v verzu poseben položaj: sklepa ga in se po mehanizmu rimanja povezuje z glagolom *sazdati*, ki vpisuje vanjo metaforični nadpomen: zavestna sled božje volje. Primerjava brazde s pametjo in dušo dematerializira konkret in izpostavlja njegov metaforični pomen, ki ga je vanj vpisala rima, hkrati pa materializira oba abstrakta in ustvarja možnost neposrednega sporazumevanja človeka z bogom. Ista neposrednost, toda drugačna geneza zaznamuje dvojno rabo ljudske oblike pridevnika *rad* v vzglasu in izglasu istega verza:

(12) *Rad* bi dolazit zavidno *radu* (11).

V okviru verza ustvarja ta postopek občutje harmonične sklenjenosti, glede na celo kitico pa krepi kontrast med rimanimi izrazi *var-kar-rad*.

Na ljudsko pesem spominja tudi značilna skladienjska konstrukcija — raba krepilnega členka ob vprašalnem zaimku:

(13) Kako *éu* počí, *kako li* dočí (refren).

(Prim. Što li si se tako zamislio, Boj kod Kaniže.)

2.3.3 Raba ljudskih sredstev, ki spremlja sprejetje ljudskega verznege vzorca v osmansko pesemsko kompozicijo, približuje v zgodnji poeziji aljamiado simetrični deseterec simetričnemu osmercu verskih pesemskih besedil.

3 Sklep

Na osnovi analize zamenjav osnovnega ljudskega verznege vzorca z drugim, tudi ljudskim, in pregleda ljudskih izraznih sredstev v izbranih besedilih pesništva aljamiado do prve polovice 17. stoletja lahko sklenemo, da je:

1° izbor materinega jezika vplival na rabo ljudskih verznege vzorcev v tuji stalni pesniški obliki;

2° izbor verznege vzorca je spremljala aktualizacija posameznih izraznih sredstev, ki so značilna za ljudsko pesem; opazna je težnja po izkoriščanju ljudske metaforike in leksike v osebni in verski liriki in rabi retoričnih vzorcev in leksikaliziranih zvez v didaktično-propagandni poeziji; nekatera izmed omenjenih sredstev se spominjajo krščanske, nekatera celo poganske slovanske kulture;

3° osmanska stalna pesniška oblika pogosto izpostavlja ljudska izrazna sredstva: v osebnih in verskih besedilih jih je aktualizirala v refrenu in rimi in s tem bogatila umetniški izraz besedila;

4° osebna in verska lirika je aktualizirala izključno ljudske verzne vzorce, didaktična poezija pa je izbirala med ljudskimi in osmanskimi.

Sklepi veljajo samo za obravnavano obdobje; prevladovanje didaktizma v poznejših obdobjih pesništva aljamiado bistveno vpliva ne samo na metrično, temveč tudi izrazno podobo pesemskega besedila.

ODNOSNICE

Bogišić R., 1976: Aljamiado poezija, Zbornik stihova 17. stoljeća, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 10, (Zagreb).

Halle M., 1968: On Meter and Prosody, Progress in Linguistics, (The Hague).

Huković M., 1974: O poeziji Alije Sadikovića, (Dubrovnik), tipkopolis.

Isaković A., 1972: Biserje, Izbor iz muslimanske književnosti, (Zagreb).

Kowalski T., 1922: Ze studiów nad formą poezji ludów tureckich, I, Prace Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademii Umiejętności, nr 5, (Kraków).

Petković N., 1978: Likovna podloga Popinog dela, Književnost, št. 5.

Rizviš M., 1973: Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine, knjiga 1, (Sarajevo).

РЕЗЮМЕ

Раннее боснийское поэтическое творчество алямиадо уравнивает в результате скрещения двух культур — восточной (исламской, прежде всего османской), которая проявляется на внекомпозиционном уровне, и европейской (славянской, прежде всего христианской), обозначившей стих и выражение, традицию и новое. Такое уравнивание возможно благодаря литературно-историческому положению, ибо литературное творчество на родном языке появляется в то время, когда народное поэтическое творчество все еще живет и является продуктивным.

Народный стих (восмисложный и десятисложный стих) и народные поэтические средства в то время очень ошутимы и несмотря на стандартизацию постоянной поэтической формы и распространение этой формы на все поэтическое творчество они являются разъединяющими признаками отдельных поэтических жанров. Восмисложный стих не обозначен, десятисложный стих предназначен только для духовной лирики. Несмотря на стиховую модель духовная и индивидуальная лирика в ранний период характеризуются выдвижением народных средств выражения на важных местах композиции (рефрен, рифма), а для дидактической поэзии характерна ситуационная реализация этих средств: она подчиняет их центральной идее поэтического произведения. Разделительным признаком являются и смены основной стиховой модели другими, тоже народными моделями.

Дидактическая поэзия уже в ранний период выбирает между народными и османскими стиховыми моделями, в этом и причина, что с преобладанием дидактизма в более поздней поэзии алямиадо исчезают все народные стиховые модели.

UDK 886.2.091:886.3.091:929 Marjanović
Stefan Barbarič
Slovenska matica, Ljubljana

MILAN MARJANOVIĆ KOT SLOVENSKO-HRVATSKI LITERARNI POSREDNIK

Slovenska in hrvatska moderna ob prelomu stoletja sta povezani. Posebno pozornost posveča obsežni in miselno prodorni posredniški publicistiki hrvatskega kritika M. Marjanovića.

The Slovene and the Croat modern literary creativity at the turn of the century are interrelated. Special attention is paid to the extensive and penetrating publicistic activity of the Croatian critic M. Marjanović.

Bolj ali manj splošno je znano, da je bilo literarno sodelovanje med slovenskimi in hrvatskimi književniki najtesnejše v času nastopa moderne, to je ob prelomu stoletja. Ne da bi hoteli spregledati stike med pisatelji v drugih obdobjih — teh stikov od vseh začetkov dalje nikoli ni manjkalo — vendar je sodelovanje tokrat preseгло poprejšnje, večidel individualne stike in je dobilo vsegeneracijski pečat.

Naslednji referat* se omejuje predvsem na ime Milana Marjanovića (1879—1955) in na njegovo dvostransko književno posredništvo ob prelomu obeh stoletij. Toda tudi v tem tematskem obsegu razprava glede na obsežno snov in spričo kompleksne problematike ne more stremeti k polni izčrpnosti: namenjena je, da zbere v kolikor mogoče zaokroženi obliki potrebne ilustrativne podatke in kvantifikacijske elemente, ob čemer bo nakazovala oprijemališča za analizo nekaterih literarnoidejnih in drugih, s temi povezanih vprašanj (kot je npr. diferenciranje moderne na obeh strah ipd.). Posebej si referat šteje v nalogo, da opozori na pomembnost obravnave stikov med obema literaturama, tako neposrednih kot posrednih, zlasti v danem času, z drugimi besedami, da širšemu strokovnemu avditoriju obrne pozornost na poglavje, ki ostaja z izjemo gradivske študije Marje Boršnikove (1969) v glavnini in v posameznostih še zmerom prava nezorana ledina.

Stvari predmetnega razpravljanja so toliko dozorele, da je danes že s polno pravico mogoče misliti na podkrepljeno obdelavo vzporednosti med pojavi moderne v obeh književnostih, kar lahko pelje še dalje, do

* Dopolnjen referat, ki je bil prebran na IX. kongresu jugoslovanskih slavistov, Bled 18. okt. 1979.

drugih književnosti. Pod tem, da so stvari dozorele, mislim na večjo dostopnost gradiva (izdaje zbranih del, obdelave parcialnih vprašanj itd.) kot tudi na boljše teoretsko pripravljeno za tovrstna študijska podjetja. To je, če vsaj bežno omenim, najboljši korektiv nekim preveč hermetično zastavljenim obravnavam posameznih narodnih literatur. Seveda pri vzporejanju slovenskega in hrvaškega literarnega dogajanja v času moderne poleg skupnih ali podobnih zamisli oziroma potez, ki so tvorice v književnostih spodbujale k izražanju solidarnosti, niso nič manj zanimive različnosti, ki udarjajo na dan, izhajajoč iz razlike v razvojnih pogojih ali v temperamentih in talentih.

Kakor je bila moderna pri Slovencih in Hrvatih izrazit večslojni proces, je po svoje značilno, da je prišlo do najintenzivnejšega sodelovanja med predstavniki z obeh strani prav v njenih začetkih, v času utiranja nove oblikovalne poti. To je bilo v prvi razvojni fazi, ko sta npr. na slovenski strani Kette in Murn, daleč od Dunaja, gradila lasten ustvarjalni položaj in še preden so začela Cankarja in Župančiča ločevati določena literarnonazorska razhajanja. To fazo označuje na hrvaški strani gibanje 'mladih', na zunaj označeno z letnicama 1895 (1897) in 1903, kakor ga je dokumentiral in časovno omejil Marjanović v izdaji izbora književne kritike iz teh let (Hrvatska Moderna I—II, 1951). Iz Marjanovićeve periodizacijske omejitve je predvsem jasno, da njegovo pojmovanje moderne izhaja iz generacijske uzaveščenosti soudeleženca, celo enega glavnih ideologov gibanja. (Ta omemba se zdi potrebna spričo dejstva, da sodobni literarni zgodovinarji namesto navedenega načela v splošnem uporabljajo pri določanju moderne načelo obdobja, prim. I. Hergešić, N. Košutić-Brozović, M. Šicel.) Marjanovićevo pričevanje o gibanju mladih in boju za novo literarno smer nudi bogato bero podatkov, prikazuje diferenciacijo po skupinah, pri čemer kritik ne zgublja izpred oči, kako dejansko mladi so bili njeni pripadniki, ko so s širokim zamahom in s polnim zagonom sil stopali v publicistiko in pred javnost.

1. In sedaj, kolikor mogoče na kratko o slovenskem sodelovanju v hrvaških literarnih časopisih 'mladih'. Začelo se je v drugem letniku srednješolskega litografiranega glasila *Nada* (1896/97) in se razširilo v njenem nadaljevanju *Novi Nadi* (tiskana, izhajala od 1897 do 1899). Milan Marjanović, ki se je v prej omenjenem izboru književne kritike po polstoletnem odmiku ozrl na takratno dogajanje z očesom udeleženca in zgodovinarja, navaja, da je v prvem letniku *Nova Nada* objavila 13 pesmi sedmih slovenskih sodelavcev, ki da »su prednjačili u lirici«, medtem ko so Hrvati dajali ton v noveli in v dramatici. Slovenskih prispev-

kov je v Novi Nadi 106.¹ Med našimi pesniki, ki so pošiljali prispevke v Novo Nado, sta najvidnejša Kette in Murn-Aleksandrov. Prvi² je kot novomeški osmošolec objavil v letu 1897 dve pesmi in v naslednjem še pet, vsega torej sedem (med njimi ljubezenske kot Čez pešček bel, gaze-lico Kamor koli hodim). Prav tako je sodeloval v Novi Nadi Murn že takoj v prvem letniku, v celem je priobčil pet pesmi (naj navedemo iz l. 1898 pesmico Sklonjene poznaš cvetice, ki je med prvimi signirana s privzetim imenom Aleksandrov).³ Po vsem videzu je Ketteja pritegnil Anton Kristan,⁴ poznejši socialistični politik in organizator, ki je ta čas končaval srednješolski študij v Zagrebu in je ob Marjanoviću, Cihlar-Nehajevu in Milčinoviću zastopal v uredništvu Slovence. V Novo Nado je našla pot tudi Zofka Kvedrova, ki je v nadaljnjem ohranila s hrvatskimi literarnimi krogi najtrajnejšo povezavo, saj se je kmalu po prihodu v Prago poblíž spoprijateljila z Vladimirom Jelovškom, pesnikom Simfonij, nekdanjim »novonadašem«, in je v družbi z njim v septembru 1900 podpisala manifest hrvatskih avantgardistov (objavljen pod naslovom »Mlada Hrvatska« v prilogi karlovškega Svjetla). Poleg drugega je Nova Nada prinašala tudi literarne študije, med njimi sta dve, ki ju je pripravil psevdonimni Z. Pečanov, in sicer o slovenskih pisateljih Cankarju in Govekarju. Srednješolska mladina, zbrana okoli Nove Nade, je svetovnonazorsko izpričala zgodnjo dozorelost, ki se kaže v zavračanju strankarskih prepričanj in v poudarjanju stvarnega dela. Ni pretirano, če je Marjanović v omenjeni študiji o hrvatski moderni omenjal, da je glasilo nastopajočih želelo gojiti 'zdrav kriticizem'.⁵

Posebno mesto med literarnimi listi »mladih« zavzema dunajsko-zagrebska *Mladost* (1898, polmesečnik, zastal po 5. številki). Slovenski delež v njem in medsebojne publicistične oziroma korespondenčne pove-

¹ *Vida Flaker*, Casopisi hrvatskoga modernističnog pokreta, bibliografija, 1977 (izšla 1979). T(otone) P(otokar), ki je v Knjigi '79 (št. 8–9) poročal o izdaji, navaja, da je bilo v omenjenih glasilih »med 971 bibliografskimi enotami kar 142 tiskanih v slovenščini«.

² Kettejevo sodelovanje pri Novi Nadi omenja že urednik njegovih Poezij A. Aškerc (1900). Znano je bilo tudi M. Marjanovića (prim. Iza Senec, str. 14): »Ali zanimivo je zabilježiti, da je veliki broj mladih slovenskih pisaca počeo u Novoj Nadi. npr. Kvedrova, Murn, Kette, Spindler i. dr.«

³ Ni odveč omeniti psevdonime najvidnejših sodelavcev Nove Nade: Ivanov (Dežman), Vinkov (Marjanović), Nehajev, Mikov (Skok).

⁴ Iz pisma, ki ga je Kette pisal Kristanu jan. 1898, je razvidno, da je bila Nova Nada razširjena tudi v Novem mestu in je bil nekaj časa Kette celo poverjenik (ZD II, str. 137, 308).

⁵ Nekam zviška ocenjuje Govekar Novo Nado, ko trdi v pismu Ellerju (8. I. 1898) o njenih sodelavcih: »... precej najivni so mu dopisniki, ki pa so zajedno smešno domišljivi.« (Pisma I, str. 146).

zave je v temeljnem, bogato dokumentiranem spisu Cankar z novostrujarskim klubom pri Mladosti pred desetimi leti predstavila Marja Boršnik v Slavistični reviji. Že pri iskanju sodelavcev je očitno (to je po svoje značilno v njeni prvi fazi)⁶, da uredništvo ni odbijalo piscev starejšega rodu za hrvatsko publicistiko moderne. Urednik Dušan Plavšič se v vabilu k sodelovanju ni obrnil samo na slovenske predstavnike mladega rodu, konkretno na Govekarja in z njegovim posredovanjem na Cankarja, marveč je iskal sodelavcev tudi v vrstah starejših, že uveljavljenih piscev. Tako je vabil Gregorčiča in Aškercu in poleg njiju pripovednika Josipa Stareta, ki je kot dolgoletni Zvonov poročevalec o hrvatskih literarnih zadevah užival v Zagrebu določen ugled, čeprav se je začel po Lisjakovi hčeri (1892) umikati v ozadje.

Izmed povabljenih starejšega rodu se je odzval Aškercu in poslal uredniku v objavo dve erotični pesmi (Kaj bi te vprašal . . ., Model). Kot dokument časa je vredno pozornosti, da je Cankar v prvem pismu Plavšiču (16. I. 1898) v eni sapi imenoval Govekarja, Župančiča, Vidica in sebe kot pristaše iste, se pravi modernistične smeri, četudi so se med člani nekdanjega Govekarjevega novostrujarskega kluba že v prejšnjem letu začele kazati zaznavne razpoke. Cankar je bil navdušen nad odprtostjo in programom Mladosti, pri čemer je očitno delovala tudi nejevolja nad domačo publicistično prakso, posebej pri sočasnem Bežkovem Zvonu. V pismu, v katerem se je odzval Plavšičevemu vabilu, si ni mogel kaj, da ne bi dal duška svojemu iskrivemu, nemalokdaj jedkemu temperamentu, in je pred urednikom, s katerim je stopal v stik, prešel v takojšen napad na ljubljanska literarna glasila. Najprej je povedal, da so poborniki nove smeri na Slovenskem »vzdihovali že lani po moderni jugoslovanski reviji, a nihče si ni mogel misliti, da jo bomo dobili v tako kratkem času«. Kajti »potreba (po njej) je bila krvava, zakaj stanje v naši literaturi je postajalo dan za dnem neznosnejše. Živeli smo v kotu, za zidom, kamor ne pride nikdar najmanjši veter, niti en sam svetlejši žarek. Vse slovstvo je vzelo v zakup par starikavih profesorjev, oboroženih z gnjilimi estetikami«. Še preden⁷ je dobil v roke v 2. številki objavljene Župančičeve nemalo izzivalne Velikonočne sonete, je brez pridržka izjavljal: »Kar je v Ljubljani mladega in talentiranega, vse je vzradoščeno nad Mladostjo . . .« In res, kot sledi iz navedb v študiji M. Boršnikove, so vsi po vrsti, Govekar, Župančič in Eller, Marica Nadliškova in

⁶ Za termin gl. *M. Šicel* Specifična obeležja književnosti moderne v: Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, 1978.

⁷ Razvidno iz navedenega pisma D. Plavšiču. Formulacija v SR 1969, str. 29 je malce dvoumna.

Vida Jerajeva, izražali zadovoljstvo ob začetkih izhajanja vsejugoslovanske »smotre za modernu književnost i umjetnost«.

Navdušenost slovenskih »mladih« je bila — če upoštevamo usodo Mladosti, ki je prenehala po 5. številki — seveda pretirana. Izdajatelji so bili premalo močne literarne osebnosti, da bi mogli prebroditi prvo materialno krizo, ki se je pokazala tudi zaradi neveščega gospodarjenja. Podjetje, ki je kljub vsemu spočetka marsikaj obetalo, je s pikro satiro ošinil nastopajoči A. G. Matoš v marčni številki splitskega Novega Vijeka.⁸ Matoša je spodbodla k brezobzirni besedi pogostna programska deklarativnost, ki je spremljala tako rekoč korak za korakom nastope hrvatskih »mladih«, pri čemer pa je prezrl dobre stvari, ki so jih zanesene izjave priklicale v življenje.

Kot povedo podatki, je med Slovenci imel najbližje stike z uredništvom Mladosti dunajski slavist Franc Vidic, ki je pregledoval slovensko gradivo in si je kmalu pridružil Župančiča. Vidičev takratnemu Govekarjevemu pisateljstvu nadvse naklonjeni prikaz novejšje slovenske slovstvene tvornosti je kot edini slovenski prispevek dobil mesto takoj v prvi številki. Sicer je pripadla glavna in edina beseda v slovenskem pripovednem deležu poleg Govekarja (novela Saldirano!) Cankarju (Ti sam si kriv,⁹ druga črtica, naslovljena Julija, ni mogla biti objavljena zaradi zastoja revije v mesecu marcu; pozneje jo je Cankar porabil za Vinjete). Kar se slovenskega sodelovanja v Mladosti v celem tiče, velja ponoviti sodbo M. Boršnikove v omenjeni študiji: »Relativno smo torej Slovenci s šestimi sodelavci v petih številkah kljub Govekarjevim tožbam, da je premalo slovenskega, še kar v redu zastopani, in to dovolj kvalitetno.«

Po Mladosti, ki so ji že sodobniki pripisovali oznako moderne, vendar še ne modernistične revije, je v vrsti literarnih glasil mladega rodu izšel leta 1900 (in v naslednjem letu prenehal) mnogo obetajoči *Život*, ki ga je izdajalo Društvo hrvatskih umetnikov in mu je dajal glavni ton agilni Milivoj Dežman-Ivanov. Poleg Govekarja in Župančiča je *Život* v svojih dveh letnikih prinesel tri Cankarjeve črtice: *Odložene suknje*, *Mimi*; *Ob zori*. Vse tri so bile kmalu nato umeščene v zbirko *Ob zori* (1903).

Že bibliografski pregled, objavljen na koncu obeh knjig Marjanovićeve Hrvatske moderne, pove, da je bilo na Hrvatskem večje število publicistov, starejših in mlajših, ki so pisali o sočasni slovenski književnosti

⁸ A. G. Matoš, *Sabrana djela VI*, 1973, str. 7—15 in komentar.

⁹ Popravi napačno trditev v CZD VII, str. 344, 404, 407 (opombe).

¹⁰ Str. 33.

in njenih predstavnikih,¹¹ vendar vsi ti zdrknejo v ozadje, če postavimo obnje delo Milana Marjanovića, ki je bil — da ne upoštevamo njegove druge literarne dejavnosti — obojestranski posrednik: Slovencem je pisal o hrvatski in Hrvatom oziroma Srbom je prikazoval slovensko.

Preden se ozremo na prvo poluto Marjanovićevega literarnoposredniškega delovanja, to je na slovenska croatica, naj vržemo še bežen pogled na to, kako so v istem času slovenski modernisti spremljali hrvatsko književno ustvarjalnost. V mislih imam predvsem kritiško publicistiko dveh vodilnih osebnosti nove smeri, Cankarja in Župančiča.

Cankar si je v Literarnem pismu (Slovenka 1900) najprej privoščil neprizanesljivo besedo na račun publicističnih razmer okoli Naroda in Zvona, nakar je vzel v obrambo dve pravkar izšli knjigi, ki sta ta čas doživljali pri velikem delu kritike nenaklonjen sprejem. Ti knjigi sta bili Zofke Kvedrove Misterij žene in drugi del Simfonij Vladimirja Jelovška. (Prvi del Jelovškovih Simfonij je bil objavljen dve leti pred tem.) Cankar se do tega časa z njima sicer še ni bil osebno seznanil, vendar je občutil do njunega viharneško eksplozivnega pisanja, ki je prišlo posebej do izraza v obeh knjigah, simpatijo, celo nekaj sorodnosti. Čeprav je Cankarjeva ocena Simfonij v glavnem afirmativna, mnogo ugodnejša, kot jih je bilo toliko, ki jih je praški medicinec ta čas dobival od različnih strani¹² in med katerimi je bila npr. Matoševa naravnost zvrhana z jedkim uničujočim sarkazmom, ni mogoče prezreti v Literarnem pismu rahlih pridržkov glede Jelovškove poezije. Nekaj značilnih stavkov: »... kakšna nenavadna moč je v tem pesniku. Res je, da govori za oktavo previsoko, da nakopičena epiteta preglasno zvone in da se čustva in misli izgublajo v tem zvonenu. To je napaka, ali ta napaka je zunanja. Name je napravil Jelovšek vtis globoko čutečega človeka, ki pove naravnost in brez ovinkov, kar čuti in misli.« Omejitev so še opaznejše, ko Cankar spregovori o prvem delu Simfonij, ki je bil po njegovi sodbi »neprimerno slabši od drugega«, in sicer zavoljo tega, ker je bil njšhov avtor nejasen, negotov, gostobeseden in se je dal preveč voditi drugim zgledom, npr. Nietzscheju. Skratka, Cankar ni Jelovškove literature sprejemal s povsem odprtimi rokami kakor, recimo, Zofkin Misterij žene. Lahko bi navedli še več primerov Cankarjevih kritičnih izjav glede Jelovškove poetične proze, vendar so dovolj urejeno zbrane v opombah k Zbranemu delu XXIV. (prim pismo Kraigherju: »... Jelovšek s svojim prenapetim

¹¹ Naj omenimo vsaj M. Dežmana, ki je v Obzoru 1897 pisal o knjigah Slovenske matice.

¹² Marjanović jih je imenoval »Disonancije« (Hrvatska moderna, I, str. 346).

slogom«).¹³ Zdi se, da je Cankar v Literarnem pismu bolj kot Jelovškovo pesnjenje samo ocenjeval in pozitivno vrednotil njegovo brezkompromisno in človeško odprto ustvarjalno stališče. Mimogrede bodi omenjeno, da se je Cankar z Jelovškom srečal prej kot z Zofko spomladi leta 1902, z Zofko pa istega leta poleti.

Drugi Cankarjev spis, ki se je dotaknil hrvatske književnosti, so istočasne *Skizzen*, objavljene v listu *Der Süden*, v katerem je naš pisatelj nekaj časa sodeloval. Poleg knjige *Misterij žene* ta spis v kratkih besedah nadvse ugodno ocenjuje zbirko črtic Andrije Milčinovića, naslovljeno *Zapisci*. Bil je mnenja, da hrvatska slovstvena publicistika tej knjigi ni posvetila ustrezne pozornosti, kajti »Milčinović pripoveduje v mojstrskem stilu, v jeziku, ki dosega najlepše, kar je bilo doslej napisano v hrvaščini«. Kar pa je v tem časniškem zapisu posebej vredno pozornosti, je nekaj Cankarjevih misli o jugoslovanskem literarnem modernizmu, v katerem je najti vzporedne pojave s tujimi slovstvi, »ki jih častilci starega in udomačenega zelo po krivem označujejo in zametujejo kot posnemanja tuje oblike in tujega duha«, kar slovenski kritik odločno zavrača. K temu je Cankar napisal še vrsto prodornih sodb, tako npr., da je naša (slovenska oziroma jugoslovanska) »moderna' v nenehnem gibanju ... vsakih nekaj let drugačna ... si pogosto sposoja obliko, v svoji najgloblji vsebini, v svojih mislih in čustvih pa ostaja docela slovanska, in to južno-slovanska«. Bistroidno je pripomnil, da kljub kulturni povezanosti med Hrvati in Slovenci (»dveh bratskih narodov, ki sta globoko kulturno povezana«) obstaja med njima umetniška neodvisnost, da se namreč »kažejo tako v razvoju kot v vsebini zelo opazni razločki, izvirajoči iz duševnih posebnosti in neenakosti v družbenih razmerah«. Težko bi kdo takrat in tudi danes bolje formuliral to različnost v enakosti!

Navedeni primeri zgovorno pričajo, da se je Cankar dovolj pazljivo zanimal za moderno hrvatsko književnost. Bilo bi mogoče dodati še marsikak dokaz, kot npr. da je spraševal za Tucića, Nikolića in Begovića, in kar je najzanimivejše, da je sredi leta 1903 uredniku Zbašniku napovedal napisati »kaj malega o Matošu in Milčinoviću, edinih hrvaških pisateljih, ki jih sodi(m) lahko z evropskega stališča« in hkrati obžaloval, »kako malo poznamo novejšo hrvaško in srbsko literaturo«, ki da jo tudi sam pozna »strašno površno«. ¹⁴ Z Milčinovićem se je srečal l. 1901 in v pismu Z. Kvedrovi opisal vtis, ki ga je o njem dobil pri tem pogovoru.

¹³ N. m., str. 421.

¹⁴ Prav tam kot pod 13.

Na sodobno hrvatsko književnost je pokazal tudi Oton Župančič na več mestih, posebej še v esejističnem zapisu *Moderna črtica pri nas* (Slovan 1902). Zapisa pesnik ni objavil v Delih (IV), kamor je sicer uvrstil podobna zapisa o Ketteju in Murnu. Šele v Mahničevi izdaji Župančičevih kritičnih spisov (ZD VII) je imenovani zapis enakopravno uvrščen v celoto opusa. Če pustimo ob strani slovenska črtičarja, Cankarja in Zofko, ki sta glavni predmet Župančičevega spisa, obseže pogled našega pesnika več hrvatskih imen, od Milčinovića, ki ga podobno kot pred njim pisec sestavka *Skizzen* postavlja na najvidnejše mesto, do Jelovška in Katalinić-Jeretova, »rahločutni« Ivanov (Dežman) in »kremenjak« Tucić sta samo našteteta. Drugače kot Cankar ocenjuje Župančič Misterij žene, ki ga zelo ostro odklanja zaradi tendenčnosti, in Jelovškove Simfonije, ki ga odbijajo s svojim »nasilnim pompom«. Enako neprizanesljiv je do črtičarstva Katalinić-Jeretova, katerega zbirka *Inje* po njegovi sodbi zaradi »navadnih literarnih motivov starega kalibra« ne predstavljajo nikakega modernega dosežka. V drugem spisu, v oceni Plešičevega Cvieća slovenskoga pjesništva (1907), je pesnik zbirke *Čez plan* večje in dognano označil Kranjčevića, da »kleše iz žive skale, medtem ko mi tukaj gori rezljamo«. Zanimivo je, da o hrvatski liriki na splošno nima najboljšega mnenja: kolikor jo pozna, mu je preveč gostobesedna in retorična.

2. Milan Marjanović (r. 1879 v Kastvu) je napisal prvi Slovincem namenjeni prispevek s področja hrvatske literature pri dvajsetih letih, potem ko je bil že več let publicistično dejaven, največ v Svjetlu in v Novi Nadi. Spisi, ki jih je namenil slovenskemu občinstvu, so bili preglednega značaja in so bili objavljeni v Ljubljanskem Zvonu. To so: 1. »Moderna« v hrvatski književnosti (v prevodu, 1899), 2. Prvaci hrvatskog realizma (1900), 3. Noviji hrvatski pjesnici in Noviji hrvatski pripovjedači (oboje 1901). Prispevki, izdelani v živahnem esejističnem slogu, so našemu bralcu nudili prikaze hrvatskega književnega dogajanja in orise njegovih nosilcev v sedanosti in v polpreteklem času. Mladi avtor je, kar se tiče obvladanja in razlage obsežne snovi, nastopil v drugi literarni sredi z redko zanesljivostjo in prepričljivo. Medtem ko je bil prvi članek bolj razvojna slika književnosti v zadnjih dvajsetih letih, se je v ostalih težišče prevesilo na zaokrožene literarne orise: v drugem članku realistov Kovačića, Dalskega, Kozarca in Leskovarja, v tretjem so sledili portreti Vojnovića, Draženovića, Turića, Novaka, Borote, Livadića, Matoša in drugih in v zadnjem Tresića-Pavičića, Kranjčevića, Nikolića, Vidrića, Begovića in Nazorja.

Hrvatska literarna snov, kakor je zajeta v štirih navedenih študijah, je po svojem problemskem obsegu preširoka, da bi jo bilo mogoče vsestransko in enakomerno pretresati v okviru našega tokratnega razpravljanja. Vprašanje, v koliki meri so bile posamične Marjanovićeve sodbe oziroma razlage dognane, ostaja slej ko prej prepuščeno raziskavam kroatistične znanosti. Za določeno ponazoritev Marjanovićevega toka misli se zdi na tem mestu dovolj, da odgovorimo na vprašanje, kakšna je njegova predstavitev hrvatske »moderne« v Zvonu 1899, in da hkrati vsaj bežno razmislimo, kakšne značilne podobnosti oziroma različnosti se v tej interpretaciji kažejo v primerjavi s slovensko moderno.

Že na prvi pogled je očitno, da Marjanovićeve literarne opazovanja v članku »Moderna« u hrvatskoj književnosti¹⁵ vodi izrazit aktualističen vidik, podprt z manifestiranjem nazorov lastne generacije. Naša sodba o tedanjih avtorjevih kritičkih zamislih je lahko tem bolj trdna, ker je mladi publicist istočasno objavil še vzporeden članek o hrvatski moderni v praškem Slovanskem Přeledu.

Marjanović utemeljuje svojo predstavitev hrvatske moderne zgodovinsko razvojno in sociološko, izhajajoč pri tem iz osnovnih postavk literarnega gibanja po Šenoi. Drugače kot v znani knjigi *Iza Šenoe* (1906), v kateri razločuje dva zaporedna toka (realizem : modernizem), določa Marjanović v svojem začetnem, nemalo improviziranem spisu v Zvonu posebno mesto naturalistični orientaciji, ki je nastala v začetku 80. let v neposredni povezavi z nacionalno revolucionarnim (pravaškim) pravcem, po njegovi sodbi v zgodnjih letih je realizem ruskega tipa temu toku šele sledil. Opredelitev realizma proti modernizmu je v spisu, ki ga imamo v vidu, sila splošna: realizem je bil tendenciozen (sodobneje povedano: ideološko podgrajen) in se je naslanjal na sociologijo in na empirično psihologijo, medtem ko se je nova smer t. i. mladih od družbenih vprašanj obrnila navznoter, k duši. Ta introvertirana orientacija je potegnila za seboj tudi nekatere starejše pisce, npr. Đalskega, da so se začeli ukvarjati s filozofskimi in iracionalnimi temami.

Ko Marjanović v razvojni sliki postavi v osredje lastno generacijo, se pri tem bolj ustavlja pri njenih programatskih težnjah (posebej v glasilih Hrvatska misao in Mladost) in pri bojih, ki so jih te izzvale, kot morebiti pri izrisovanju literarnih stvaritev nastopajočih. O njihovih tovrstnih prispevkih je v Zvonovem članku povedano sorazmerno malo:

¹⁵ Obj. *M. M.*, 3. knjiga Hrvatske književne kritike (ur. P. Lasta), 1950, str. 21–27.

»Kraći sastavci mladih modernista bili su dekadentske i simboličke vrste zapadnog smjera. Na teoretsku stranu književnog pokreta mladih djelovao je pokret bečkih secesionista, koji nije bio štetan, ukoliko je izazivao reviziju svega dotadašnjega gledanja.« V Slovanskem Přehledu je za spoznanje konkretniji: »Naši Modernisti nisu do danas u književnosti dali veće vrijednosti; njihovi radovi karakterizirani su dekadencijom: to su sitnije intimne stvari, nervozno udrhtale, često afektirane.« Kot predstavniki modernističnega vala so imenovani Ivanov-Dežman, Domjanić, Begović, Livadić in Nehajev.¹⁶

V zvezi z navedenim se zdi nujno opomniti, da je Marjanović pozneje, ko se je dinamika gibanja mladih že polegla, opuščal oznako dekadentstva in utemeljeval termin »impresionizem« (in diletantizem). V že omenjenem orisu Iza Šenoe je pristavil k polpreteklim naponom kritično misel: »... Pa koje čudo onda, da nas je zahvatila u onoj formi 'moderna' upravo epidemično? A 'moderno' je bilo sve, o čemu nismo do tad čuli. Moderna je bio i Brandes i Zola i Bahr i Maeterlinck, moderan je bio i Comte i Swedenborg i Strindberg i Boecklin i Rops i Przybyszewski i D'Annunzio.« In dalje: »Bacili smo se kao čopor izgladnjelih skakavaca na ono, što je bilo u Europi i jeli sve, bilo travu, ili drač, bilo cvijeće ili plod, pelin ili grožđe. I samo za to se vikalo o apsolutnoj slobodi.« Gre za pojav, ki ga označujejo mladostno vretje, zapadanje v fragmentarnost in anarhičnost, neizčiščenost; marsikaj, kar je mladim okoli Mladosti očital že Matoš v splitskem Novem vijeku in kar je oponašal celo njen sodelavec Artur Benko-Grado. Vendar je treba glede na njune pomisleke reči, da so mladi kmalu v Životu in drugje, dali jasne dokaze literarne nadarjenosti.

Če se ponovno ozremo na Marjanovićevo zgodnjo publicistiko, za katero je sestavek v Zvonu 1899 le eden izmed primerov, lahko rečemo, da njegov spis o hrvatski moderni sodi med prve poizkuse osmišljanja literarnega dogajanja na širši ploskvi. Slovenski opazovalec v navedenem spisu zlahka odkriva nekaj stičišč z našimi sočasnimi izjavami, ki so udarjale v javnost kot izpoved teženj mladega rodu. Tudi pri nas je najti enaka gesla kot pri Marjanoviću in Hrvatih, kot npr., da je karakteristika mladih boj proti sočasnim književnim razmeram in to boj v imenu svobode ustvarjanja, v imenu manifestacije svobodne ustvarjalne osebnosti. Enako so poborniki mladega rodu na obeh straneh iz prepričanja, formuliranega tudi v članku v Zvonu 1899, »da estetika nije pusta me-

¹⁶ M. Kvapil, »Slovanský Přehled« i hrvatska književnost (1899—1914), Croatica, sv. 7—8, 1976, str. 322.

hanika i da umjetnost uopće ne smije oponašati«, zavračali tradicionalno normativno poetiko, želeč ustvariti nekaj novega, sebi in času ustrežnejšega.

Ob vzporednicah, ob mogočnem skupnem koraku, seveda ni mogoče prezreti določenih razlik med moderno pri obeh sosednih narodih. Razkol med staro in mlado generacijo (če se opremo na izjave protagonistov gibanja mladih) pri Hrvatih ni bil tako krčevit in tako radikalen kot na slovenski strani. Značilen primer za to je sprejemanje starine Đalskega, ki je sicer s svoje strani dajal nastopajočim polno podporo. Ni odveč omeniti, da je Marjanović v članku, ki ga imamo v vidu, navajal stavke avtorja Radmilovića iz Hrvatskega salona 1898: »Ne obazrite se na nikakove zahtjeve, koji dolaze izvan sfere vaše umjetnosti... Svaki umjetnik neka čuva svoju umjetničku individualnost, jer će samo tako moći da ostvari ono što želi njegova duša.« Urednik splitskega Novega vijeka Tresić-Pavičić je bil mlademu rodu — čeprav je bil po letih mlajši od Đalskega in ga je v svojem prikazu v Zvonu 1901 Marjanović uvrstil med »novije pjesnike« — povsem tuj, tako da za program njegovega lista uporabljaja v spisu v Zvonu 1899 najostrejše besede: doktrinarstvo in apriorizem! (Matoš, ki je v članku Sintetička kritika l. 1907 poleg drugega nastopal proti Marjanovićevevu »preocenjanju« Đalskega, je glede na svojo francosko šolo in generacijsko odmaknjenost poseben primer.)

In drugič, kolikor razlike med hrvatskimi in slovenskimi modernimi izvajamo iz zgodnjega očrta »Moderna u hrvatskoj književnosti«, velja opozoriti na naslednje: Marjanovićevo »mi« je v najširšem smislu izrazito aktivizatorski, o zahtevi po zavestnem spreminjanju stilne formacije ni sledu, prodor mladih se mu kaže še najbolj v izbiri literarne tematike, zanj je literatura le del torišča, na katerem so nastopajoče sile stremele naprej, torej le del javnega življenja. To je razvidno posebej iz konca članka, ko želi naravnati mlade sile v celoto javnega življenja: »Naša Moderna bi morala biti zora novoga života, i to ne samo literarnog i umjetničkog, nego i socijalnoga, moralnoga, intelektualnoga i političkoga; jednom riječi: naša Moderna treba da bude preporod svega našega bića.« To koncepcijo je prav gotovo imel v mislih Barac, ko je opazal razliko v vrstah mladih in je zato napisal o Marjanoviću: »... on je (kao Šarić i Mikov) hrvatske književne prilike gledao u sklopu općenarodnih problema.«¹⁷

¹⁷ A. B., Hrvatska književna kritika, 1938, str. 230.

Program hrvatskih modernistov, kakor je bil preko slovenskega osrednjega književnega lista predstavljen naši literarni javnosti, je že s tem, da je kazal na sorodne pojave v hrvatski metropoli in na Hrvatskem sploh, bil v podporo istovrstnemu zanosu na naši strani. To tembolj, ker se Marjanović ni ustavil pri sami manifestativni besedi, marveč je v člankih v dveh naslednjih letnikih *Zvona* nudil še portrete ustvarjalcev in nekaj razlag njihovih stvaritev.

3. Drugi pol problematike predstavljajo Marjanovićeve hrvatska slovenica. Spisek le-teh je za kratko obdobje štirih let, v katerem so ta poročila oziroma ocene nastale, dovolj obilen: enajst bibliografskih postavk (z eno dodatno: o razstavi slovenske umetnosti v Ljubljani, ki jo v naši zvezi ne upoštevamo). Slede si tako:

1900: Dragotin Kette: *Poezije (Život)*, Ivan Cankar (portret, *Svjetlo*), O »Knjizi Boccadoro« i »Misterij žene« (*Svjetlo*), Zofka Kveder: »Misterij žene« (*Svjetlo*), O. Župančič: »Pisanice« (*Svjetlo*) — 1901: I. Cankar: »Za narodov blagor« (*Brankovo kolo, Sremski Karlovci*) — 1902: Iz novije slovenske literature. I. Cankar i Z. Kvedrova (*Kolo, Beograd*), Z. Kveder: »Ljubezen« i I. Cankar: »Knjiga za lahkomišelnje ljudi« (*Hrvatska misao*), *Knjige Matice Slovenske I—II* (tj. za l. 1901, predvsem *Tujci; Obzor*) — 1903: Ivan Cankar. *Studija iz moderne slovenske beletristike* (v 5-ih nadaljevanjih) in *Dvije slovenačke knjige* (*Aleksandrov in Šorli*), oboje v *Vijencu*, zadnji letnik, uredila Đalski in Ivanov-Dežman.¹⁸

V danem okviru ni mogoče pregledati vsega, kar je Marjanović o slovenski literaturi pisal in kako je vrednotil književne pojave pri sosedih onkraj Sotle. Za splošno oznako Marjanovićevega posredovanja sočasnih slovenskih literarnih del zadostuje podatek, da v teh letih na Slovenskem noben kritik ni toliko pisal o Cankarju¹⁹ in malokateri s tolikim razumevanjem novega, kar je prinašal s sabo naš prvak moderne. O nekaterih delih je hrvatski kritik pisal celo večkrat, o *Tujcih* sploh zelo obsežno, o *Knjigi za lahkomišelnje ljudi* posebej za 'Hrvate in za Srbe. Marjanovićevo poročanje sega vse v l. 1903, do izida zbirke *Ob zori*, ki jo v svojem zadnjem, preglednem spisu v *Vijencu* omenja, vendar je tematsko ne vključuje.

¹⁸ Bibliografija v 3. knjigi *Hrv. književne kritike* je nepopolna, manjkajo 3 sloveno-kroatistične postavke, med njimi najvažnejša iz *Vijenca* 1903.

¹⁹ Marjanovićevo zanimanje za Cankarja omenjajo: Dežman v oceni *Fragmentov* (gl. pozneje), avtor sam v knjigi *Iza Senoe*, str. 173. in Barac v *Hrv. književni kritiki*, str. 252: »M. je bio prvi hrvatski kritik koji je upozorio na sjajni talenat Ivana Cankara, vjerujući već g. 1900 da ovaj pisac ide k savršenstvu, i proričući da će se razviti u pisca koji će napisati ili himnu života, ili iznijeti njegovu tragiku, u svoj njihovoj jakosti i veličini.«

V navedeni »studiji iz moderne slovenske beletristike« si je Marjanović prizadeval, da bi dal tudi splošno oznako Cankarjevega književnega pojava. Ta je v primeri s sočasnim slovenskim pisanjem zelo ugodna:

»Cankar nije samo umjetnik, on je u jedan mah i umjetnik i filozof i socijolog i politik, on se ne veže o pojedine estetske oblike, o pojedine književne smjehove, on ih sve rabi, ili bolje reč, on rabi samo jedan smjer: svoj osobni smjer. Cankar je najjača i najizrazitija individualnost u slovenskoj literaturi, on je u prvom redu ta individualnost, a onda tek sve drugo. Cankar je u prvom redu — čovjek koji ne zatvara oči pred nijednim pitanjem, čovjek koji djeluje perom, ali svestrano. On je bojovnik. On spada u red onih modernih pisaca koji su u isto doba i umjetnici i mislioci i bojovnici i propagator, u red pisaca kao što su Soren Kierkegard, Multatuli, Nietzsche i dr. I u tome je njegovo poglavito znamenovanje, u tome je njegova poglavita odlika. Cankar je u svojim radovima, negdje izrično, negdje između redaka, negdje u ovom, negdje u onom obliku razasuo sijaset misli, dao je u aforističkom obliku čitavi jedan pogled na život i narod svoj...«

Seveda take in podobne globalne sodbe ne bi kaj prida povedale, če se ne bi Marjanović posamič, od knjige do knjige prizadeval — pogosto precej improvizirano — da prodre do problemske srži Cankarjeve zgodnje novelistike in dramatike. V težnji, stopati kolikor mogoče v korak z avtorjem, je mladi hrvatski publicist problematiziral vidike Cankarjevega pisanja, problematiziral najpogosteje v idejni, socialnopsihološki ali karakterološki sferi. Pri tem stiku z avtorjem je uporabljal tako analitično diskurzivno kot svobodno asociacijsko metodo.

K Narodovemu blagru:

»... da gdje ima ogorčenosti i smjelosti javno ju izreći, da je to znak, da nema mira ni rezignacije, da ima aktivnosti, da ima snage i temperamenta, da ima života i tražbine. A to je u naše dane već dosta, a mnogo je ako je to spojeno sa nesumnjivim talentom, kao što ga ima Cankar. On će novim radnjama davati sam sebi nužni korektiv, kao što je to Ibzen činio, a to je razvoj, organiznički razvoj, a razvoj je znak jake osobnosti, a osobnost je velika tekovina za literaturu koja ih tako malo ima kao naša« (Brankovo kolo, 1901).²⁰

Kakor lahko povzamemo iz navedka, Marjanović ob Narodovem blagru uveljavlja vidik življenjskega aktivizma, česar v sočasnih slovenskih ocenah ni najti. Hkrati postavlja vprašanje navezovaje na Jakoba Rudo: »Zar je život tako kukavan, da se mora svršiti samoubojstvom? Cankar je ogorčen, duboko ogorčen, ali zar nema ni jedne utjehe?«

²⁰ Zanimivo je, da je M. v tej zvezi potegnil vzporednice med Cankarjem in Matošem, takrat avtorjem dveh knjig črtic.

S podobnim aktivizatorskim vidikom je zastavljena kritika *Kralja na Betajnovi* (v študiji v Vijencu):

»Jasno je, da je Cankar na strani Maksa, koji predbacuje Kantoru brezobzirnost i brutalnost, koji radi o tom da ga sruši, koji je jedan od onih vagabunda, koji postaju socijalistički ili anarhistički agitatori mržnje i osvete. Ali Cankaru imponira Kantor, imponira mu njegova snaga i gotovo bi rekao, da uživa u njegovoj konačnoj pobjedi, ali ne zarad samoga Kantora, nego zato, jer je ta pobjeda najveća pljuska za današnje društvo, za one kukavce, koji okružuju Kantora, koji ga se boje i koji neće ni njegovom priznanju, da je ubojica, da vjeruju od samog straha, od samoga kukavluka. Dakle ni tu nam ne podaje Cankar jednu figuru pozitivnog tipa njegovog ideala čovjeka, nego je tu skroz negativan, jer pišući »Kralja na Betajnovi« piše samo krvavu ironiju, krvavu satiru na društvo i njegovu slabost.«

Marjanovićeve sodba o Kantorju z Betajnovce, do kakršne se je v času, ko je bila izrečena, malokdo lahko dokopal in ki ji danes v glavnem pritrjujemo, priča o redki psihološki pronicljivosti zagrebškega kritika. Škoda, da je Cankar tako slabo spremljal hrvatsko kritičko publicistiko, kajti bilo bi nedvomno zanimivo, kako bi sprejel ta ali oni odmev svoje literature.

Nenavadno pazljivo se je Marjanović ustavljal ob posameznih tekstih Knjige za lahkomišelnje ljudi. Prvič, v oceni v Hrvatski misli, je dal splošno oznako knjige, ki je takrat burila duhove, drugič v beograjskem Kolu, in tretjič v študiji v Vijencu, ko se je poglobil v njeno miselno problematiko in je ob njej izdelal svojo utemeljitev Cankarjevega revolucionarnega »nezadovoljstva«.

V Hrvatski misli:

»Cankar se kreće na medi između carstva priče i realnosti. On je pun romantike i čežnje, a ujedno bi htio da vodi snažan život slobodnog i genijalnog egoiste. Cijela knjiga vrvi od izjava sjajnog toga duha Cankarovog, ali je cijela knjiga žalibože samo niz fragmenata tog duha. Nema tu ni mira ni mjere, bez čega nema prave umjetničke izradbe. S te su strane bolje i »Vinjete« i »J. Ruda«. Ali uza sve to mogu reći, da je Cankar prvi pravi moderni europejac, koji se izvio iz sasma domaćega slovenskoga tla.«

Njegovo razglabljanje v *Vijencu* gre v precej drugačni smeri:

»...naime da se on (:Cankar) ne zavarava iluzijama, da se on bori jer se boriti mora, ali nije ni slijepi fanatik ni ljudi slijepac, a ta je crta od važnosti ako hoćemo da mu sudimo, jer odbija od njega prigovor kakovoga strančarskoga fanatizma ili djetinjega idealizma. Cankar je *sanjar* (podčrtal Š. B.), jer je takova njegova narav, on je *revolucionar* (podčrtal Š. B.), jer ne može da drugačiji bude, ali on dobro zna, da njegovi udarci ne ruše preko noći stoljetnu zgradu, on za to i ne bjesni onako bezglavo, nego se radije gorko i bolno ruga, i krvavo smije.«

V nadaljnem odkriva kritik v pisateljevem nezadovoljnem odnosu do sveta in življenja psihološko pogojenost ter razlaga nezadovoljstvo kot gonilno silo napredka:

>I tu on ide u dno ljudske naravi te ne tumači sve to neprestano nadanje i tu borbu, svu tu revolucionarnost lih borbom interesa nekih suhих principa, nego onim, što je Preradović tako jezgrovito izrekao u stihovima: 'Ljudskom srcu uvijek nešto treba, — zadovoljno posve nikad nije. — Čim željenog cilja se dovreba — iz njega opet sto mu želja klije.' Nezadovoljstvo, vječno nezadovoljstvo je onaj najjači motor svih ljudskih revolucija. Nije im uzrok glavni i jedini ekonomska borba, nego spoznaja nepravednosti i neslobode, neprestano nove težnje, vječna nezadovoljnost, dakle poglavito psihološki razlog.<

Posebej intenzivno se je Marjanović ukvarjal s Tujci.²¹ Ob njih je razvijal teorijo tujstva, si postavljajl vprašanje o mestu umetnika v majhnem narodu (in je z navajanjem Nizozemcev, Dancev in drugih nordijcev želel razostriti Slivarjevo malodušno tezo), hkrati je iskal analogij v znanih literarnih delih. Pri tem ni mogoče prezreti, da je intonacija članka, objavljenega v *Obzoru*, opazno drugačna kot odstavlki o Tujcih, umeščeni v študijo v *Vijencu*. V prvem primeru je Marjanović izrazito afirmativen, v drugem izpostavlja nekatere pomisleke.

V *Obzoru*:

>...njegovi 'Tujci' spadaju u onu kategoriju djela, u koju i razni 'Rudjini', 'Dimi', 'Novi', 'Oblomovi' itd., u kategoriju djela, koja su pisana krvlju, radi kojih se u prvi čas autora proklinje, ali koja dižu čitave pokrete u duhovima i otvaraju nove vidike.

Pitanje, koje je ovdje tako oštro iznio Cankar, jedno je od temeljnih pitanja gotovo kod većine slovenskih naroda. Odnosaj između inteligencije i naroda, upliv zapada na tu inteligenciju jest problem, koji rješavaju već gotovo cijeli vijek prvi slovenski mislioci. Cankar je imao smionosti, da to pitanje samostalno pretrese obzirom na potrebne prilike svoga slovenskoga naroda i to je njegova prva zasluga. Ali on je ovom svojom pripovijesti stvorio ujedno i djelo neobične umjetničke cijene, kojim se Slovenci mogu da ponose. Sve je tu pisano čarobnim stilom, koji je uspjela sinteza realizma i začarane blage romantike.

V *Vijencu*:

>...malen će narod prevladati usudnu dilemu, tako, da pomanjkanje mnogobrojnosti svojih članova i tjesnoću svoje kuće nadoknadi intenzivnošću života, da zalazi što više u dubinu i da se penje u visinu. Masu ima da nadoknadi intenzivnost.

²¹ Bodi na tem mestu popravljen lapsus, ki se je pripetil komentatorju Tujcev v CZD IX, str. 317. Pisec ocene v reviji *Mlada Hrvatska* ne more biti Zofka Kvedrova, takrat poročena z Jelovškom (z Demetrovićem se je omožila več ko deset let zatem). Šifra ocene Z. D. se nanaša na nekoga drugega, verjetno je to Z(vonimir) D(evčić), pesnik zbirke *Lucida intervalla*.

U Tujeima nije problem za Slivara i ostale tuđince riješen nikako. Fakat da jedni ostaju tuđinci, a Hladnik ostane vagabund, a Slivar se utopi nije riješenje, nego je katastrofa. Ali Cankar je baš time, što je iznio tako crnu sliku, kušao da pridonese riješenju problema: on nije ostao u svojim sanjama puki svećenik čiste umjetnosti, on nije postao ni tuđinac, niti je propao — postao je borac. On dovada svom narodu pred oči glavna njegova pitanja, on ga drma, on mu pokazuje puteve k životu.«

Toda zavzeto sprejemanje Cankarjeve literature Marjanovića ni ovi-ralo, da se ne bi v kontekstu razpravljanja ozrl na to, ali so spisi sloven-skega pisatelja v celem izoblikovani, ali so osebe značajsko prepričljive in ali je dogajanje naznotraj utemeljeno. Tovrstne pomisleke je izražal taktno in nevsiljivo. Izmed številnih primerov navajamo enega, ki se tiče dramatike, iz znanega preglednega članka v Vijencu.

»O Cankarovim dramama dalo bi se mnogo govoriti: imadu mnogo mana, imadu mnogo nevjerovatnih epizoda, nisu izgledene i t. d., ali jedno će im morati svatko priznati: intuicija se je Cankarova u njima pokazala u svoj moći. Sve kipe životom i koncepcija je njihova snažna, elementarna. A one isto tako elementarno i djeluju. Mogli bi ih nazvati možda prije neke vrste grubim, neizradenim skicama, ali u kojima se pozna ruka majstora. Ali dijalog je za to naravan. Nema suvišnih riječi, nema retardujućega nuanciranja, sve je oštro i markantno, crtano jakim potezima u širokim konturama. Tu vlada često puta više manira kakovoga karikaturiste nego kabinetnoga umjetnika. Sve je tu — kao što u opće u Cankara — kako bi rekli »kričće« — kao kod plakata, pa bi gotovo rekao, da su mnoga mjesta u Cankarovim radnjama (gdje izlazi pred publiku izravna) napose nekako plakatska.

Ali ima opet i fino dotjeranih mjesta. Jakob Ruda, prva Cankarova drama, zadržava se u mekanim, blagim bojama, pa je ta drama i najizradenija. Ekspozicije — kao što je nalazimo u prvim prizorima Jakoba Rude — rijetko ćemo gdje naći. Ekspozicije su kod Cankara u prosjeku sve vrlo uspjele. Nešto više neprilika je sa porastom radnje, sa momentom zaplitanja konflikta; tu se često vidi neko usiljavanje, neko umjetno napravljanje. Tako n. pr. u Kralju na Betajnovi, gdje Maks nekakovom sugestijom izmami od Kantora tajnu.«

Naša današnja sodba o Marjanovićevoj kritiki je jasna, najdoločnije jo je razložil Antun Barac v znani monografiji Hrvatska književna kri-tika. Med sodobniki je naletela na svojevrstno zavraćanje od strani A. G. Matoša, kar je — kot smo že rekli — posebno poglavje; večidel so jo sprejemali kot npr. Ivanov-Dežman v oceni Marjanovićevojih Fragmentov (Vijenac, 1905), da je tej kritiki tuja formalistična estetika in se najbolj drži Tainove poti, bolj kot kaj drugega jo zanima pisateljev življenjski nazor; ne lepota kot taka, marveč etična problematika. Izhaja

iz pozitivizma, vendar se z njim ne zadovolji, želi prodreti do globljih miselnih zasnov.²²

Marjanović po l. 1903 ni več pisal o slovenski književnosti, z njim je zmanjkalo ažurnega, informiranega in aktualistično naravnaneega tolmača, ki je v letih ob prelomu stoletja tankočutno in bistroidno prisluhnil idejam in stvaritvam slovenske modernistične literature.²³ Kateri so bili razlogi, da o slovenskih snoveh dalje ni več pisal, je mogoče ugibati; kakorkoli že, primeri, ki smo jih navedli, gotovo zgovorno pričajo, da so se mladi ustvarjalci v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu in v jugoslovanskih literaturah nasploh zanimali drug za drugega, se med seboj podpirali v generacijski zavezanosti določenim skupnim idejam in ciljem modernističnega programa.

²² M. M., Hrvatska Moderna II, 1951, str. 275–279.

²³ Poleg Cankarja je bila Z. Kvedrova drugi slovenski pisec, s katerim se je Marjanović največ ukvarjal. Razreši v Izbranem delu III, 1940, str. XXII, psevdonim V = Vinkov (M. Marjanović) in dodaj, da je M. M. objavil obsežnejšo oceno Misterija žene v istem Svjetlu, 1900, št. 29. Naj dodam še bibliografsko dopolnilo k ocenam del Z. Kvedrove: Adela Milčinović je poleg dveh recenzij, navedenih v Izbranih delih, napisala še tretjo, knjige Iz naših krajev v Vijencu 1905.

РЕЗЮМЕ

Сотрудничество словенских и хорватских литераторов было всегда очень живо, но никогда не достигло такой тесной и непосредственной взаимосвязи как в переходный период из 19-го в 20-ый век. Сотрудничество, укрепленное появлением молодого поколения т. наз. «модерна» у обеих соседских наций, базировалось прежде всего на публицистической деятельности (представители словенского модерна интенсивно публиковались в загребских газетах и журналах), на личных контактах и обоюдостороннем информировании. В первой части статьи автор обращает особое внимание на то, как выдающиеся представители словенского модерна — Цанкар и Жупанчич, интересовались литературной жизнью Хорватов.

Центральное внимание уделяется в статье обоюдосторонней посреднической деятельности выдающего хорватского критика Милана Марьяновича в 1899—1903 годах. В разгар программной деятельности молодого поколения опубликовал хорватский критик четыре обзорных статей о хорватской литературе в словенской публицистике и одиннадцать критических отзывов о современной словенской литературе во хорватской печати (два из них опубликовал во сербской печати). Он писал о представителях словенской молодой генерации — о Цанкаре, о Жупанчиче, Кетте и Мурне, Кведровой и о Шорли. Ни во Словении в то время никто из критиков не написал ничего подобного по объему и ценности тому, что у южных соседей сделал Марьянович. Уже Антун Барац подчеркнул значение литературно-посреднической деятельности Марьяновича в связи с Цанкаром: хорватский современник Цанкара обнаружил связь между литературой Цанкара и словенской жизнью, он открывал, что словенский писатель в родной земле нашел возможность постановки мировых вопросов.

Литературно-посредническая деятельность Марьяновича является, несмотря на то, что она прекратилась в 1903 году, примером образцовой литературной солидарности наших двух культур на заре нового столетия.

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

PROFESOR EMIL ŠTAMPAR, 1912—1980

Slovstveni zgodovinar in vseučiliški učitelj Emil Štampar se je v hrvaški literarni znanosti pojavil v tretjem obdobju njenega razvoja. Po začetni filološki stopnji še v minulem stoletju in po rodu prvih znanstvenih razčlenjevalcev besedne umetnosti, ki so ga zastopali Branko Vodnik, Dragutin Prohaska, Franjo Fancev in še nekateri, sledijo utemeljitelji moderne hrvaške literarne znanosti, kot so Antun Barac, Mihovil Kobil, Slavko Ježić, Albert Haler, tem pa literarni znanstveniki, katerih večina del je nastala že po drugi svetovni vojni. Kot najzgodnejši se med njimi pojavlja ravno Emil Štampar, ki se je neposredno oblikoval v Barčevi literarnoestetski in kritični šoli. Široka Barčeva usmerjenost v književno življenje in dela minulega in zlasti tega stoletja — s svojo doktorsko disertacijo je v začetku dvajsetih let utemeljil moderno literarno vedo — je bila takšne narave, da se je predvsem posvečala estetskim vprašanjem in manj literarni zgodovini v ožjem pomenu besede; tako se tedaj prevladujoči pozitivizem v literarni zgodovini pri Hrvatih sploh ni širše razmahnil. Te osnovne literarnoznanstvene značilnosti se kažejo tudi pri Emilu Štamparju. O svojem akademskem učitelju Barcu je zapisal tele značilne besede:

»Zastopal je ustvarjalno kritiko in v književniku je najprej iskal vrednote. Pisateljevemu življenju ni posvečal pretirane pozornosti, ni pa ga ločeval od političnih, družbenih in gospodarskih razmer« (JiS, 1955). Tako je razumljivo, da je tudi Emil Štampar v svoji zadnji šolski obveznosti, kakor pri razvijajočem se znanstveniku smemo imenovati doktorsko disertacijo, v monografiji o Josipu Eugenu Tomiću (1939), posvetil veliko pozornosti vprašanjem pisateljevega razvoja, kakor je hkrati bibliografsko zajel njegov obsežni opus, raztresen po različnih časopisih in listih. Emil Štampar je to delo kasneje prečistil in zgostil za predgovor Tomićevim izbranim delom v tedaj utemeljeni zbirki Djela hrvatskih pisaca pri založbi Zora v Zagrebu, ki sta jo večinoma urejala ravno A. Barac in E. Štampar.

Po disertaciji si je E. Štampar znanstvene teme in naloge izbiral po lastnih nagibih. Seveda ni zanemaril že ob disertaciji široko zastavljenega dela pri preučevanju realizma. Nadaljeval je z obravnavo vrste vprašanj, ki jih je bil opazil kot nujne naloge hrvaške slovstvene zgodovine. Tako je nastala študija o S. S. Kranjčeviću (1952). Kasneje jo je razširil in namenil slovenskim bralcem knjižne izdaje Gradnikovih prepevov Kranjčevićevih pesmi. Štamparjeva študija in komentar sta po Krleževem eseju o Kranjčeviću pravzaprav prva obsežnejša obravnava tega pomembnega hrvaškega pesnika na prehodu iz minulega v to stoletje. E. Štampar je tu zlasti opozoril na pesnikova sarajevska leta, ko je tam urejal časopis Nada (1895—1903) in ko je posebno skrbel, da so poleg hrvatskih in muslimanskih sodelovali tudi slovenski in srbski pesniki in pisatelji.

S kakšno vnemo je posegal v zahtevno Kranjčevićevo pesništvo, kaže tudi tretja Štamparjeva študija o pesniku: Kozmičnost Kranjčevićeve lirike (SR 1958); končno je za moskovski mednarodni slavistični kongres pripravil o Kranjčeviću še referat Odjek ruske revolucije 1905. na Kranjčevića. V njem se je izkazal tudi z iznajdljivo aktualizacijo znanstvenega sporočila, in sicer ob razčlembi Kranjčevićeve pesmi Vizija. Ob vseh teh študijah se je razvijalo in stopnjevalo Štamparjevo umevanje estetske interpretacije pesništva po imanentni razčlenjevalni metodi. Vzporedno se je ta profesorjeva lastnost uveljavljala tudi

v njegovem pedagoškem delu v seminarju in je sooblikovala mlajše rodove slovenskih slavistov in literarnih zgodovinarjev.

Iz obdobja realizma sta tudi dva pomembna pripovednika, ki sta znova in znova obsežneje zaposlovala Štamparjevo sociološko raziskovalno vneto. Napisal je več razprav o Josipu Kozarcu, objavljenih v Zagrebu v letih 1950 in 1951, najpomembnejša pa je študija o tem pisatelju, ki jo je objavil v že omenjeni Zorini zbirki. Predelana in zgoščena je bila ponovno objavljena v mlajši, kritični izdaji, v zbirki Pet stoljeća hrvatske književnosti.

Tudi o Ks. Š. Gjalskem je za Zorino zbirko napisal študijo Emil Štampar. Tako se je ob tem pisatelju med prvimi usmeril v njegov odnos do vprašanj socialne preobrazbe in do razreda, ki mu je Gjalski pripadal in ki je v tem času nepreklicno admiral. Vsega tega Emil Štampar ni povezoval toliko s pobudami Turgenjeva, kot so ravnali nekateri drugi razčlenjevalci. Lahko bi tudi trdili, da je kljub prevladujoči sociološki metodi in takratnemu specifičnemu odnosu do pisateljev iz družbene aristokracije minulih časov ravno po zaslugi E. Štamparja proza Ks. Š. Gjalskega dobivala več možnosti, da se vendarle pojavlja tudi v šolskih berilih in kot učno gradivo.

O najpomembnejšem hrvaškem realistu, o pripovedniku in pesniku Anteju Kovačiću so od povojnih let do danes pisali res številni literarni zgodovinarji in razlagalci. E. Štampar se je v časopisu Kaj (1972) v spisu o Kovačiću posredno tudi kritično ozrl na to bogato literaturo in je hkrati pokazal na tri različne oblikovalne dobe pripovednika Kovačića: prva, ko je navzoča močnejša Šenoova pobuda, potem je obdobje samostojnega razvoja, končno pa nagli vzpon, ki ga prekine pisateljeva zgodnja smrt.

Iz območja realizma je tudi razprava Radnik u djelima hrvatskih realista (SR 1963), kjer se Štampar ni zadrževal le pri Kranjčeviću kot najnaprednejšem (z interpretacijo pesmi Radniku in njenih različic), ampak tudi pri aristokratih Vojnoviću in Gjalskem, ki da sta razumela prihod novega razreda in novih družbenih odnosov in se spremembam uklonila iz resnične privrženosti humanizmu. Podobne misli srečujemo že v Štamparjevi študiji O Vojnovićevoj Dubrovačkoj trilogiji (Dubrovnik, 1957), kjer se spoprijema tudi z dramsko besedno umetnostjo; njej posveča še spis Pregled novejšje hrvatske drame (JiS 1956).

Če se v raziskovanju književnosti minulih stoletij raziskovalec izkaže predvsem z natančnostjo, s širokim poznavanjem evropskih slovstvenih tokov in pojavov, z razčlenjevalno prenicljivostjo pa z umevanjem ločiti bistveno od nebistvenega, resnično vrednost od povprečja, se raziskovalcu ponuja prava možnost za razvijanje lastnega metodološkega in misljenjskega prenikanja pač predvsem v obravnavi sodobnih, najnovejših literarnih del in pojavov. Ko pogledamo pisateljska imena, ki so pritegovala Štamparjevo pozornost — Ivo Andrić, Vj. Kaleb, R. Marinković, Vl. Desnica, je takoj očitno, da so ga pritegovali umetniško nesporni, obravnavalno pa zahtevni pojavi. Nastale so sintetične študije *Suvremeni hrvatski roman* (SR 1956), *Književni put prozaika Vjekoslava Kaleba* (SR 1968), I. G. Kovačić, Kiklop Ranka Marinkovića, Miodrag Bulatović, že precej prej pa študija o Ivu Andriću (1955). Ti prispevki so v svojem času prinašali opazne novosti v vednost o obravnavanih delih in ustvarjalcih.

Emil Štampar se tudi ni odtegoval nalogam, ki so bile povezane z njegovo vlogo popularizatorja hrvaške in srbske književnosti med Slovenci zunaj tesnega

seminarskega prostora. Nastajali so poljudni spisi, eden prvih na primer v Naši ženi 1950, ko je predstavil začetke stare dubrovniške in dalmatinske književnosti. Sledili so drugi spisi, večinoma objavljeni v Jeziku in slovstvu, npr. Slovenski in hrvatski književni stiki, Gradnik in hrvatska ter srbska literatura, Kumičićeve dileme i njihov slovenski odjek itd. Hrvatom je poročal o slovenskih slovestvenih vprašanjih, npr. v spisu Ivan Prijatelj, slovenski književni kritičar i historičar (Republika, 1953).

Zadnje desetletje je bil Emil Štampar cenjen sodelavec časopisa Kaj. Številke, posvečene Gjalskemu, Kovačiču in drugim, vsebujejo tudi njegov delež.

Emil Štampar je dejavno sooblikoval rodove slovenskih slavistov, ki so se šolali in znanstveno oblikovali v petdesetih in šestdesetih letih. Opazen je njegov koncept v vzgoji slovenistov znanstvenikov. Drugače je s srbohrvatistiko oziroma jugoslavistikom, ki se v svoji literarnozgodovinski veji ne prej ne slej ni mogla odločilneje izviti iz zametkov, pri čemer so bistveno soodločale ravno naše tesne obče razmere. To je utesnjevalo tudi profesorja Štamparja. Zlasti prvo dobo, ko še ni bilo jasno, ali se bo njegova pot visokošolskega učitelja nadaljevala v matičnem Zagrebu ali pa bo potekala v Ljubljani, bi bilo prav in potrebno, da bi mu okolje dajalo več možnosti in pobud za razvoj slovenske literarne jugoslavistike.

Kljub obilnemu pedagoškemu delu, ki je na profesorja pritiskalo z obsegom dveh relativno bogato razvitih književnosti, je bil Emil Štampar s svojim delom zadovoljen. In srečen — njegov intimni svet ostaja pred drugimi zaprt. Prav je tako. Zeleli bi mu dolgoletnejše uživanje v mirnem pokoju tu v Ljubljani, a našel je pravi mir in pokoj šele v Zagrebu, na Mirogoju. Nam ostaja njegovo delo. Da bi živel tudi poslej, bi bili dolžni storiti vsaj to, da izide knjižni izbor Štamparjevih študij in razprav.

Janez Rotar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

LITERARNA VEDA V ZBORNIKU O RAZSVETLJENSTVU

PZE za slovanske jezike in književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti je sklenila, da bo začela prirejati poleg že tradicionalnega seminarja za tuje sloveniste še vsakoletni mednarodni simpozij. Ta bo posvečen vsakokrat drugemu literarnemu obdobju v slovenski književnosti. Ker seminar predvsem uvaja udeležence v slovenski jezik, književnost in kulturo, si je prirediteljica zamislila simpozij kot znanstveno srečanje raziskovalcev, ki naj osvetlijo določeno obdobje z različnih vidikov. Vendar je treba poudariti, da ne gre samo za literarnozgodovinsko obravnavanje, ampak za sodelovanje različnih ved, med katerimi zasluži posebno pozornost jezikoslovje. Prvi tako zasnovan simpozij v Sloveniji je potekal od 28. do 30. junija 1979 v Ljubljani; njegov raziskovalni predmet je bilo slovensko razsvetljenje. Hvale je vredno, da je prirediteljica poskrbela tudi za hiter natis simpozijskih referatov v obliki zbornika.* Zato so sedaj do-

* Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979. Uredil Boris Paternu s sodelovanjem Brede Pogorelec (jezik) in Jožeta Koruze (književnost in kultura). Izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani 1979, 452 str.

stopni vsem tistim, ki se niso mogli udeležiti simpozija, a jih njegova problematika zanima tako ali drugače. Pričujoče poročilo se omejuje na prikaz deleža, ki ga ima v njem literarna veda; preostale bodo pregledali tisti, ki so zanje poklicani.

Razdelek Književnost se začinja z referatom Jožeta Koruza Konstituiranje slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov. V njem avtor časovno omeji razsvetljenstvo z letnicama 1768 in 1850 ter tako potrdi upravičeno premaknitev končne meje za dve desetletji naprej. Vedeti je namreč treba, da je starejša, pozitivistično usmerjena literarna zgodovina, obsedena od biografiziranja, zamejevala obdobje z letom Zoisove in Vodnikove smrti 1819 ali pa z letom 1809, ko je izšla Kopitarjeva slovnica. Pri tem ni bila ta zgodovina nikoli toliko sposobna, kljub faktografski maniji, da bi preučila zalogo takratnih (pol)literarnih del in določila na tej podlagi mejo, onkraj katere se dejansko začinja romantizem. To sta argumentirano storila šele Janko Kos (Periodizacija slovenske romantike in Evropa, SR 1971, 353—383) in Boris Paternu (France Prešeren in njegovo pesniško delo I, 1976); pretres literarnih del, ki ga je opravil Jože Koruza, potrjuje, da ustreza leto 1850 periodizacijskemu mejniku. Sicer pa avtor upošteva ugotovitve starejše literarne zgodovine, posebno znano razdelitev na Pohlino in Zoisov krožek. Prvega najbolj karakterizira almanah Pisanice, v katerem se je uveljavil Dev, ki je verzološko, motivno in žanrsko razširil literarni repertoar. Iz njegovih in Vodnikovih pesmi, objavljenih v Pisanicah, je opaziti poznobaročne, razsvetljenske in deloma celo rokokojske in predromantične vplive. Opozicijo do Pohlina in Pisanic vidi avtor v Zoisovem krožku, ki je bil usmerjen rokokojsko. O tem pričajo prevodi arij, kupletov, Linhartovi komediji in poetološki nazori Blaža Kumerdeja, kar vse sestavlja — skupaj z Vodnikovimi rokokojskimi in poučno razsvetlenskimi pesmimi dejavnost tega krožka. Preostala raziskovalčeva pozornost je namenjena literarnim prizadevanjem zunaj Ljubljane in literarnemu standardu, h kateremu spada tudi bukovništvo. — Tako zastavljen referat Jožeta Koruza odpravlja pomanjkljivosti starejše literarne zgodovine, ki je opazila pojavljanje različnih smeri v tem obdobju, ni pa dovolj raziskala njihove strukturne raznoterosti, ker je največkrat obtičala ob narodnoprebudniški vlogi posameznih del, predvsem Vodnikovih pesmi in obeh Linhartovih komedij. Koruzov referat razodeva literarni vidik, ki je bil premalo upoštevan.

Drugi referat Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu, katerega avtor je Janko Kos, je primerjalne narave. Njegova podlaga je izrazito filozofska, saj je avtorjevo izhodišče premisa o človeku — subjektu, razpetem med razum in čutnost. Nato avtor primerja »metafizično-antropološki zaris evropskega razsvetljenstva« (28) s tistim, ki ga je mogoče rekonstruirati iz slovenskega gradiva, pri čemer odkrije velike razločke. Slovenska besedila ne poznajo miselnih ostrin, ki so pretresale evropsko razsvetljenstvo, ker so literarno slabo razvita. Ne poznajo namreč vrste žanrov, ki so omogočali takšno izražanje. Celu pri čutnosti, ki se zdi na prvi pogled v ospredju slovenskih del, se pokaže po natančnejši razčlenitvi, da je reducirana. Vzrok za to okrnjenost je po Kosovem mnenju sociološki: nosilec evropskega razsvetljenstva je bilo višje in srednje meščanstvo, slovenskega pa nižje družbene plasti, kar je opazno tudi iz primerjave med Beaumarchaisovo Figarovo svatbo in Linhartovim Matičkom. Posebnost slovenskega razsvetljenstva je »ideja naroda« (33),

ki je evropski ni poudarjal, ker ni bila zanimiva za državne narode. — Janko Kos torej opozarja na vrsto filozofskih, socioloških in literarnih vprašanj, ki jih je literarna zgodovina opazila in jih poskušala reševati, toda brez zadostne medsebojne povezanosti in brez zadovoljivega miselnega poznavanja evropskih tokov.

Tipološko naravnani je tudi referat Borisa Paternuja *Problem literarnostilne diferenciacije v slovenski književnosti razsvetljenstva*. V njem avtor upravičeno podvomi o sprejemljivosti dosedanjih obravnav tega obdobja, zato najprej kritično razčleni njegova terminološka poimenovanja: »pre(po)rod«, ki ga je uporabljal France Kidrič; »razsvetljenstvo« Alfonza Gspana ter »klasicizem in predromantiko« Jožeta Pogačnika. V njih vidi tri različna pojmovanja istega obdobja: »narodnoprubudn(ega)«, »svetovnonazorsk(ega)« in »književn(ega)« (58), ki so po avtorjevem mnenju utemeljena, če niso enostranska. Saj »gre za obdobje s tako književnostjo, ki ni izrazito ali strožje literarna, ampak je po svojih temeljnih lastnostih in namenih raznovrstna, segajoča daleč čez meje literature.« (58) Kljub temu predlaga bolj premišljeno pojmovanje razvrstitev. »Razsvetljenstvo« naj bi (p)ostalo zbirni pojem. »Pre(po)rod« argumentirano zavrne, ker je prevod pojma za renesanso, ki se na Slovenskem ni razvila, z obdobjem v drugi polovici 18. stoletja pa ga ni mogoče istovetiti. Pač pa se mu zdi primerna uporaba pojma »narodno prebujenje« za takratne ideološko-sociološke pojave. Po njegovem mnenju slovensko literarno gradivo ne dopušča uporabe pojma »klasicizem« kot zbirnega, ker ta literarna smer ne prevladuje. Tej prepričljivi ugotovitvi sledi razčlenjevanje literarnih slogov v tem obdobju, kar ga privede do sklepa, da je Dev najbolj značilen slovenski baročni pesnik, čeprav opaža v njegovih pesmih tudi protibaročne prvine. Osrednji pesnik celotnega obdobja in hkrati najbolj značilen klasicist je Vodnik, ki prav tako ni enovit pesnik, o čemer priča njegov folklorizem in predromantični vplivi. Ti so navzoči že pri Devu in Jarniku. Končni sklep Paternujevega raziskovanja je spoznanje o nepopolni stilni diferenciaciji v razsvetljenstvu. Vzroke zanjo vidi v takratnih družbenih, jezikovnih in literarnih razmerah, ki so onemogočale razvito književnost. — Vrednost Paternujevega referata je v doslednosti, s katero je razčlenil dosedanjo terminološko zmedo in z njo povezane enostranskosti ter v tem, da je opredelil pogloblitve razvojnostilne smeri, ne da bi kakšno izmed njih podcenjeval, kot so to počeli nekateri starejši raziskovalci.

Vsi doslej omenjeni referati so na različne načine opozarjali tudi na zunaj-literarni pomen razsvetljske književnosti, Manfred Jähnichen pa si ga je izbral za predmet svoje obravnave Pripombe k operativni in politično-operativni funkciji v južnoslovanski razsvetljski literaturi. Zanimajo ga proti fevdalne miselne prvine, saj se po njegovem prav v njih kaže »politično-operativna funkcija«. Opazuje jo pri treh južnoslovanskih ustvarjalcih Matiji Reljkoviću, Dositeju Obradoviću in Valentinu Vodniku. Kot značilno pesem si izbere za analizo njegovo Ilirijo oživljeno, čeprav opozarja, da se omenjena funkcija pojavlja v mnogih njegovih besedilih.

Razen Jähnichenovega referata je slovansko primerjalni tudi tisti, ki ga je prispevala Maria Bobrownicka; naslovila ga je Model poljskega in slovenskega razsvetljenstva in vprašanje književnih tokov. Avtorico pritegujejo družbenozgodovinske in literarne podobnosti in razločki, ki jih je mogoče opaziti iz primerjanja istega, toda neenakomerno razvitega obdobja pri Poljakih in Slo-

vencih. Ker so oboji živeli v različnih zgodovinskih razmerah, je med obema književnostma več razločkov kot podobnosti. Na Poljskem je imelo odločilno vlogo predvsem plemstvo, na Slovenskem pa ne. Za raziskovalko sta temeljna tokova razsvetljskega obdobja klasicizem in sentimentalizem, od katerih se zdi posebno drugi neprepričljiv, ko ga najde — sicer komaj opaznega — v slovenskih besedilih. Najbrž je referentka poskušala pri tem preveč mehanično prenesti poljski model na slovensko gradivo, ki tega ne omogoča.

Referat Štefana Barbariča Slovenska razsvetljska književnost v luči zvrstne poetike je po zastavljenem raziskovalnem predmetu soroden nekaterim drugim v zborniku, a se razločuje od njih po ugotovitvah. Tudi njega pritegne terminološka nedoslednost posameznih literarnih zgodovinarjev, pri čemer sam ohranja pojem razsvetljenstvo, potem pa se loti motivne in žanrske obravnave besedil. Svojo pozornost usmeri na Pisanice, Linhartov zbornik *Blumen aus Krain*, na Japljeve, Zoisove, Vodnikove, Volkmerjeve, Staničeve, Jarnikove, Primčeve in Modrinjakove pesmi. Pri tem opazi, da je poznalo slovensko razsvetljenstvo odo, elegijo, basen, anakreontsko pesem; ni pa razvilo epa, tragedije in ne pripovedne proze.

Jože Pogačnik si je izbral za predmet svojega prispevka *Vloga socinianizma pri nastanku slovenske razsvetljske misli idejnoteološko vprašanje*, ki ga je načel že v obravnavi slovenskega protestantizma, na katero se tudi sedaj sklicuje. Leva smer protestantizma, tako imenovani »socinianizem« je racionaliziral teološke nauke; njegov vpliv naj bi bil tolikšen, da je vplival celo na razsvetljsko miselnost. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali je res obstajala kontinuirana povezava med »socinianizmom« in razsvetljenstvom, kot meni referent, ali se je pojavljal na Slovenskem samo razsvetljski racionalizem, ki je bil odsev sočasnih evropskih miselnih tokov. Skratka, gre za sklop vprašanj, ki terjajo natančnejše dokaze.

Ivana Cesarja je pritegnil poetološki dodatek v Pohlinoi slovnici; osvetlil ga je v referatu Slovenska prosvjetiteljska poetika — dio gramatike (*Poetica operosorum*). Poudarja, da je ta poetika prva v slovenski književnosti in da je imela drugačno funkcijo, kot jo imajo navadno takšne stvaritve: ni povzemala niti sistematizirala že obstajajočih pesniških pojavov niti jih ni normirala, ampak je šele vzpodbujala njihovo nastajanje. Iz njenih postavk je opazno racionalistično pojmovanje poezije.

Znamenito Vodnikovo pesem *Zadovoljni Kranjec* je analiziral Klaus D. Olof v referatu *Kritik der Aufklärung als literarisches Motiv*, v katerem je opozoril na nujnost trojne interpretacije glede na trikratno objavo te pesmi v času razsvetljenstva. Razlagalni razpon sega pri tem od precej nevtralne humorističnosti do ostre satire, katere odmev je zaznaven še v Prešernovi Novi pisariji, v Mahničevi politični utopiji *Indija Koromandija* in v Tavčarjevi *4000*.

Zunaj razdelka *Književnost* se pojavljata še dva referata, ki se ukvarjata z verzološkimi vprašanji. Njuna uvrstitev v drugi razdelek je nepričakovana, saj je bilo doslej v navadi, da je verzologija del literarne vede, čeprav je zaradi obveznega upoštevanja fonetičnih vidikov blizu jezikoslovju. Avtor prvega tovrstnega referata *Oblikovanje verzne norme v slovenskem razsvetljenstvu* je Tone Pretnar. Verzno normo definira kot »množico pravil, po katerih poteka jezikovno uresničevanje verzne norme: sem sodijo prozodična in skladenjska pravila, ki jim mora leposlovno besedilo ustrezati, če hoče biti verzno.«

(291) Ker se pojavlja verzna norma v eksplicitni in implicitni obliki, avtor razišče obe. Za določitev prve analizira ohranjene metrike Pohlina, Kumerdeja, Čopa in Metelka ter ustrezna Zoisova razmišljanja v korespondenci z Vodnikom. Implicitno normo, tj. »v verzno besedilo vpisana norma« (297), pa opredeli iz izbranega pesemskega gradiva različnih razsvetljenskih ustvarjalcev, pri čemer posveti posebno pozornost vzglasu, sredini verza, izglastu in rimi. Glede na dejstvo, da je slovenska verzologija najbolj nerazvito področje literarne vede, pomeni Pretnarjeva raziskava po svoji natančnosti, metodološki doslednosti in empiričnosti dosežek, vreden pozornosti.

Pomembne rezultate prinaša tudi druga verzološka obravnava Klasička metrika u slovenskom pjesništvu (I Kvantitativni pokušaji). Njen avtor Miroslav Kravar obravnava v njej že večkrat opaženo vprašanje o poskusih uveljavljanja kvantitativnega verzne sistema v razsvetljenski poeziji, katere jezik ga zaradi svojega naglasa ne omogoča. Toda zavest o tem je prodirala med pesnike in teoretike počasi, kar je analiziral Kravar z navajanjem številnih primerov in ob upoštevanju evropske verzne problematike.

Iz povedanega lahko povzamemo, da prinaša zbornik vrsto tehtnih dognanj o književnosti slovenskega razsvetljenstva. Ta odpravljajo marsikatero doslej veljavno sodbo starejših literarnih zgodovinarjev. Koristno prevrednotenje je posledica preusmeritve novejših raziskav k sami književnosti, zaradi česar so postala bolj jasna razmerja med posameznimi razsvetljenskimi literarnimi tokovi, med njihovimi evropskimi izvori in slovenskim prevzemom. Prvič je bil natančno analiziran takratni verzni ustroj. Pri branju zbornika deluje moteče samo literarnoteoretična shizma ob pojmih literarna »vrsta« in »zvrst«; koristno bi bilo, ko bi prišlo čim prej do poenotenja. Kot pomanjkljivost je mogoče omeniti odsotnost natančnejše obravnave razsvetljenske dramatike, toda tudi tej bo — zaradi njene razvitosti — literarna veda posvetila prej ali slej primerno pozornost.

Marjan Dolgan
SAZU, Ljubljana

NOV PRISPEVEK V. E. GUSEVA K OBRAVNAVI PROTIFAŠISTIČNEGA PESNENJA PRI SLOVANSKIH NARODIH

Do danes je že dokaj narasla predvsem folkloristična strokovna literatura o protifašističnem pesnjenju pri slovanskih narodih (izjema so Lužiški Srbi). To in njihova podobna zgodovinska usoda med drugo svetovno vojno sta dovolj veliki vzpodbudi za primerjalne analize tega pesnjenja. Posebno, ker je v folkloristiki primerjalni pristop še vedno eden najbolj razširjenih, kljub občasnim kritikam, ki se zavzemajo za prenovitev njenih metod.

S tistim delom protifašističnega pesnjenja, ki je po svoji naravi najbližji klasični folklorni pesmi, se s primerjalnega stališča najbolj zavzeto že vrsto let ukvarja V. E. Gusev. Njegovo najnovejše delo s tega področja je knjiga Slovanske partizanske pesmi,¹ v kateri si zastavlja cilj na podlagi primerjalno-tipološke analize ugotoviti skupne zakonitosti ustvarjanja in širjenja množične

¹ V. E. Gusev, Slavjanske partizanske pesni, Leningrad, 1979.

partizanske pesmi pri slovanskih narodih. V poglavitnem delo sicer sloni na razpravi Partizanska ljudska poezija pri Slovanih v letih druge svetovne vojne,² vendar je opaziti tudi nekatere spremembe. Najbolj očitno je izogibanje terminu ljudski, kar se vidi že pri primerjavi obeh naslovov. V besedilu je večinoma nadomeščen s terminom množičen, vendar ne v pomenu, ki se rabi pri nas v sintagmi množična literatura,³ ampak kot posebna, nova kvaliteta folklornega procesa.

Prvo poglavje Zbiralci pesmi nas uvaja v problematiko s predstavitvijo prvih objav antifašističnega pesnjenja, nastanka prvih zbirk in pesmaric pri posameznih slovanskih narodih, bolj ali manj priložnostnega zanimanja zanj, kar se je začelo že med drugo svetovno vojno, in začetkov strokovnega zbiranja po njej. Od slovenskih je kot prva omenjena zbirka Slovenske partizanske pesmi.⁴ Odgovor na vprašanje, kako V. E. Gusev opredeljuje množično partizansko pesem, se skriva, saj eksplicitne definicije zanjo ni, v drugem poglavju z naslovom Vrste pesemskega ustvarjanja. Bolj kot kaj je, zvemo, kaj ni, kar kažejo naslednji citati: »/.../ glede na način, kako se je širilo in poglobljalo proučevanje partizanskih pesmi, postaja vse bolj očitno, da se zanje ne morejo sprejeti kriteriji tradicionalne folklorne, ker se veliko od njih ne more šteti za folkloro v dobesednem pomenu te besede /.../.⁵ V ustvarjalni recepciji partizanske množice pesem ni živela v eni in edini kanonični 'avtorski' redakciji, ampak v večjem ali manjšem številu variant. Čeprav to tudi ni bil proces ustvarjanja folklornega dela v tradicionalni obliki, prav tako ni bil proces literarnega ustvarjanja ali estradnega izvajanja pesmi v klubskem, amaterskem umetniškem delovanju. V končnem rezultatu je bil to proces novega množičnega ljudskega ustvarjanja /.../.⁶ Končno je pomembno le eno — ne enačiti /partizanskih pesmi niti s pesemskim repertoarjem partizanov niti z ustvarjanjem pesnikov in glasbenikov na 'partizansko témo', niti s takimi proizvodi 'amaterskih' pesnikov, ki so odmevali le v njihovi lastni sredi, ne da bi prešli v vsesplošno last partizanov. Zato so v naslednjih poglavjih predmet raziskav samo taki procesi in proizvodi, ki so bili značilni prav za partizansko množično pesemsko ustvarjanje.«⁷

Strnjeno gre v tem poglavju za naslednje: 1. za V. E. Guseva je vsaka pesem, ki je nastala v partizanih, partizanska pesem; 2. loči individualno in kolektivno partizansko pesem. Individualna na eni strani obsega proizvode v folklorni maniri (v Jugoslaviji so bila to dela guslarjev) in na drugi strani proizvode na literarni osnovi tako profesionalno izobraženih pesnikov in skladateljev, ki so šli v partizane, kot 'amaterskih' avtorjev, ki niso pretendirali na literarno slavo. Skupina individualnih partizanskih pesmi Guseva ne zanima. Kljub temu, da kolektivna partizanska pesem zanj ni folklorna v klasičnem pomenu besede,

² V. E. Gusev, Partizanska narodna poezija u Slavjan v gody vtoroj mirovoj vojny, Istorija, folklor, iskusstvo Slavjanskih narodov, Moskva 1963, 291—347.

³ Prim. M. Kmecl, Mala literarna teorija, 322.

⁴ Slovenske partizanske pesmi. Izdalo in založilo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. (Ljubljana), junij 1942.

⁵ Glej op. 1, str. 25.

⁶ Glej op. 1, str. 36.

⁷ Glej op. 1, str. 37.

je kolektivna; in množična pesem je tista, ki se v temelju prilega folklorističnim opredelitvam in je zanjo značilno: a) da se *poje*; b) da imajo pevci do besedila ali melodije aktiven odnos, zaradi česar nastajajo *variante*; c) njena razširjenost mora biti vsesplošna, k čemur pripomore zakon umetniške tipizacije.

V naslednjem poglavju Izviri partizanske pesmi sledi, da je podlago za nastanek pesmi iskati v folklorni tradiciji (tradicionalna poetika se je obogatila z novo idejno vsebino), v nacionalnih in mednarodnih revolucionarnih pesmih delavskega gibanja in v pesmih literarnega izvira, ki so se folklorizirale, bodisi da gre za pesmi starejših avtorjev ali sodobnikov. V tej zvezi je obdelana pri vseh slovanskih narodih razširjena in priljubljena pesem, ki je znana pri nas pod naslovom V gori zeleni drevesce stoji.

Naslov četrtega poglavja je Pesem in resničnost. V njem V. E. Gusev obravnava vprašanje, koliko smemo imeti partizanske pesmi za zgodovinski vir, glede na to, da nekatere od njih vsebujejo tudi konkretna dejstva. Po njegovem mnenju so take pesmi sicer napravile na partizane velik vtis, vendar so praviloma ostale lokalno omejene in imele le kratkotrajno življenje. To priča, da partizanov ni zadovoljila naturalistična metoda odražanja resničnosti in da zgodovinskospoznavna in umetniškospoznavna funkcija še nista našli pravega stika. To razpoko so zadelale šele tiste množične partizanske pesmi, ki so zgodovinsko konkretnost združile s tipizacijo dejstev.

Umetniško kreativnost folklornih del V. E. Gusev ocenjuje na podlagi teorije odraza, odslikave.⁸ V skladu s tem pri množični partizanski pesmi zanj ni pomembna kopica dokumentarnih dejstev, ampak čisto nekaj drugega — posplošitev odraza najpomembnejših dogodkov in posebnosti narodnoosvobodilnega boja in izraz odnosa bojujočega se naroda do zgodovinske resničnosti. V tem je partizanska folklorična resnično nezamenljiv zgodovinski vir in vrednota in ne v njeni zvestobi dejstvom; to konkretizira s primerom, kako množična partizanska pesem gleda na poskus, da bi Nemci zavzeli Moskvo: v posameznih variantah pesmi pozornost ni posvečena določenim dejstvom spopada, ampak oceni položaja nemške armade, njeni nemoči, da uresniči svoje cilje. Satirična obdelava teme opravičuje izmišljanje situacij in pretirano hiperbolizacijo primer.

Posplošitev zgodovinskih dejstev se v množični partizanski pesmi dosega na različne načine — s pomočjo tradicionalnih simbolov, predelavo popularnih motivov, z metaforami, ki so sprejete iz mednarodne revolucionarne poezije ali v formulah, ki so podobne bojnim klicem, prisegam, geslom, vse to v neki svojevrstni pesniški deklarativnosti. Po Gusevu se presenetljiva podobnost nekaterih tipičnih metafor in situacij v pesmih ne more pojasniti le z izposojami ali neposrednim vplivom pesmi enega naroda na pesmi drugega (taki primeri so sicer ugotovljeni, vendar redki), ampak predvsem s podobnimi realnimi življenjskimi razmerami in podobnimi zakoni umetniško slikovnega mišljenja, ki je blizu umetniški tradiciji (folklori). Splošna zgodovinska usoda in podobni pogoji boja so objektivno določili značaj metafor in jih postavili v središče umetniškega ustvarjanja partizanov. S to ugotovitvijo in naslednjo, da se metafore oblikujejo po zakonu junaške idealizacije, V. E. Gnusev plodno prenaša na množično

⁸ Prim. W. Gusiew, *Estetyka folkloru*, Wrocław, Warszawa, ..., 1974, 100.

partizansko pesem nekatera spoznanja V. Žirmunskega, ki je v svojih delih o ruski in južnoslovanski junaški epiki ugotovil in formuliral enake zakonitosti.

V poglavju *Pesemski žanri* V. E. Gusev tistim, ki so skeptični, ali v množčni partizanski pesmi žanri sploh obstajajo, odgovarja: če želimo imeti partizanske pesmi ne le za svojevrsten 'dokument', ampak tudi za posebno sfero umetnosti, ni dovolj poznati le značaj tipizacije v njihovi konkretnosti, ampak je nujno izdelati tudi žanrski sistem pesemskega ustvarjanja. Pri tem upošteva marksistično estetiko, po kateri so žanri zgodovinsko zapletena splošnost glasbeno-pesemskih proizvodov in se določajo z naslednjimi kriteriji: 1. s svojim lastnim izbranim 'predmetom', ki odraža resničnost, 2. s specifičnostjo sredstev upodabljanja tega predmeta (kompozicijska, ritmično-melodična idr.), 3. s splošno življenjsko funkcijo (uporaba pesmi v določenih življenjskih položajih). Pri razvrstitvi žanrov torej pristaja, s Solarjevimi besedami, na kombinacijo zgodovinsko relativnega in spekulativno tipološkega izhodišča in tako loči v partizanski epiki: 1. pesem sporočilo, 2. bojno pesem (Gusev formulacije nima), 3. kroniko. Lirika je žanrsko bogatejša: 1. pesem klic, 2. pesem prisega, 3. slavilna pesem, 4. junaška pesem, 5. domovinska pesem, 6. elegična pesem, 7. satirična pesem, 8. nagajiva pesem (s pridržkom, ker pri Gusevu ni enotne formulacije za kategorijo pesmi, kakršne opisuje v tem okviru). V prehodno lirsko-epsko področje spadata 'objokovalnica' (naricaljka) in junaška balada. Avtor poudarja veliko gibljivost tega sistema, neprestano prehajanje enega žanra v drugega, kar pa še ne pomeni, da so žanri izginili, le poves njihovega nastajanja in oblikovanja se je bistveno spremenil.

Tu bi kazalo opozoriti na nekaj drugega: da se petje sploh ne omejuje le na posamezne žanre; nasprotno, celó podpira nastanek in obstoj nekaterih, npr. bojnih pesmi, ki so pogosto izpolnjevale funkcijo himen ali koračnic. Zato se odpira vprašanje, ali je smiselno, vsaj kar zadeva žanre, ločiti množično partizansko pesem od drugih vrst pesnjenja (prim. drugo poglavje!), če izbrani kriteriji prav v okviru Gusevega koncepta ustrezajo celotnemu protifašističnemu pesnjenju. To bi še posebej veljalo ob slovenskem gradivu. Vzroke je iskati in najti v podobni funkcijski naravnosti tako 'individualnih' kot 'kolektivnih' pesmi.

Tehtnejše je ločevanje množične partizanske pesmi in drugih vrst pesnjenja v Gusevem smislu pri obravnavi stila, o čemer govori šesto poglavje, ki ga je avtor kar preširoko naslovil *Pesemska poetika*. Pozornosti vredna je njegova ugotovitev, da se avtorska lirski pesem obrača neposredno k svojemu recipientu in prek vsakega k vsem. Nasprotno se folklorna lirski pesem obrača prek vseh k vsakemu. Zato tudi v množični partizanski pesmi metafore praviloma niso individualizirane, ampak gre za tipizacijo, tako uporabno in produktivno v folklornem tipu pesemskega ustvarjanja. Podrobna analiza ene od makedonskih pesmi ilustrira Guseva prepričanje o uspešni združitvi folklorne tradicije in revolucionarne poezije, kar govori o ustvarjalnem in nemehaničnem osvajanju njenih oblikovalnih postopkov.

Zadnje, sedmo poglavje *Usoda pesmi* sledi avtorjevim potovanjem po Poljski in Jugoslaviji, katerih namen je bil odkriti današnje življenje množičnih partizanskih pesmi. Kot nekoč M. Murka ali A. Lorda in M. Parryja idr., ki so raziskovali srbsko-hrvaško junaško epiko, ga je pot vodila po posameznih jugoslovanskih republikah, da bi se na kraju samem prepričal o njeni usodi. In če je bila Slovenija tedaj izvzeta, ker Slovenci junaške epike nismo imeli, oz. smo jo

zelo zgodaj izgubili, smo pri partizanski pesmi, lahko bi rekli, zamujeno nadomestili.

Ko Gusev obiskuje kraje, ki se omenjajo v množičnih partizanskih pesmih in obravnava življenje posameznih junakov, omenjenih v njih, v nasprotju s teorijo odraza, kakor jo razloži v četrtem poglavju, spomni na nekdanjo sovjetsko folkloristično zgodovinsko šolo. Vendar je ta reminiscenca le obrobna, saj jo preseže samo avtorjevo opozorilo na spreminjanje partizanske pesmi v nove, današnjemu estetskemu okusu in glasbenemu izrazu mladine ustrezne oblike. S tem pa se že tudi odmika folkloristično zasnovanim izhodiščem.

Knjiga V. E. Guseva *Slovanske partizanske pesmi* je izšla v seriji poljudno-znanstvenih izdaj pri Akademiji znanosti ZSSR, kar je vplivalo na njen razmera preprost način podajanja. V skladu z Gusevim pojmovanjem folklore je v knjigi zastopan predmetu ustrezno tako literarnozgodovinski kot etnološki pristop, čeprav ta manj poudarjeno. Glede na to, da gre izrecno za péto pesem, se čuti skoraj kot pomanjkljivost, da ni bolj upoštevan tudi muzikološki vidik, čeprav ni prezrt, saj Gusev govori o vplivu glasbe na množično partizansko pesem v poglavju o stilu. Po svojem raziskovalnem izhodišču je Gusev zvest teoretičnemu konceptu, kakor ga je prikazal v svoji *Estetiki folklore*, folklore ki po njegovem ni preživel, ampak živ, gibljiv proces, za kar najde potrdilo prav v množični partizanski pesmi. Njegova razlaga ljudstva in ljudskega je kar najtesneje povezana z globalnimi družbenimi spremembami na osnovi marksistične teorije in tako je mogoče razumeti, zakaj je prvotni términ 'partizanska ljudska pesem' nadomeščen z 'množično partizansko pesmijo', ne da bi bila ta povsem odtrgana od folklore.

Izbran vidik je Gusevu narekoval obravnavo le dela protifašističnega pesnjenja, vendar je tudi tako dodal njegovemu poznavanju nov prispevek. V njegov prid je treba omeniti tudi pozorno upoštevanje jugoslovanskega in posebej slovenskega gradiva in raziskav na zanj zainteresiranem področju, saj se zdi, da nekaterim táko postopanje ni takó samoumevno.⁹

Marija Stanonik
SAZU, Ljubljana

STANKIEWICZEVE STUDIJE O SLOVANSKI MORFOFONEMIKI IN NAGLASU*

Poleg kratkega predgovora in liste okrajšav in simbolov na začetku ter seznama obravnavanih besed po posameznih jezikih (beloruščina, bolgarščina, češčina, makedonščina, poljščina, ruščina, srbohrvaščina, slovenščina, ukrajinščina) s pregledom okrajšav in odnosnic, pa še spiska lastnih študij, ki se dotikajo slovanske morfofonemike in naglasa, prinaša knjiga 16 razprav: od tega 3 s čisto morfofonemsko problematiko, preostale s težiščem na prozodiji, zlasti

⁹ Prim. F. J., Spregledano ali zamolčano slovensko partizansko pesništvo, *JiS XXI*, 1975/76, 52—53.

* *Studies in Slavic Morphophonemics and Accentology*, Edward Stankiewicz, Ann Arbor, Michigan Slavic Publications, 1979 XI + 266 str.

na naglasnosti. Gledano iz drugega zornega kota: morfofonemske študije so načeloma teoretične usmerjenosti (Nasprotja in hierarhija v morfofonemskih premenah, Praška šola morfofonemike, Slovanska morfofonemika z vidika tipologije in raznočasovnosti), druge ob teoretični zasidranosti vendarle rešujejo predvsem konkretne probleme v posameznih, nekaj ali več slovanskih jezikih. Največ razprav je s splošno slovansko tvarino (Naglasni vzorci slovanskega glagola, Nezložne glagolske osnove in njih naglas, Slovanski zvalnik in njegov naglas), včasih s poudarkom na srbohrvaščini (Končni naglas sedanjka v srbohrvaščini in drugih slovanskih jezikih). Na drugem mestu so razprave o slovenščini (Splošnoslovanski prozodijski vzorec in njegov razvoj v slovenščini, Prozodijske značilnosti moderne knjižne slovenščine, Naglasni vzorci slovenske sklanjatve), še zlasti, ker je slovenščina zajeta tudi v problematiki raziskav o južnoslovanskih jezikih (Naglas in slovnične kategorije a-osnov v južni slovanščini, Južnoslovanski nedoločnik in njegov naglas). Sama srbohrvaščina ima le eno razpravo (Naglas deležnika na *-l* v srbohrvaščini) in prav tako bolgarščina (Naglasni vzorci bolgarskih samostalnikov); ruščina je drugi glavni jezik Stankiewiczzevega interesa v teh razpravah (Mesto in vloga naglasa v ruskih imenskih oblikah z ničto končnico, Naglas ruskega glagola).

V glavnem gre za ponatise iz že objavljenega, le dva prispevka sta nova, večina pa na novo pregledana in deloma močno razširjena, posebno zadnji (Naglasni vzorci slovenske sklanjatve); to se je zgodilo deloma zaradi poenotenja obravnave deloma pa zaradi avtorjevega napredovanja v obvladovanju obravnavane tematike, kar prinaša s sabo večjo preprostost in povezanost.

Kakor pravi avtor sam, mu je pri tem v veliki meri šlo za to, da bi pokazal vlogo morfofonemskih premen v oblikoslovnih sistemih različnih slovanskih jezikov in zajel podobnosti in razlike, ki so podstava sedanjega stanja in zgodovinskega razvoja jezikov. Na teoretični ravni mu gre predvsem za prikaz medodvisnosti raznih tipov morfofonemskih premen in oblikoslovnih kategorij ter sistemov določenega jezika. Zlasti v naglasu bi pisec rad presegel čisto »arheološki pristop«⁴ k reševanju problematike, izhajajoč pri tem iz prepričanja, da bo »jasna in poenotena podoba slovanskega naglasa nastala samo, če se združita sočasovni in raznočasovni pristop in če bomo na slovansko glasoslovje in oblikoslovje gledali širše«.

Marsikaj od tega je avtor v svojih spisih tudi dosegel, kot nam pove že razbor slovenističnih prispevkov: Prvi slovenistični sestavek prinaša v glavnem sicer že znano črto razvoja slovenskih prozodijskih lastnosti, seveda ne v zaželeni izčrpnosti in na stopnji današnje informiranosti (ravno prvih dveh slovenskih prispevkov avtor ni nič izboljševal, v svojo škodo). — Drugi slovenistični članek, iz 1. 1959, odseva žalostno stanje tudi slovenskega jezikoslovja knjižnega jezika pred nastopom mlajšega rodu, ki je med drugim moral iz glav izganjati tudi zmoto o odmrtni slovenske tonemskosti v slovenskem jeziku sploh, še bolj pa v knjižnem jeziku. — Najbolj živ in zanimiv (pa tudi najboljšežnejši) je tretji slovenistični članek (Naglasni vzorci slavenskih sklanjatev), kjer avtor med drugim uvaja pojem dolge končnice in z njegovo pomočjo razlaga metatonije tonemov (npr. *ō* v or. ed. 1. ž. sklanj. in zato *rība* — *rībo*, pa tudi *-o* v rod. mn. in zato *nóga* — *nó̄g*). Želeli bi si le več razločevanja sodobnega in starega, živega in odmrlega, pogostnega in redkega, izoliranega. Ni jasno, po katerem kriteriju je pisec upošteval (ne upošteval) za posamezne probleme

obstoječo literaturo, slovensko sicer na sploh veliko manj kot tujo. V podrobnostih bi marsikaj zaslužilo posebno, tudi kritično pozornost.

Knjiga E. Stankiewicza po svoje bogati zadevno slovenistično (in pač tudi slavistično) znanstveno literaturo, vnaša v obravnavo dodatne vidike, vsekakor pa zadevno problematiko posreduje angleško govorečemu svetu, česar nam vsaj za slovenščino še zmeraj dovolj manjka. Več novin kakor v okviru posameznega jezika je pri Stankiewiczu v člankih, ki obravnavajo po več jezikov in ki odkrivajo na enem mestu različne razvojne poti (in možnosti) prvotno enotnega izhodišča v veliki meri zaradi različnega strukturnega okolja v posameznih slovanskih jezikih. Pri kontrastni obravnavi postanejo značilnosti posameznega jezika veliko očitnejše in tako prej predmet posebne jezikoslovčeve pozornosti. Morda je prav v tem največji pomen Stankiewiczzeve morfofonemike v obravnavani knjigi.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

REZIJANSKO *jist* 'POLENTA'

Leta 1978 sem enkrat slišal od domačinke v Beli (tuw Bile), da za »polento« uporabljala besedo, ki je homofona z »jesti, jěsti«, vendar sem kasneje (1980), ko je bilo tudi več prilike za to, ugotovil, da sta besedi različni. To razliko mi je ponovno potrdila ista domačinka, temeljita poznavalka svojega narečja. Zdaj sem zadržno vedel, da se »jesti« glasi 'jěst', in 'polenta' *jisl*.

V Osojah rečejo »polenti« *jit* gen. *idä*. Jezikoslovčeva naloga je, uskladiti te oblike in jih razložiti.

Vokalizem v *jěst* se premenjuje z vokalizmom v *in* 'mangio, jém' i 'mangia', ravno tako kot se vokalizem v *vědět* premenjuje z vokalizmom v *vin, vi* 'vem, ve' < *věd-*. Ista menjava se pojavlja v *lěto* ~ *litä* 'leto' < *lět-*. Torej izhaja *jěst* ~ *in* prav gotovo iz **e(d)*-.

Mogoče bi bilo vzporejati *jit* ~ *idä* < **jid* ~ *jid-* s *krij* 'kri' ali *řibä* 'riba', ki vsebujeta refleks **ri-*ja, torej **rijid-*. Vendar je bolj obetavna vzporednica *zvīzdä* rod. mn. *zvīzdi* -*ōw* 'zvezda', ki reflektira **ě*. Zato enačim **jid* ~ *jid* z *jěd* rod. *jedi* ž; glej F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika (A—J) 1977, 229.

Samostalnik *jed* gotovo izhaja iz starejšega **ěd* *ь*, ki predstavlja balto-slovanski **ēdi-*. Znano je, da so balto-slovanske osnove na -*i* regularni refleksi ie. soglasniških osnov, to je starih korenskih samostalnikov. W. Winter je zdaj dokazal, da so se v balto-slovansčini samoglasniki redno podaljšali pred ie. zvenečimi zaporniki. Tako dobimo osnovo **ēdi-* < **ed-* = *H_e* *ed-* ž, starodavno ime dejanja, spremenjeno v konkretni samostalnik.

Sedaj lahko razložimo *jist* iz Zile kot zlitje (konflacijo) oblike *jěst* s staro sorodno obliko **jid-*; samoglasnik namreč izhaja iz te druge oblike. Tako ta leksema nista sovpadla.

Hkrati nam to zlitje oblik v celoti razloži pomensko stran zadeve. Znano je, da je polenta prišla v te kraje razmeroma pozno. Domnevati je treba, da so jo ljudje kot svojo glavno hrano (kot verjetno že tisto, ki je bila glavna pred njo)

zaradi pomenske zožitve preprosto imenovali 'hrana', 'jed'. Zlitje z *jěst* v Beli kaže, da je takrat, ko se je to zgodilo, **jid-* še vedno imel pomen 'hrana', 'jed' v svojem pomenskem polju. Ta splošni pomen besede se je torej moral obdržati prav do nedavnega. Najpreprostejši način, da razložimo celotni zapaženi kompleks, je ta, da domnevamo, da so se vse te spremembe sprožile v Beli in drugod po Reziji hkrati in takoj po uvedbi polente. Kdaj, je posebno vprašanje.

Eric P. Hamp

Chicaška univerza

Prevedel Stane Klinar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (50 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »...«, prevodi, pomeni itd. pa z '...'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lasina imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo prečrkujejo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Ruski	х x
Makedonski	ѓ ĝ	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ đ	Srbohrvatski	ц dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ѐ ě	Bolgarski	щ št
Ukrajinski	є je	Ruski	ь '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ā
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ъ "
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Makedonski	ќ k	Ruski	э è
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	я ja
Srbohrvatski	ћ č		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave, ne o metodi in/ali tematiki.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za Slavistično revijo pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

Práce z dejin slavistiky VII, Univerzita Karlova, Praha 1979, 180 str.

Most, Croatian Literature Review — 1980/3, Zagreb-Yugoslavia, 119. str.

Literarni leksikon, 6. zvezek študij: Janko Kos, Romantika; 7. Kajetan Gantar, Grške lirične oblike in metrični obrazci; 8. Majda Stanovnik, Angloameriške smeri v 20. stoletju; 9. in 10. Anton Ocvirk, Evropski verzni sistemi in slovenski verz; izdaja SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, DZS, Ljubljana 1980, 87 + 104 + 87 + 143 + 153 str.